

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS LELKÉSZI SZAKFOLYÓIRAT

XLIV. ÉVFOLYAM 9. SZÁM — 1969. SZEPTEMBER

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Reformáció nélküli keresztyénség (Dr. Harding Meyer) — — 513

REFORMÁCIÓI SOROZAT

A reformáció kisugárzása

1. A reformáció hazája (Dr. Selmeczi János) — — — — 520

2. A másik centrum: Sváje (D. Dr. Ottlyk Ernő) — — — 524

3. Államegyház és szabadegyházak Angliában (Dr. Hafenschel Károly) — — — — — — — — 529

4. Evangélikus népegyházak Északon (Dr. Koren Emil) — — 536

5. A reformáció mint Róma dilemmája (Dr. Fabiny Tibor) 541

6. Utunk a szolgáló egyházig (Balikó Zoltán) — — — — 545

SZEMLE

A balatonfüredi tanácskozás (Dr. Vámos József) — — — — 551

FÓRUM

Mit és hogyan? (Bodrog Miklós) — — — — — — 554

A laikus kérdésekről (Szerkesztő) — — — — — — 554

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Szentháromság után 19. vasárnap (Mekis Ádám) — — — 557

Szentháromság után 20. vasárnap (Szabó Gyula) — — — 560

Szentháromság után 21. vasárnap (Veöreös Imre) — — — 564

Reformáció ünnepe (Várady Lajos) — — — — — 568

Szentháromság után 22. vasárnap (Bodrog Miklós) — — — 571

Szentháromság után 23. vasárnap (D. Dr. Ottlyk Ernő) — — 574

LELKIPÁSZTOR

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Pröhle Károly

A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt
Előfizetési ár: havi 20,— forint, fél évre 120,— forint, egy évre 240 forint

Csekk számla: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 220507
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Puskin u. 12.

Telefon: 142—074

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya
69.3338/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest, F. v.: Bolgár Imre

Indexszám: 26 451

Reformáció nélküli keresztyénség

Dr. HARDING MEYER 1958-tól 1967-ig rendszeres teológiai professzor a braziliai teológiai főiskolán Sao Leopoldóban, azóta kutató titkár a Lutheránus Világszövetség Teológiai Osztályán. Cikke, amely a *Lutherische Rundschau* 1967/4: 486kk lapjain jelent meg, kitűnően érzékelteti a reformáció jelentőségét, külön érdeklődésre tarthat számot az LVSZ Porto Alegreben tartandó nagygyűlésére előtekintve.

A reformáció történeti jelentőségének értékelésénél az a kézenfekvő kérdés, hogy mi lett volna a keresztyénségből reformáció nélkül, érdekes ugyan, de hiábavaló is. Más irányba fordítva azonban elveszíti elmejátékszerű jellegét és konkrét értelmet nyer: hogyan alakul a keresztyén élet egy olyan országban, amely sohasem találkozott saját területén a reformációval, és évszázadokon át egészen vagy majdnem érintetlen maradt tőle. Ez a kérdés már nem vág a levegőbe, mert ilyen keresztyénség, amelyet *reformáció nélküli keresztyénségnek* kell neveznünk, a latin-amerikai katolicizmusban lép előnk. Olyan katolicizmus ez, amelynek sajátosságát a hozzá hasonló dél-európai egyházakkal szemben is hangsúlyoznunk kell, amennyiben „reformáció nélkülsége” nem ellenreformációi harc eredménye volt, hanem elsősorban abból a tényből következett, hogy a reformáció szélárnyékában húzódnak meg.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy Latin-Amerika számára a reformáció általában kívül esett a látóhatáron. Az ellenreformációtól áthatott missziói katolicizmus a gyarmati időszakban erre a kontinensre is elhozta a *reformáció híreit*, de olyan képet rajzolt róla, mint egy legyőzött szörnyről, amellyel a mélyebbre ható szellemi vitázás már szükségtelen. Egy 16. századból származó festmény a cuzcói jezsuita templomban így ábrázolja ezt: Szent Ignác az „*Exercitia Spiritualia*”-t magasra tartva győzedelmeskedik a reformátorok, Luther, Kálvin, Bucer és Ókolampadius felett, akik lábainál a porban fetrengenek.

A reformációról, mint valami legyőzött szörnyről alkotott kép évszázadokon át érvényben maradt. A protestáns missziók és egyházak megjelenése a 19. és 20. században szintén nem adott indítást revízióra. „A protestáns szekta nem létezik többé, elrothadt, nincs

neve már” — ezt mondja róla egy polemikus irat, amelynek utolsó kiadása 1956-ban jelent meg. Mélyebb szellemi eszmecserére még ma is alig hajlandó valaki. Jellemző tünet az, hogy *Latin-Amerika katolikus Luther-képe*, amely az 1960-ig megjelent és ma is olvasott irodalomban érvényesül, teljességgel Cochläus és epigonjainak hatása alatt áll. Miután a zsinat évtizedében hirtelen elhallgatott Latin-Amerikában a katolikus polémia, és egyidejűleg egy eddig ismeretlen jellegű ökumenikus irodalom keletkezett, most mégsem mutatkozik semmi jele annak, hogy a katolikus nép számára végre ezen a kontinensen is a régi Luther-képet újjal cseréljék fel. Az erre vonatkozó reménység mindeddig nem teljesült.

Hogy ez a kontinens mennyire távol tartotta és tartja magát a reformációtól, a legvilágosabban az *általános szóhasználatból* tűnik ki. Amit egy könyv nemrégén széles körök számára ezzel a jellemző címmel: „A reformáció — reformáció vagy lázadás?” akart megmagyarázni, az egészen megfelel az általános szóhasználatnak. A „reforma” szó történeti vonatkozású szóhasználatban — így tanítja az egyik legújabb braziliai szótár — jelenti „a forradalmat, amelyet Luther a keresztyénségben a 16. században kirobbantott”. A szó értelmén nem sokat változtat, ha még hozzáteszi, hogy ennek a forradalomnak „menthető és termékeny oldala” is volt.

Ha erre a radikális, a szóhasználatig menő védekezésre gondolunk, amely lehetővé tette a latin-amerikai katolicizmus számára, hogy a reformációi harcok és a félekezeti háborúk viharzónáján kívül fejlődjék, akkor mélységesen elgondolkodtató, hogy *ez a kontinens nem lett a katolikus egyház erőtartálékává*, nem lett a világ katolicizmusának erős karjává.

Ma mindenütt, katolikus és evangélikus részről egyaránt tudják, hogy *Latin-Amerika a fő keresztyén nyomorterület*. És ennek tudata annyire elterjedt, és már annyira megszokottá vált, hogy kezd elnémulni a tények feletti elemi megrendülés és elgondolkodás.

Miután a *Római Kúria* a latin-amerikai krízisnek régóta tudatában volt, és jó 100 év óta egy sor intézkedéssel elhárítani igyekezett, most különösen az 1955. évi Rio de Janeiró-i eucharisztikus kongresszus óta, már programszerűen és minden vonalon igyekeztek felszámolni „a katolikus kontinens mítosztát”. Úgy látják, hogy mindent előlről kell kezdeni, és a latin-amerikai egyházzal mint „*majdnem missziói egyházzal*” szoktak beszélni. Az európai és észak-amerikai egyházak a latin-amerikai egyházat hallatlan figyelemben és segítségben részesítették. Ez azonban annyira ismeretes, hogy nem is kell részleteznünk. A világ katolicizmusának ez az átfogó latin-amerikai egyházi segélyprogramja még élesebben emeli ki azt a kérdést, hogy a reformációtól távoltartott katolikus egyház ahelyett, hogy katolikus kisugárzási központtá lett volna, miért „szívja el a missziói erők nagy részét”, és miért szívja fel ezután is még hosszú ideig — XII. Pius és XXIII. János jóslata és reménysége ellenére is.

A latin-amerikai protestantizmus hajlamos volt és ma is hajla-

mos arra, hogy ezt a vallásos krízist elvileg, vagyis mint a katolikus hit és kegyesség csődjét értelmezze, és ebből az értelmezésből saját missziói igényét vezesse le. Semmi esetre sem szabad elkenni, hogy a latin-amerikai keresztyén hit krízisének elismert tényét elsősorban azok terhére kell írni, akik egyházi szempontból évszázadokon át és kizárólag voltak felelősek ezért a kontinensért. Helyes az evangélikus egyházak Buenos Airesben 1949-ben tartott latin-amerikai gyűlésének az a megállapítása, hogy „Róma nem tudott a mi népeinknek keresztyén életideált adni.” Ez lényegileg ugyanazt mondja, amit a katolikus nyilatkozatok, különösen is Róma és a világ katolicizmusa Latin-Amerikával szemben hangoztattak.

Az *evangélikus polémia kérdésessége* azonban ott kezdődik, ahol hamar túlmennek a tényekkel való érvelésen. Hogy a „katolikus” kontinens vallásos krízise mennyiben gyökerezik a katolicizmus lényegében, mégpedig a reformációtól érintetlen katolicizmusban, arra semmi esetre sem szabad elhamarkodott párhuzamokkal és következtetésekkel válaszolni, például a katolikus szakramentalizmus és a pogány mágia, a „fides implicita” és a vallásos tudatlanság, a katolikus szentek kultusza és a folklorisztikus politheizmus stb. közvetlen egymás mellé állításával. Az ilyen érvelés — ha gondosan végzik, — bizonyára sok helyes összefüggést hozna napvilágra, de ugyanúgy féligazságokhoz is vezethet. Amikor mi a reformáció nélküli keresztyénséget vizsgáljuk, semmi esetre sem állhat ez a középpontban. Mert egyrészt úgy gondolom, hogy ezzel az érveléssel szem elől tévesztjük a latin-amerikai katolikus krízis jellegzetes tartalmát, amely kevésbé az egyes nyilvánvaló depravációs jelenségekben, mint inkább az átfogó szükséghelyzetben keresendő. Másrészt és mindennek felett pedig azért ferde az ilyen érvelés, mert figyelmen kívül hagy egy döntő szempontot: a latin-amerikai katolikus egyháznak volt egy korszaka, amelyben egyáltalában nem volt olyan megkísértett és veszélyeztetett egyház, amilyen ma már szinte 200 év óta.

A 17. század végétől a 18. század közepéig az ország *krisztianizálását* lényegileg befejezettnek, az egyházat meggyökerezettnek, és Latin-Amerikát katolikus kontinensnek kellett tekinteni. Ennek következtében hiatalosan többé nem szerepeltették a missziói területek között, és többé nem a hitterjesztő kongregáció részéről látták el papokkal.

De éppen ebben a helyzetben, tehát missziói munkája csúcspontján és végpontján támadta meg és hengerelte le a latin-amerikai katolikus egyházat a *felvilágosodás* heves betörése, amely a „katolikus kontinens” végét jelentette. Joggal mondhatjuk, hogy a felvilágosodás szelleme sehol sem bomlasztotta a katolikus egyházat olyan intenzíven és tartósan, mint itt. Kihatásaira nézve még a 18. századi Franciaország is csak gyengébb és időileg rövidebb párhuzamként állítható melléje.

Az a mi szempontunkból döntő kérdés, hogy a reformáció „zürzavarától” megkímélt kontinens katolikus nagyhatalom helyett

miért lett a fő katolikus és keresztyén nyomorvidékké, szerintem csak ebből a történeti fejlődésből válaszolható meg kielégítően. A latin-amerikai katolicizmusnak a *legelső szellemi ellenfelével szemben való összeomlása* lehet az a konkrét eset, amelynek kapcsán a reformáció nélküli keresztyénség problémáját a katolikusok és a protestánsok együtt és mindkét fél számára tanulságosan beszélhetnék meg. A reformáció nélküli keresztyénség olyan keresztyénség, amely érintetlenségében az első komoly támadásra megbénul és menthetetlenül összeomlik. Olyan keresztyénség, amely érintetlenségében olyan késznek érezte magát, hogy elvesztette képességét arra, hogy igazi vitába szálljon egy olyan új és más, és amellet nem is keresztyénietlen szellemmel, mint a felvilágosodás. Olyan keresztyénség, amely struktúráiban olyan merevnek és hajlíthatatlannak bizonyult, hogy a szükség pillanatában új struktúrák felvétele megvalósíthatatlan lehetőségnek tűnt. Olyan keresztyénség, amely halálos találattal most már tehetetlenül nézte, hogy a pogányság leigázott erői ismét virulenssé lettek, úgyhogy — Lessing szavaival élve — „ettől kezdve a keresztyénség azonosul a babonával és tudatlansággal, az új szellemi és politikai erők pedig a vallásos közömbösséggel és egyházellenességgel.” Olyan keresztyénség ez, amely számára az egyházi élet és a keresztyén gondolkodás mélyreható újraorientálódása értelmében vett reformáció annyira idegen és gyanús maradt, hogy végül az akut megszorultság idején is jövőjét elsősorban csak „restaurációnak” tudta elképzelni, és ezért ezzel ezt az alkalmat is elmulasztotta.

Amikor ugyanis a 19. század második felében, fél évszázaddal később, mint Európában, elérkezett a konkordátumok és konvenciók hulláma, és a katolikus egyház ismét lélegzethez jutott, azonnal megkezdődtek a *céltudatos intézkedések a latin-amerikai katolicizmus megerősítésére*. A braziliai redemptorista Julio Maria akkor országa számára azt a jelszót formálta, amely a kontinens többi országaira is érvényes: „Fazer catolico o Brasil!” (Katolikussá tenni Braziliát!) Mindenki teljességgel tudatában volt annak, hogy paradoxul hangzik ez a jelszó, mert *egy katolikus ország katolizálására szólít fel*. A katolicizmus megújulásának a benne kifejezésre jutó gondolatát azonban egyoldalúan restaurációnak értették. A megújulás ezért azt jelentette, hogy több és ütőképesebb papot, több és munkaképesebb egyházmegyét, több és intenzívebb vallásos népoktatást, több és erősebb lelkipásztorkodást követeltek. Ebben az értelemben intézkedtek is, és ennek kétségtelenül sok pozitív eredménye volt: a papi szemináriumok számának növelése, egyházmegyék felállítása, európai szerzetesek beáramlása, az Actio Catholica megalapítása és kiépítése, a népesedési robbanás egyházi befogása.

A restauratív törekvések majdnem egy egész évszázada után mégis egyre inkább tudatára ébredtek annak, hogy ez az út nem vezet a szükség megszüntetéséhez, sőt még lényeges enyhítéséhez sem. Ebből érthető, hogy az utóbbi időben az erősítés és növelés addigi követeléssel szemben egyre nagyobb hangsúlyt kapott az *egyházi munka reformjának és megváltoztatásának a sürgetése*. A bra-

ziliai püspöki konferencia üzenete 1958-ban ékes bizonyúsága ennek. Benne felszólítják a klérust, hogy keressen hathatósabb, a korhoz és a megváltozott helyzethez alkalmazott munkamódszereket, a lelkipásztori gondozás új lehetőségeit, és a gyülekezetek új struktúráit. Itt valóságos megújulási törekvéstről van szó, és nemcsak a restauratív törekvések fokozásáról. Ennek tanúsága egy egész sor kritikus megnyilatkozás, amely a jelenlegi szükséghelyzet okát kevésbé az akut veszély időszakán belül, mint inkább azon túl keresik, tehát a gyarmati és missziói korszak katolicizmusában, és ezért az ellenfél támadásának erejét a saját pozíció gyöngeségében fedezték fel.

A restauratív gondolkodást ezzel meghaladta a reformgondolkodás. Ez érezhető volt már a zsinat előtt. De a zsinat alatt és után lett egészen nyilvánvaló. Ha az európai megfigyelő számára a „zsinat nagy és örvendetes meglepetései” közé tartozott az, hogy a latin-amerikai püspökök többsége a közép-európai püspökökkel egyező vonalon haladt, akkor ez a dél-amerikai helyzettel ismerős megfigyelő számára egyáltalában nem volt annyira meglepő. Az európai megfigyelők csodálkozása mégis jogosult annyiban, hogy nem minden további nélkül érthető, hogy a latin-amerikai katolicizmus számára — éppen azért mert reformáció nélküli keresztyénség — miért lett a reform kérdése életkérdéssé. Bár ellentétes pólusról jöttek, mégis azért találkozott a zsinaton a reformációtól formált közép-európai katolicizmus és a reformációtól teljesen elszigetelt latin-amerikai katolicizmus, mert ezt a reformáció nélküli keresztyénséget a maga történeti útján a reform kérdése, mint élet és halál kérdése szinte belső szükségyszerűséggel érte utol, és állította döntés elé.

Mégis maradnak itt bizonyos kételyek. Egyrészt kérdéses, hogy a latin-amerikai püspökök nem csekély számban a helyeselt reformgondolatot csendben nem mégis restauratív módon értelmezik-e, úgyhogy a restauráció és a reform helyes viszonyát még a gyakorlatban kell megtalálni. Olyan kétely ez, amelynek megvan az alapja, amely jogosult az első latin-amerikai zsinat utáni püspöki tanács Mar del Plataben, Argentínában tartott ülésére való tekintettel. Mindenekelőtt azonban azt kell tekintetbe vennünk, hogy a latin-amerikai katolicizmus reformgondolata a gyakorlati egyházi munkára koncentrálódik, vagyis a liturgia, az istentisztelet, a lelkigondozás, az apostolátus, a szociális munka és az ökumenizmus új formáira. A teológiai területet emellett jórészt kizárják, amint hogy a latin-amerikai katolicizmus mindig inkább a teológiai párbeszéd peremén mozgott, nemhogy teológiai indításokat adott volna.

Mivel a reformtörekvésekben rejlő teológiai dimenziók még nem jöttek elég világosan felszínre, az a benyomásunk, hogy a latin-amerikai katolicizmus a krízisből a restauráción át a reformba vezető útján még csak a reformátori törekvések, vagyis a mélyreható teológiai újraorientálódás küszöbén áll. XII. Piusnak az a bátor jövőlátása, hogy egy napon Latin-Amerika visszaadja a világ egyházának azt, amit kapott, úgy látszik, ugyanolyan messze van a teljesevéstől, mint az az érdekes és néha közelfekvő megfordítása ennek a gondolatnak, hogy ez a reformáció nélküli keresztyénség tehet

valamit azért, hogy a világ katolicizmusának éppen azt adja, amiben ő maga a története folyamán sohasem részesült.

Mégis jól tesszük, ha a mondottak mellett nem felejtjük el, hogy Latin-Amerika protestáns egyházai is önértelmezésükben, jellemükben és tevékenységükben világosan annak a hatására állnak, hogy reformáció nélküli kontinensen élnek. Mindenesetre aligha alkotunk helyes képet a latin-amerikai protestantizmus jelenségéről és működéséről, ha benne, ahogyan néha történik, egyszerűen a reformáció követét látjuk. Amit a protestantizmus a katolikus Latin-Amerikába behozott, az a protestáns felekezetek, mégpedig nagy számmal és gyakran bámulatos expanzióval. *Az evangélikus egyházak a latin-amerikai katolicizmusban nem tudtak reformátori mozgalmat, reformátori kérdést és gondolkodást ébreszteni.* Ennek oka nemcsak abban keresendő, hogy ezek az egyházak heterogének, mert nemcsak a 16. századi reformációból származtak, hanem mint a baptisták, a methodisták és a kongregacionalisták, a „második” reformációból, vagy még inkább, mint a számszerűen legerősebb protestáns csoport, a pünkösdisták, a „harmadik reformációból” — ha ezt a problematikus terminológiát akarjuk használni. Nem is csak azon múlik, hogy az evangélikus egyházak „kívülről” jöttek, tehát nem voltak tősgyökeresek, és tevékenységük és gondolkodásuk tősgyökerességét nem tudták elég gyorsan és alaposan megszerezni, bármennyire lényegesnek tekinthető is ez a tényező.

A reformáció elmaradásának igazi oka bizonyára abban keresendő, hogy *minden protestáns csoport beöltözése azzal az előjellel történt, hogy reformáció nélküli országban fognak élni.* Az a tudat, hogy a reformációtól kimondottan idegen és reformációt ellenző katolicizmussal állanak szemben, eleve megfojtott minden szolidaritási és közösségi tudatot, és minden dialógikus magatartást a honi katolicizmussal szemben, úgyhogy a reformátori tevékenység a másik irányában annyira reménytelen volt, hogy vagy az izoláló elkülönülés, vagy a misszionáló igény volt elképzelhető lehetséges magatartásként.

Mind a kettő, az izoláló elkülönülés és még inkább a misszionáló igény magával hozta a protestáns egyházak számára azt a kísértést, hogy a maguk körén belül felmentsék magukat az állandóan újra felteendő teológiai igazságkérdés alól, és ezzel az állandó reformáció követelménye alól is. *Kényelmes teológiai konzervativizmus és az ökumenikus gondolkodással szemben mély averzió lett éppen a missziói szempontból legdinamikusabb latin-amerikai protestáns egyházak legfeltűnőbb jellemvonása,* amely őket többnyire saját anyaegyházuktól is lényegesen megkülönbözteti, és amely a más-képp gondolkodó diákoknál, fiatalabb lelkészeknél és professzoroknál azokhoz a komoly feszültségekhez és krízisekhez vezet, amelyek ez idő szerint az ország több protestáns felekezete ki van téve.

Ezért aligha lehet elutasítani, hogy a protestáns egyházak Latin-Amerikában eddig nemcsak nem tudták a kontinensre hozni a reformációt, hanem ezen túlmenően maguk is áldozatul estek *a kontinens reformációtlanságának* és annak a veszélynek vannak kitéve,

hogy a reformátori kérdést saját területükről is kiutasítják. Ezért néha az a különös kép adódik, hogy a mélyreható különbségek ellenére is *a latin-amerikai katolicizmus és protestantizmus megjelenési formáikban bámulatosan hasonlítanak*, ami talán kissé egyszerűsítve azzal a formulával fejezhető ki, hogy mindketten még, ill. ismét reformáció nélkül élnek.

Semmi sem volna igazságtalanabb, mint a reformációnak ezt az elmaradását Latin-Amerika evangélikus egyházainak bűnül feleltetni. Magatartása az adott felekezeti helyzetben az elmúlt időben alig lehetett volna más, mint amilyen tényleg volt. Az egyik szellemi korszakból a másikba való átmenet idején mindig megfigyelhető, hogy az új betörése nem annyira egyes emberek vagy csoportok szabad és tudatos vállalkozása, mint inkább ez a vállalkozás lesz alapvetően lehetségessé a szellemi atmoszféra általános megváltozása révén. Az ilyen szellemi eltolódás közben adódnak az önértelmezés és a cselekvés új lehetőségei, amelyeket meg kell ragadni, és amelyek elmulasztása vétkes volna. Ebben az értelemben kellene a latin-amerikai protestantizmusnak azzal a kérdéssel szembenéznie, hogy az ökumenikus elindulás idején nem adódik-e számára első ízben az a lehetőség, hogy *maga ismét reformátori legyen, és egyúttal reformátori módon hasson* azzal, hogy az ottani katolicizmust segíti a reformok küszöbén átjutni a reformációhoz. *Mert az egyházak ökumenikus mozgalma valamennyi egyház számára a reformáció lehetőségét jelenti.*

Dr. Harding Meyer
Genf

A reformáció kisugárzása

1. A reformáció hazája

Ezidén 452 esztendeje annak, hogy Luther Márton a wittenbergi vártemplom ajtajára kiszögezte 95 tételét, s ezzel megindult diadalmas útjára a reformáció. Ebben az esztendőben reformáció hetében arról emlékezünk meg, hogyan terjedt el Wittenbergből kiindulva a világ minden tája felé az evangélium fénye, hogyan diadalmaskodott egyes népek életében a reformáció igazsága, s hogyan őrizték meg a reformáció egyházai azt az örökséget, amit Isten népének a reformációban felragyogtatott.

Mivel a reformáció Wittenbergből, Németországból indult el, s a német protestantizmus a történelem folyamán is jelentős hatást gyakorolt a világ többi táján élő és szolgáló evangéliumi egyházakra, az első alkalommal azt vizsgáljuk, hogyan terjedt el, s mi lett a reformáció sorsa a reformáció hazájában, Németországban.

Indulás, megerősödés

A reformáció megindulását summásan így foglalhatjuk össze: Luther Márton, a bányász családból származó, jámbor Ágoston-rendi szerzetes a kor tanítása szerint a szerzetesi életformában, vezekléssel, böjtöléssel keresi a megigazulás útját, míg Isten sok keserves tusakodás után végül rávezeti az igazságra: megigazulni, Isten akaratára szerint élni csak Isten kegyelméből, hitből lehet. S ez a felismerés Luthernek nemcsak lelkiismeretét nyugtatja meg, hanem Isten szerinti szolgáló életre szabadítja fel. Amikor 1517. október 31-én kiszögezi e felismerésről tanúskodó 95 tételt, már megállíthatatlanul elindult az úton, hogy nemcsak az egyház megreformálásának, hanem a német nép és az egész történelem újjáformálásának áldott eszköze legyen.

Hogy Luther eszméi futótűzként terjedtek Németországban, az több okkal is magyarázható. Ezek közül kettőt emelünk ki:

a) A szívek mélyén már régóta ott volt a vágy, hogy felszabaduljanak a római egyház gyámkodása, minden újat és szabad gon-

dolatot kegyetlenül elfojtó uralma alól. Szabadon szerettek volna gondolkodni, emberek szerettek volna lenni, emberi módon szerettek volna szolgálni Istennek és egymásnak. Ettől elválaszthatatlan volt az is, hogy a reformációtól remélték a sokszor túrhetetlen feudális rend megváltozását. Hogy ez mennyire így volt, azt nemcsak az bizonyítja, hogy az ún. „előreformátorok” (Husz János, Wald Péter, Savonarola Jeromos) mozgalmával szinte törvényszerűen együttjárt a társadalmi viszonyok megváltoztatására irányuló törekvés, hanem az is, hogy ez a lutheri reformációnak is szinte természetes velejárója lett. (Münzer Tamás parasztforradalmi mozgalma).

b) De hogy a reformáció eszméi mégis Németországban jutottak először diadalra, ahhoz nagyban hozzájárult Németország speciális politikai helyzete is. Németországban — bár a német—római császársághoz tartozott — a központi hatalom viszonylag laza volt. V. Károly császárnak a birodalom más területein voltak nehézségei, s így a német fejedelemségek viszonylag nagyobb önállóságra tehetek szert. S mivel a reformáció eszméiben a császári hatalomtól való függetlenség támaszát is felismerték, csatlakoztak a reformációhoz és szövetségbe tömörültek (schmalkaldeni szövetség). E fejedelmek szolgálata nélkül — gondoljunk csak Bölcs Frigyes szász választófejedelem nevére — nehezen képzelhető el a reformáció diadala. Mire fegyveres összetűzésre került a sor (schmalkaldeni háború), a reformációhoz csatlakozott fejedelmek már többségben voltak, s ki tudták vívni az augsburgi vallásbékét (1555). S mivel a tartományok élén álló fejedelmek lettek a reformáció egyházainak patrónusai, ún. „tartományi egyházak” alakultak ki, amelyek mindmáig fennmaradtak. A két Németország területén ma együttesen több, mint negyedszáz tartományi egyház működik. Ami a reformáció idején előny volt, az viszont később az egységes egyházi szervezet kialakulásának akadályává lett.

A református hatás

A reformáció útját, fejlődését Németországban nagyban befolyásolta az is, hogy nem maradt egységes. Zwingli és Kálvin tanai — ha nem is olyan mértékben, mint nálunk Magyarországon — német területen is hódítani kezdtek. Hiába volt meg Lutherben a jóakarát, hogy a reformációt megmentse a szakadástól (marburgi kollokvium, 1529), az elvi különbségek olyan mélyek voltak, hogy ez nem sikerülhetett. Neheztette a helyzetet az is, hogy Luther közvetlen munkatársai között is voltak olyanok, akik hajlottak a kálvini tanítás felé („krüptokálvinisták”, elsősorban Melancton Fülöp). A lutheri tanítás hívei mindent megtettek e hatás terjedésének megakadályozására. Ezzel magyarázható elsősorban az, hogy a lutheri reformáció közvetlenül Luther halála után az ortodoxióba merevedett. A lutheri teológusok az egység megőrzése, illetve helyreállítása érdekében hitvallást készítettek (1577). Ez az Egyességi Irat, mely határozottan kifejtette a lutheri tanítást a kálvini úrvacsorai és pre-

desztinációs tanítás ellenében. Ezután hosszú ideig az evangélikus egyházban az ortodoxia szelleme uralkodott, mely a reformáció örökségét a tiszta tanításban igyekezett megőrizni. Az ortodoxia me-revségével egyrészt megrövidítette a reformáció gazdagságát, más-részt azonban nagy szolgálatot is tett azáltal, hogy gondoskodott a Biblia megbecsüléséről és a lutheri reformáció alaptanításának meg-őrzéséről. Az ortodoxia korának legkitűnőbb énekköltője Gerhardt Pál volt (1607—1676), akinek énekei ma is az evangélikus énekkincs legszebb darabjai.

Az ellenreformáció

Az ellenreformáció viharait a német evangélikusok sem tudták elkerülni. Az augsburgi vallásbéke nem bizonyult tartósnak. Az újonnan alapított jezsuita rend erőszakoskodásai Németországban is kiélezték a helyzetet. A protestáns rendek védszövetséget, „uniót” kötöttek, a katolikusok pedig „ligában” szövetkeztek. Bár a 30 éves háború nem Németországban, hanem Csehországban tört ki (1618), hullámai Németországra is áterjedtek. A háború első szakaszában (1629-ig) a protestánsok sorozatos vereséget szenvedtek. Ekkor azon-ban Gusztáv Adolf, svéd király közbelépése megmentette a német protestantizmust. Bár maga a király a lützeni csatában hősi halált halt (1632), a protestáns rendek győzelme már nem volt elvitatható. A háború ezután már jórészt politikai célokért folyt, s a weszfáliai békekötéssel ért véget (1648). E békekötés az evangélikusok és re-formátusok vallásszabadságát azzal biztosította, hogy elismerte a fe-jedelmeknek azt a jogát, hogy saját hitük követését alattvalóiktól is megkövetelhessék (cuius regio, eius religio elv). Míg ez az elv Német-ország területén a protestánsoknak kedvezett (mivel a fejedelmek többsége protestáns volt), a birodalom többi részén (Ausztria, Ma-gyarország, Csehország) a reformációnak csaknem teljes kiirtását eredményezte. A 30 éves háború kegyetlenkedései és pusztításai so-kat ártottak az egyház ügyének. Mivel a harc elvben vallási célkitű-zésekért folyt, a hit sokakban megrendült, s az erkölcsök pedig egész Európában eldurvultak. Az az eredménye azonban vitathatatlan, hogy Németország területén a fegyveres vallási összeütközéseknek egyszerűs mindenkorra végét ért.

Pietizmus és felvilágosodás

Az ortodoxia ellenhatásaként szinte természetesen jelentke-zett a pietizmus, mely szerint nem a helyes tanítás és annak isme-rete a fontos, hanem a kegyes élet. A német pietizmus legkiemelke-dőbb képviselője Francke Ágost Hermann volt (1663—1727), aki Halléban egész telepet kitevő szeretetintézményeket és iskolákat ala-pított, amivel nemcsak az óriási nyomort szerette volna enyhíteni, hanem kül- és belmissziói feladatokkal is felruházta őket. A másik történelmi jelentőségű egyéniség Zinzendorf Miklós Lajos (1700—

1760), aki birtokára befogadta a Morvaországból kiüldözött cseh—morva testvéreket és Herrnhut néven telepet létesített számukra. E közösség hatása az évenként kiadott „Losungen” című kiadvánnyal magyar egyházunkban is még ma is eleven. A pietizmusnak voltak kilengései, amikor menedéket adott az egyházat nem becslő, különcödő embereknek, de az az áldásos hatása sem tagadható, hogy elősegítette a Szentírással való komoly foglalkozást, s a hitnek a cselekvő szeretetben való megnyilatkozását.

A pietizmus ellenhatásaként az egyházban is jelentkezett a felvilágosodás, mely még a Szentírásból is elvetendőnek tartott minden olyant, ami a józan ésszel nem fér össze. A felvilágosodott lelkesek nem az evangélium hirdetését tekintették fő feladatuknak, hanem a népnek hasznos dolgokra való nevelését. Még a prédikációkat is ez a törekvés jellemezte. Jellemző, hogy ebben a korban az énekes könyvből kiszeelektáltak, vagy átköltöttek minden olyan éneket, amely a bibliai hitet sugározta. A sivár korszakban szinte oázisként emelkedik ki az evangélikus zene legnagyobb mestere, Bach János Sebestyén (1685—1750), aki a zene nyelvén igyekezett segíteni azoknak a teológusoknak, akik mindent megtettek az evangéliumi hit fennmaradásáért. Mindemellett a felvilágosodásnak is volt pozitív hatása: Ekkor indult meg a tudományos bibliakritika, mely végül is a Szentírás jobb megértésének áldott eszköze lett.

Az unió

Az evangélikus és református egyház viszonyára nagy jelentőségű volt az a lépés, hogy III. Frigyes Vilmos, porosz király a reformáció háromezázadik évfordulójára (1817) a két egyház egyesülését rendelettel akarta megvalósítani. Ezzel elsősorban azt az ellentmondást akarta megszüntetni, amely a református vallású uralkodóház és a többségben evangélikus vallású alattvalók között volt. A király tervének voltak támogatói, de ellenzői is. Igen sok helyen erőszakkal kényszerítették a gyülekezeteket a király által kiadott istentiszteleti rend elfogadására. Poroszországban és még néhány kisebb tartományban végül is megvalósították az evangélikus és református egyház istentiszteleti és egyházkormányzati egyesítését, de ennek az lett az eredménye, hogy a hitvallásukhoz ragaszkodó evangélikusok és reformátusok is külön kezdtek el szervezkedni, s így a két egyház helyett háromféle egyházszervezet alakult ki: evangélikus, református és unió. Ma is ez a helyzet. A német protestánsoknak mintegy fele tartozik az unió keretébe, de ezek túlnyomó többsége, mintegy $\frac{4}{5}$ -e evangélikusnak számítható. Németország összes protestáns egyházát összefogó szervezet csak a második világháború után 1948-ban jött létre, de emellett megalakultak az egyházakat hitvallási alapon összefogó országos szervezetek, s a sajátos problémák tanulmányozására és megoldására az NDK területén most van megalakulóban a protestáns egyházak szövetsége.

A reformáció és a német protestantizmus története nem választható el a német nép történetétől. A reformáció 450 éves jubileumát, az 1967. évi ünnepségeken Luther Mártont és a reformációt úgy értékelték, mint a német nép haladásának pozitív munkálóját. Sajnos, a történelem folyamán a protestantizmus nem volt mindig hűséges ehhez az örökséghez. Amikor a 19. században megindultak a szocialista mozgalmak, a német protestantizmus ahelyett, hogy hagyományaihoz híven a nép és a haladás oldalára állott volna, a katolicizmus hatásának ellensúlyozására, maga is igyekezett a birodalmi és polgári gondolat támaszává lenni. Így nemcsak a kapitalista rend bástyája lett, hanem — ami ebből következik — segítőtje lett a német militarizmus kialakulásának, mely két világháború kirobbanásával mérhetetlen sok szenvedést zúdított Európa népeire. Csak a két világháború között, s főként a második világháború idején eszméltek fel egyesek (Bonhoeffer, Paul Schneider, Niemöller és mások), hogy milyen veszélyes és egyházhoz nem méltó ez a szerep. Így jött létre a barmeni hitvallás, s kezdte meg munkáját a faszizmus embertelenségével szemben a hitvalló egyház. E szolgálat sok mártíráldozatot követelt (Bonhoeffer, Paul Schneider stb.), de mint mindig, a mártírok vére e tekintetben is megteremte gyümölcsseit. A második világháború után a németországi protestáns egyházakban megindulhatott egy olyan fejlődés, mely a reformáció örökségéhez híven az emberiség békéjének és előrehaladásának szolgálatát az egyház elsődleges feladatának tekinti. Nagy segítséget jelent e szemlélet erősödése szempontjából, hogy a második világháború után létrejött az NDK, mely maga is mindezt hivatalos programjának tekinti.

Persze ez a fejlődés a német egyházakban sem zökkenőmentes. A nyugatnémet revansizmus újjáéledése, s az ottani egyes egyházi körök, melyek ezt a „kommunista veszély” jelszavával igyekeznek igazolni, arra figyelmeztetnek, hogy az egyházaknak nagyon résen kell lenniök. Azonban az a tény, hogy az egyházi világszervezetek (EVT, LVSZ, RVSZ) is lassan felismerik, hogy az egyház szolgálatának ma egyetlen lehetséges útja az emberiség békéjének és jólétének munkálása azzal a reménységgel töltenek el bennünket, hogy a haladó nyugatnémet egyházi erőknek végül is sikerül elszigetelni ezeket, a reformáció örökségét megcsúfoló egyházi köröket.

Dr. Selmeczi János

2. A másik centrum: Svájc

Svájc francia részében a reformáció a Genffel szövetséges Bern befolyása alatt indult meg. Genf a XVI. század elején a szomszédos egyházi és világi uradalmak között független város volt. A savoyai

hercegek szerették volna megszerezni a város feletti hatalmat, de a hazafias köztársasági párt meg tudta őrizni a város függetlenségét, majd amikor a város 1531-ben belépett a svájci kisállamok (kantonok) szövetségébe, megszilárdult a helyzet.

A politikai reformmal együtt kezdődött meg az egyházjavítás folyamata is Genfben. Farel Vilmos 1532-ben jött Bernből Genfbe, hogy mint városi lelkész segítsen a reformáció munkájában. Hatására Genf 1535-ben elhagyta a misét, a képeket eltávolították a templomokból, s mindenhol az evangéliumot hirdették a lelkészek. A genfi katolikus püspök is kénytelen volt eltávozni a városból s Annecyben tartotta székhelyét. Az átalakulás nehézségeivel azonban Farel nem tudott megbirkózni, az a veszély fenyegetett, hogy a felmerült nehézségek a genfi püspököt és a savoyai herceget beavatkozásra bátorítják. Genf már a válság szélén állott, amikor Farel Kálvin Jánost szerezte meg munkatársának.

Kálvin élete

Kálvin János (francia neve: Cauvin, latinul: Calvinus) 1509. július 10-én született az észak-franciaországi Noyonban, ahol apja katolikus püspöki jogtanácsos volt. Már 12 éves korában papi javadalmat kapott, amelyből apja a taníttatás költségeit fedezte. 14 éves korától Párizsban tanult, ahol humanista hatás alá került. Kálvin teológiai tanulmányokra készült, de apja összetűzött püspökével, aki őt kiközösítette, s így az apa jogi tanulmányok végzésére utasította fiát, csak apja 1531-ben bekövetkezett halála után tért vissza a teológiához.

Luther fellépéséről már Párizsban értesült. A Szentírás beható tanulmányozása érlelte meg benne azt a meggyőződést, hogy szakít a középkori egyháziassággal, de az ingadozó humanista kritikával is, lemondva papi javadalmaiból származó anyagi előnyökről is, határozottan az evangéliumi magatartást követi.

1533-ban Cop Miklós párizsi egyetemi rektor évnytitő beszédét Kálvinnal közösen írta, amelyben bátran kiállt a reformáció igazsága mellett. Ezért mindkettőjüknek menekülniük kellett Párizsból. Majd 1535-ben heves üldözés tört ki a reformáció hívei ellen Ferenc francia király részéről, aki azzal akarta igazolni magát a vele szövetséges német fejedelmek előtt, hogy anabaptista lázongásról van szó. A közben Baselba menekült Kálvin a való helyzet feltárására és az evangéliumi reformáció lényegének megismertetésére írta meg élete főművét, az Istitutio-t (Institutio Religionis Christianae, Basel, 1536.), amelyben a lényeges kérdésekben Lutherhez csatlakozott. Már az első kiadásban is világos fejtegetéssel összegezte a reformáció tanítását, művének címe is kifejező: „Tanítás a keresztyén vallásra.” Ebben a törvény, a hit, az imádság, a szentségek, a teremtés, a megváltás, a kegyelem, a keresztyén szabadság, az egyház és állam kérdéseiről szólt. Mai végső formáját az 1559-es kiadásban nyerte el a könyv. Kálvin ezzel kész dogmatikával lépett a nyilvánosság elé.

Egyik útja során Genfben akart egy éjszakát tölteni (1536. júliusban), amikor Farel véletlenül megtudta, hogy Kálvin a városban tartózkodik. Nyomban hozzásietett, s kérte, hogy maradjon a városban a reformáció művének folytatására. Kálvin hűzódására Farel profétai erejű szavakkal tört ki: „A mindenható Isten nevében mondom neked: Isten átka fog sújtani, ha megtagadod tőlünk az Úr munkájában a segítséget és inkább önmagad keresed, mint Krisztust!”

Kálvin hatása csakhamar érezhetővé vált Genfben. Kálvin szigorú vallásérkölcsi reformot is követelt, amihez eleinte a városi tanács is hozzájárult. 1536-ban kátét és hitvallást készített, amelyre minden genfi polgárnak száműzés terhe alatt esküt kellett tennie. Erkölcsi ügyekben nem a világi hatóság bíraskodott, hanem a lelkesízi kar. A genfiiek nehezen túrték az új rendet, Kálvinnak ellenpártja támadt, amely 1538 elején a városi tanácsban többségre jutott. Az ellentét addig fokozódott, míg hűsvétkor, 1538. ápr. 23-án a városi tanács Kálvint és Farelh hivatalától elmozdította, majd száműzte, a városból azonnal távoznok kellett. Farel Neuchatelbe ment, s ott is maradt 1565-ben bekövetkezett haláláig, Kálvin pedig Strassburgba távozott, ahol tanárként, majd a francia gyülekezet lelkészeként működött. Itt jutott közel Bucerhez, akinek teológiai, liturgiai és egyházi hatása itteni barátságukból ered. Strassburgi tartózkodása alatt volt tanúja több teológiai tárgyalásnak, itt barátkozott össze Melanchthonnal is. Strassburgban megházasodott Kálvin, egy általa megtérített anabaptista özvegyét vette feleségül, de csak rövid ideig tartott családi élete, mert néhány évvel később felesége is, és egyetlen fiuk is meghalt.

Kálvin a 26 évvel idősebb Luthert mindvégig tisztelte, bár az úrvacsorai tanításban nem tudtak megegyezni. Lutherhez írt levelét így címezte: „A keresztyén egyház kiváló pásztorának, dr. Luther Mártonnak, az én szellemi atyámnak.” Kálvin az Ágostai Hitvallást elfogadta és aláírta.

Kálvin strassburgi tartózkodása alatt (1538—41) Genfben egyre nehezebbé vált helyzet. Sadoletus bíboros Kálvin távollétéban a genfieket visszahívta a katolikus egyházba. A városi tanácsban azonban a reformációhoz hű párt kerekedett felül, s Kálvint 1541 szeptemberében a legnagyobb tisztességadással visszahívták.

A fényes elégtétel után Kálvin teljesen ura lett a helyzetnek. A liturgiát strassburgi mintára szabályozta, az ifjúság oktatására kátét írt. 1541. november 20-án a városi tanáccsal elfogadtatta az új egyházi rendtartást (Ordonnances ecclésiastiques), amely szerint az egyház ügyeit konzisztórium vezet, ennek tagjai a lelkészek és tizenkét presbiter, akiket a városi tanács választott. A konzisztórium hetenkénti ülésén hozott döntést erkölcsi, családi, szociális kérdésekben. Nemcsak az egyházi, hanem a társadalmi ügyeket is szabályozta. Alapelve az volt, hogy az egyháznak, Isten választott népének szakadatlan megszentelődéssel kell bizonytságot tennie választott voltáról, az egyéni, a családi és a közéletben. A nem választottakat pedig féken kell tartani az egyházfegyelemmel. Másfél évtizedes

szívós küzdelemben (1541—1555) Genf egyházi és társadalmi életét öszövétségi és középkori theokratikus (= Isten uralma alá rendelt) formában szabályozta.

Kálvin az egyházi szokásokban a svájciakhoz, délnémetekhez és különösen a strassburgiakhoz alkalmazkodott. A képeket, feszületeket, oltárt, orgonát ő is eltávolította. Egyházi éneknek is csak Isten igéjét, a rimes versekbe foglalt francia zsoltókat fogadta el. Nagy súlyt helyezett a káté tanítására, az ilyen alkalmakra a felnőtteket is berendelte. 1545-ben az ún. genfi kátét írta meg. Fáradhatatlan volt a prédikálásban is. Magyarázatot írt csaknem a teljes Szentíráshoz. A köréje gyűlt tanulókat oktatta. A különböző országokban levő barátaival állandó levelezésben állott.

Kálvinék nemcsak az erkölcsi vétkeket, hanem a tanításbeli eltéréseket is szigorúan büntették. Így Castellio Sebestyént, a genfi iskola nagy tudományú rektorát, megfosztották állásától, mivel néhány hittételt támadott s az erkölcsi szigorúság ellen is szót emelt. Bolsec Jeromos orvost, aki Kálvinnak 1552. januártól Genfben hivatalosan elismert predesztináció-tanát támadta, száműzték. A spanyol származású tudós, Servet (Servato) Mihály, Kálvin nagy ellenfele, a Szentháromságról szóló tanítást támadta meg, egyúttal Kálvin ellen akciót indított a városi tanácsban is. Kálvin nemcsak dogmatikai okokból, hanem a genfi reformáció politikai hatalmáért is küzdött, amikor kierőszakolta Servet halálra ítéelését. 1553. okt. 27-én mint istenkáromlót, megégették Servetet.

Kálvin pártja a bevándorolt franciákból és olaszokból erősödött meg. Az 1555. évi választáskor nagy többséget kapott Kálvin. Ettől kezdve egészen haláláig valóságos diktátori hatalommal vezette Genf egyházi és világi ügyeit, s a város lassanként teljesen Kálvin szellemében élte életét. Emberfeletti munkáját sokféle betegsége ellenére is hűséggel végezte, míg lelki nyugalomban és békességben meg nem halt 1564. május 27-én.

Kálvin 1549 óta egységre jutott a zwingliánusokkal, elsősorban Bullinger Henrikkel, Zwingli zürichi utódával, s így a német—svájci protestantizmusban is Kálvint tekintették szellemi vezetőnek. A két irány egybeolvadásának bizonyosága az 1566-ban megalkotott Confessio Helvetica Posterior. A Heidelbergi Káté (1563) a tiszta kálvini szellem lecsapódása. A zwingliánusokkal való egyesülés miatt azonban elvesztette a lutheri reformáció bizalmát, kivéve Melanchthonét.

Genfet virágzó, puritán gyülekezetként hagyta utódjára, Beza Tivadarra.

A kálvinizmus

Az 1552 óta Beza által vezetett genfi teológiai akadémia nagy hatással volt egész Európára, amely Kálvin szellemét oltotta hallgatóiba.

Kálvin teológiája elsősorban az Institúcióban található meg. Ezt döntően határozta meg a predesztináció tana. Isten mindenhatóságából indult ki, aki abszolút független, szabad akarattal összpontosít

mindent, áldást oszt, vagy csapást mér. Ez a feltétlen isteni akarat azonban jóságos és bölcs akarat is, mert örök üdvösséget is ad. A kettős predestináció tana azt jelentette, hogy örök végzésében, a bűnesetet megelőzve és attól függetlenül, némelyeket az örökéletre, másokat a halálra rendelt. Kálvin szerint tehát Isten öröktől fogva való döntésével rendelt egyeseket az üdvösségre, másokat a kárhozatra. Ádám bűnesetét is Isten akarta. Kálvin alapmeggyőződése volt, hogy az emberi élet egyetlen célja Isten dicsőségének szolgálata. A predestináció adott neki vigaszt és hajtóerőt, hogy egész életét Istennek szentelje. A kálvinista ember az Isten dicsőségéért folytatott küzdelemben nem csügged el, hanem abban a maga választottságának bizonyítékát látja. A kárhoyattal kapcsolatban Kálvin kiemelte, hogy a bűn miatt minden ember kárhoyatot érdemel, ha Isten mégis kiemel közülük néhányat — érdemükön felül — az csak Isten kegyelmének és abszolút irgalmasságának jele és bizonyítéka.

Úrvacsoratanában Luther és Zwingli között állt, amikor azt tanította, hogy Krisztus teste nincs valósággal jelen a szentségben, de a Szentlélek a hívő ember égbe emelkedő lelke és Krisztus megdicsőült teste között mégis reális kapcsolatot teremt. Noha a szerzetési igék jelentősége Kálvin szerint is szimbolikus, maga az Úrvacsora mégsem egyszerű emlékűnnep csupán, hanem Krisztus testének és vérének szellemi élvezése, amelyben a javakat nem a test szájával, hanem hitben veszi át a keresztyén ember.

A kálvini istentisztelet radikális. Kálvin éppúgy, mint Zwingli, az istentiszteletből kizárta a Luther által megtartott hagyományos egyházi formákat. Az 1542-es genfi istentiszteleti rendtartás az ige-hirdetésen kívül csak az imádságot, és a versbe szedett őstamentumi zsoltárok éneklését tekintette biblikusnak. A templomból minden külső dísz eltávolíttatott. Ünnepként csak a vasárnapot és a három legnagyobb ünnepet tartotta meg. Az Úrvacsorát évenként négyszer, az egész gyülekezet részvételével osztották ki.

Egyházalkotmány tekintetében sajátosat alkotott. Kálvin az egyház földi szervezetét is a Szentírásból akarta nyerni. Ezért négy tisztséget különböztetett meg: a) a lelkészek, b) az ige tanítói, c) a presbiterek, d) a diakónusok tisztségét. Ezekből a tisztségekből jött létre a lelkészek és tanítók testülete (vénérable compagnie), amely a tanfegyelemre, lelkészek választására ügyelt fel, és a consistorium, amely az egyházi életet irányította, az egyházfegyelmet gyakorolta. Mindenféle vétket először egyházi, és ha szükségesnek mutatkozott, akkor világi büntetéssel is sújtott. Így büntették a lázadást, istenkáromlást, paráznaságot, házasságtörést, szülők iránti engedetlenséget, az istentisztelet elmulasztását, a kártyajátékokat, a táncot, a farsangolást, a kocsmázást.

Az egyház éléte szorosan össze volt kötve az állam életével. Ez főleg Kálvin életében volt érvényes, később a consistorium működése fokozatosan elvált az állami befolyástól. Francia területen, ahol a királlysággal való együttműködésre nem nyílt lehetőség, az egyház önállósága hamarabb fejlődött ki. Majd kifejlődött a kálvini

egyházalkotmányának a zsinatpresbiteri rendszere, amely alsóbb fokon a presbitériumokra, felső fokon a zsinatra épül.

A kálvinizmus a gazdasági életben az ipart és kereskedelmet erkölcsileg értékelte és hangoztatta, hogy a pénz kamatos gyümölcsötzetése nincs ellentétben a keresztyén lelkülettel. A vagyonszerző munkát is pozitívan értékelte. Ezzel a kálvinizmus hozzájárult a korai kapitalizmus kialakításához. A presbitériumok rendszerint a polgárság felsőbb és közép rétegeiből álltak.

A világ református egyházai

A Református Világszövetség több mint 43 millió reformátust tart számon. Ebből 18 millió él Európában, 15 millió Észak-Amerikában, 4 és fél millió Ázsiában, 3 év fél millió Afrikában, másfél millió Óceániában, fél millió Latin-Amerikában.

Európában az angliai és skóciai református és presbiteriánus egyházak jelentik a legnagyobb tömböt, de erős a holland és svájci református egyház is. A német reformátusok többnyire az evangélikusokkal szervezetileg egyesült uniált egyházakban találhatók. A kétmillió magyar református egyháznak tekintélyes helye van a református egyházak sorában. A magyar református egyház volt az anyaegyháza az erdélyi, a szlovákiai, a kárpátukrajnai, és a jugoszláviai magyar református egyházaknak.

Amerikában az Egyesült Államokban (11 és fél millió) és Kanadában vannak a kálvini reformációhoz tartozó erős presbiteriánus egyházak.

Afrikában a holland misszió hatására jött létre a két és fél milliós református egyház a Dél-afrikai Unió területén. A többi afrikai református egyház angol hatásra terjedt el.

Ázsiában Indonéziában, az egykori holland gyarmaton alakult ki a legerősebb református egyház két és fél millió taggal. Jelentős az amerikai hatás alatt álló koreai református egyház is. Indiában az angol uralom alatt erősödött meg a presbiteriánus egyház.

Ausztráliában és az óceániai szigeteken szintén angolszász hatásra jöttek létre és erősödtek meg az egyes református és presbiteriánus egyházak.

A reformáció közös fájának — a világ evangélikus egyházai után — a második legerősebb hajtása a református egyház.

D. Dr. Ottlyk Ernő

3. Államegyház és szabadegyházak Angliában

Híveink nagyrésze semmit sem, vagy csak nagyon keveset tud az anglikán egyházzól, esetleg téves elképzelése van róla. Igaz, hogy minimális kapcsolat volt egyházaink között az egyháztörténelem fo-

lyamán és az angol keresztyénséggel inkább az angol szabadegyházakon keresztül, mint az angol államegyházon keresztül kerültünk összeköttetésbe. E cikk értelme, hogy megkíséreljen tájékoztatást nyújtani a reformáció angliai elterjedéséről, bonyolult és a kontinens országaitól elütő okairól, valamint némi betekintést nyújtani az anglikán egyház és az ún. szabadegyházak jellegzetességeiről elérve az elmúlt századokon keresztül a mi időnkig.

1. *Hogyan terjedt el Angliában a reformáció?*

Egyháztörténészek egybehangzó véleménye szerint a reformáció századában az angol egyház elszakadása a pápás egyháztól jórészt „nem teológiai tényezők” hatása nyomán történt. Nem a reformáció tanítása győzedelmeskedett és ennek nyomán következett be a szervezeti szakadás is, hanem állami, nemzeti és egyéni uralkodói érdekek idézték elő a szétválást. A helyzet azonban nem olyan egyértelmű, s azt a következtetést elhamarkodottnak kell mondani, amely szerint a reformációnak sem a lutheri, sem a kálvini iránya nem érvényesült, sőt nem is hatott Angliában. Tárgyilagosan kell különböztetnünk: ami szervezetenként történt VIII. Henrik király döntése nyomán, hogy t. i. elszakadt az angol egyház a pápától, ez „fent” történt diplomáciai síkon s nem sok köze volt a reformációhoz, ugyanakkor „lent” egyszerű emberek között, lelkészek és teológusok között mégsem maradt nyomtalan a reformáció, Luther és Calvin hatása kimutathatóan érvényesült és a keresztyénség sokat „reformálódott” Angliában is, főleg tanításában. A reformáció ügyét tehát két oldalról egyszerre kell látnunk ahhoz, hogy megközelítőleg helyes képet nyerjünk.

A) *A külső, hatalmi és szervezeti kérdések.* VIII. Henrik döntése mögött nem is csupán politikai és nemzeti érdekek húzódtak meg, hanem egy házassági válás erőszakolása. A pápa nem akarta jóváhagyni elválását aragóniai Katalintól és Anna Boleyn nőül vételét. 1531-ben kezdődött a huzavona és a Rómától való elszakadás bejelentése 1534-ben történt meg. Az egyháztörténet iróniája az, hogy VIII. Henrik, aki — híres, Luther elleni irata miatt — még 1521-ben a defensor fidei címet nyerte a pápától, X. Leótól, most maga szakított a pápával és az „egy igaz hittel” említett családi ügye miatt. Magát az angol egyház fejének nyilvánította ki, ő lett a „supreme head of the Church of England”. Szervezetileg tehát reformot jelentett a király cselekedete, de ennek nem sok köze volt az evangéliumi reformokhoz, belső újulásra és átalakulásra csak az Edwardok idején, illetve az erős kezű Erzsébet uralkodása alatt került sor. Ez azért is érdekes, mert VIII. Henrik teológiailag képzett ember volt, jellemző rá, hogy Luther: Az egyház babiloni fogóságáról írt könyvecskéjéhez vitairatot készített a szentségek védelmében, cáfolván Luther tanítását, Assertio septem sacramentorum címen, Erasmus és Morus Tamás révén tájékozott volt a currens teológiai kérdésekben, mégsem ő, a „teológus”, hanem Erzsébet királyné — akinek pedig a hit dolgaihoz, s a teológiához nem sok köze

volt — uralkodásának ideje alatt alakult ki az anglikán egyház lelki arca, úgy, ahogyan azt ma is ismerjük. Közben Stuart Mária (akit véres kezűnek és katolikusnak egyaránt neveznek az angol egyháztörténetben) megpróbálta visszaállítani Róma tekintélyét és az egyház középkori rendjét, de az a valóban tüzzel-vassal történt restauráció csak ideig-óráig volt életképes. Különben, hogy az angol egyház vezetői nem akartak Rómához tartozni, ez nem volt újdonság, valami VIII. Henrik óta bevezetett novum, jó emlékeznünk arra, hogy a reformáció ideje előtt már csaknem ezer esztendőn keresztül lényegében Rómától független egyház élt Britanniában. Az angol nemzeti érzés kifejezésre juttatása és az adózás megtagadása olyan tényezők voltak, amikkel a pápaság a szigetországgal kapcsolatosan már évszázadok óta nem tudott megbirkózni (gondoljunk Wiclif idejére, amikor a pápaság a marakodás és félelem idejét élte, az avignoni időkre, a pápai diplomácia állandóan azzal a dilemmával küszködött, hogy pénzt kellett szereznie, de tekintélye nem volt hozzá: Nemcsak Wiclif helyezkedett ekkor szembe Rómával, hanem az angol nemesség is). Henriknek nem volt túlságosan nehéz végrehajtania ezt a „felülről jövő” reformációt: az elszakadást Rómától.

B) *A reformáció belső, nem látványos terjedése.* A reformáció igazi ügye, az evangélium felfedezésének és terjesztésének ügye olyan embereken keresztül történt, mint Tyndale, Coverdale, Barnes, Latimer, Cranmer. A legnagyobb ezek között kétségtelenül Thomas Cranmer volt (1489—1556), aki 1532-től kezdve canterbury-i érsek, s tudatosan Luther és a lutheránus Andreas Osiander tanítványa. Nem szabad felednünk, hogy a bibliafordításáról híres Tyndale is járt Wittenbergben. *Érdekes és sokszor elfeledett kapcsolat van tehát a mélyben az evangélikusság és az anglikánizmus között.* VIII. Henrik már 1525 karácsonya táján levelet kapott Franciaországból egy megbízottjától, amely szerint „valaki útban van Luthertől Anglia felé a frissen fordított angol Újtestamentummal”, és a levél írója szerint „az egyház integritása forog kockán, ha ez a könyv bejut az országba”. Bejutott. Sőt már előbb is lefordítottak és terjesztettek több Luther-iratot is, és 1523-ban már kivégeznek egy szerzetest Luther iratainak terjesztéséért: Bayfield Richardot. 1536-ban, két évvel az angol egyház elszakadásának kimondása után bizonyos fordulat következett be, amennyiben VIII. Henrik hivatalosan megengedi Melancthon iratainak bevitelét, sőt a cambridge-i egyetem meghirdetett kurzusai közé is bevették ezek ismertetését. Az evangélikus iratok olvasása nyomán egy kis egyetemista kör alakul, amely Cambridge-ben a Fehér ló c. fogadóban tartja rendszeresen összejöveteleit. Ebből a körből került ki Robert Barnes, VIII. Henrik neves diplomatája, aki Luthernél többször járt és aki-ről Luther így írt: „házunk és asztalunk vendége”. Később kegyvesztett lett és máglyahalált halt. Tyndale társa a bibliafordításban Coverdale Miklós szerkesztette az első angol protestáns énekeskönyvet. Ebben 42 éneket közöl s jellemző, hogy ezek között nem kevesebb, mint 22 Luthertől való és még 12 különböző evangélikus szerző műve. Tehát összesen 34 a 42-ből! John Rogere, a még ma is

általánosságban használatban levő (s liturgikus szövegekben mindig idézett!) angol bibliafordítás alapszövegének készítője maga is a cambridge-i lutheránus körhöz tartozott és 1555-ben vérpadon fejezte be életét. Az angol bibliafordítás és énekeskönyv tehát evangélikus hatás alatt álló vértanúk gyümölcse! Nem áll másként a helyzet az anglikán egyház hitvallását illetően sem (ha szabad egyáltalán hitvallási iratról beszélni ebben az egyházban). A híres 39 tétel alapja az Ágostai Hitvallás 13 tétele! Sőt ugyanígy áll a helyzet a Book of Common Prayers-szel is! A könyv összeállítója Cranmer érsek teljesen lutheránus nyomokban jár, ahogy említettük, maga is Luther és barátainak tanítványa volt. Ezek alapján azt mondhatjuk, ha ezt nem is szokták így fogalmazni: *az anglicana ecclesianak kialakulásában, az angol reformációban — nem a fentről jövőben, hanem a ténylegesben, az evangélium ügyének terjedésében — döntő szerepe volt Luthernak és a lutheranizmusnak.* Sajnálatos, hogy egészen a legutóbbi időkig (talán a gyakori politikai ellentét miatt az angolok és a „lutheránus”-nak mondott német nép között) megszakadt a hitbeli kapcsolat és nemcsak elidegenedett az anglikán egyház a lutheri reformációtól, hanem szembe is fordult vele, gyanakodva nézett rá, a náciizmus őséneke tartotta és még olyan nagy ökumenikus vezéregyéniség, mint pl. William Temple kritika nélkül vette át a katolikus Grisar túlfűtött és ma már túlhaladott Lutherellenes véleményét. A methodista Watsonnak, a kvéker Baintonnak, az evangélikus Bethgenek — Bonhoeffer barátjának és posztumusz írásai kiadójának — meg magának Bonhoeffernek köszönhetjük, hogy ma újra egy más Luther-kép élhet az angol nyelvű keresztyéniség gondolkodásában, méltóbb a reformátorhoz és a kezdeti kapcsolatokhoz is. De ez a téma: Luther és az angolszász teológia viszonya, szétfeszíténé e tanulmány kereteit.

II. Az anglikán egyház jellegzetességei

Legjellemzőbb kifejezés talán, amit velük kapcsolatban használnunk lehet, a *via media*. Valóban középhelyzetet foglalnak el katolikusok és orthodoxok, katolikusok és protestánsok között. Ezt a középpozíciót nemcsak vállalják, hanem sokan feladatnak is fogják fel az anglikán egyházban, s több vonatkozásban is közvetítő szerepre vállalkoznak. Megmutatkozik ez századunk ökumenikus mozgalmában betöltött szerepükben éppen úgy, mint abban pl., hogy megelőzve az „utazó pápa”, VI. Pál útjait, az angol érsekek az orthodoxia, a római egyház és a protestantizmus centrumaiban látogatást tettek, s mintegy diplomáciai feladatot vállaltak az egyház egységének munkálásában.

Kik az anglikánok? Katolikusok anélkül, hogy Róma főségét elvállalnák? Protestánsok római tradíciókkal? Tanításukban részben reformáltak, kultuszukban és egyházalkormányukban a római katolicizmusra emlékeztetnek. Néhány vonással kíséreljük meg ábrázolni jellegzetességeiket: 1. Jellemző rájuk, hogy erősen hangsúlyozzák a püspöki hivatalt. (Nem véletlenül nevezik amerikai águkat Protes-

táns Püspöki Egyháznak.) Az apostoli successiót Péter apostoltól folyamatosan vezetik le. Róma ugyan ezt nem ismeri el, de a svéd evangélikus egyház felé pl. egyik közös kapcsolópontjuk. 2. Jellemző rájuk, hogy nincs egységes egyházfogalmuk. Többen közülük úgy vélekednek, mint az ókatolikusok, mások úgy gondolkoznak, hogy az tagja az egyháznak, akit a Sz. Háromság nevében megkereszteltek, függetlenül attól, mit vall, némelyek egészen evangélikus módra, mások református módra vélekednek. Abban megegyeznek, hogy az egyház folytonosságát (continuitas) a püspöki hivatal folytonosságában látják. — 3. A szentségek megbecsülése is jellemző rájuk. Két szentségről beszélnek ugyan, de a gyakorlatban használják más rítusok szentségi jellegét is (pl. konfirmációnál, absolutiónál stb.). 4. Istentiszteleti életük középkori elemekkel gazdag, a predikáció csak egy része ennek, de nem primus inter pares, ugyanolyan hangsúlyos az imádás, az adoratio, a meditatio is. 5. Elismerik a Szentírás primatusát, de komolyabban veszik a tradíciót, mint általában a protestánsok. A tradícióban találjuk meg a SZÍ. legjobb magyarázatát is. Ez az ősi egyházi tradícióhoz való ragaszkodás magyarázza az ortodox egyházakkal való jó kapcsolataikat is, és azt, hogy könnyebben megértik egymást velük teológiai síkon is, mint a protestánsok általában az ortodox keresztyén testvérekkel. 6. Viszonylagos tanszabadság áll fenn náluk. Van ugyan hitvallásuk, az 1563-ban elfogadott 39 pont, vagy hitcikkely, de a gyakorlatban igen sokféle tanítás megfér egymással az anglikán egyházon belül (fundamentalista jellegű írásértelmezés és John Robinson volt woolwichi püspök teológiája pl.) 7. Meggyőződésük szerint külön rend a papság (clergy). A *ministry* külön papi hivatalt és funkciót jelent, Krisztus páratlan papsága és az egyetemes papság mellett. Az ÚT értelmében vett presbitereket tartják papoknak, de a „magas egyházi” körökben a hieruus és a sacerdos szavakat tartják megfelelő szónak, szívesebben használják a *priest* szót, mint a *ministert* vagy *pastort* s ez is talán jellemző lehet. 8. Az egyházi élet központjában a *Book of Common Prayers* áll. (Jelenleg is revízió alatt.) Volt idő, amikor e szertartáskönyv revíziója országos botrányt idézett elő (1928), és világi újságokban és a parlamentben egyházi életben részt nem vevő emberek csatáztak a régi formáért; szentnek és sérthetetlennek minősítették a BCP-t, nemzeti ügy, Anglia ügye volt a szemükben. Némi túlzással, de nem egészen alaptalanul szokták mondani angol nyelvtérületen, hogy az anglikán egyházban a BCP a Biblia szerepét tölti be. 9. Az állammal való összeshőződöttség igen jellemző rájuk s ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy koronázási szertartás vagy más állami ünnep nem képzelhető az anglikán egyház közreműködése nélkül, hanem az egyházi élet minden vonalán egyházzjogi vonatkozásokban is

Alkotmányuk ősi, 1689 óta nem változott. Valószínűleg a világ legrégebbi használatban levő egyházalkotmányja. Szervezetük részben megtartotta a középkori egyházi szervezetet azzal a változtatással, hogy az egyház élén a király vagy királynő áll. Gyakorlatilag a canterbury-i érsek az anglikán egyház feje, pontosabban primás

püspöke. Jelentős szervvé nőtte ki magát az utolsó száz évben az ún. Lambeth konferencia: 1867-től tíz évenként találkozik a canterburyi érsek londoni rezidenciáján az ún. Lambeth palotában (innen a neve) a püspöki kar. Ezek a konferenciák nemcsak szervezeti kérdésekkel foglalkoznak, hanem aktuális kérdésekkel is, mint pl. a munkaetika, házasság, születésszabályozás, népszaporulat, faji megkülönböztetés stb. kérdéseivel. A hozott határozatokat mindig megküldik a 21 angliai és az 53 szigetországon kívüli püspökségnek. — A püspökök hivatalból a Lordok háza tagjai, viszont lelkészek nem lehetnek tagjai a parlamentnek. A püspök elveszíti püspökségével családi nevét és csak így nevezik: canterburyi Geoffrey, vagy chichesteri George. Jellemző, hogy a püspököket és érsekeket a korona erősíti meg hivatalukban, miután a miniszterelnök jelölte ki személyüket. A canterburyi érseknek primátusa van a yorkival szemben. A Lambeth konferenciát pl. a mindenkori canterburyi vezeti. — A püspök alatt a hierarchia többi fokozata: dékán, archidiaconus, kanonok, lelkészek, segédlelkészek, diakonusok. Először diakonusnak ordinálnak valakit, s csak két évre jár papnak.

Teológiájuk eléggé önálló, kontinentális hatásokat rendszerint csak hosszú idő eltelte után vesznek át. Erős oldaluk a patrisztika (tradíciót tisztelő látásukból következően), gyakran kerülnek filozófiai befolyás alá. Mintegy másfél évszázadon keresztül teológiai standard munkának számított Joseph Butler: *Analogy of Religion* című könyve; akinek már volt a kezében, az tudja, hogy milyen mértékben keveredik ebben a műben a teológia és a filozófia. Az ún. természeti teológia kultiválása is filozófiához való vonzódásunkból következik. — De híres biblikusaik is ismertek nálunk is, csak a legnagyobbakat említve: Wescott, Hort, vagy a mi időnkől Dodd professzor vagy Robinson (nem az *Honest to God* szerzője). A ökumené teológiai értékelésében Stephen Neill nevét legalább meg kell említeni. Az ökumené szempontjából feldolgozott egyháztörténete német fordításban is ismerős.

Tudnunk kell, hogy *múlt századi mozgalmak* ma is hatnak az anglikán egyház életében. Hármat említünk meg ezek közül: az oxfordi mozgalmat, az anglokatolicizmust és az ún. Broad Church mozgalmat.

Az *oxfordi mozgalom* nem tévesztendő össze az oxfordi csoportmozgalommal, amely nálunk ismeretesebb volt, mint amiről itt szó van. Az oxfordi mozgalom a XIX. sz. első felében magasegyházi irányzatú mozgalom volt, amely erősen hangsúlyozta az apostoli *successio*-t és a szentségek szerepét. Ennek vezetője volt eredetileg Newman, aki 1845-ben tért át katolikussá, és lett később bíborossá. Az ún. *anglokatolicizmus* szintén a szentségeket hangsúlyozta, de emellett a lelkési hivatalt és a tradíciót is. Newman rekatolizációja után önálló, de Rómához húzó mozgalomként élt tovább, ritualizmusnak is nevezték. A *Broad Church mozgalom* toleranciát hirdetett minden egyházi irányzat felé, gondolati és tanszabadságot vallott, szociális érdeklődést tanúsított. Hirdette, hogy Jézus nem egyházat alapított, hanem Isten királyságát hozta, amelynek állandó

valósítása a mi dolgunk. Legnevesebb képviselője a teológiában és az ökumenében egyaránt ismeretes William Temple volt, akinek a működése javarészt már a mi századunkban történt.

III. Szabadegyházak

Nagyon széles kategória ez, beletartoznak mindazok, akik elvetik a püspöki államegyházat. Olyan gyűjtőnév ez, amivel körülbelül egyenlő az independensek, vagy disszidentek elnevezés is. Legrégibb csoportjuk a *kongregacionalisták* (Robert Brown, 1580). Vallják, hogy minden gyülekezet: az egyház. A gyülekezeteken túl legfeljebb föderációk lehetségesek, de a gyülekezet maga az egyház teljessége. É.-Amerikában és Hollandiában is vannak híveik. A *presbiterianusok*, angol kálvinisták ők egyrészt, másrészt a kontinensről régebben menekült reformátusok utódai: Zürichből, Genfből, Frankfurtból származnak. *Baptisták* 1606 óta élnek szervezeten Angliában, legtöbben Bristolban. Az angol keresztyénség két kiemelkedő baptista tagját szerte a világon ismerik: John Bunyan és Charles Spurgeon. *Methodisták*: John és Charles Wesley utódai. Ma talán ők töltik be a vezető pozíciót az angol szabadegyházak között. Philip Watson teológusuk nevét mi evangélikusok különös hálával emlegetjük Lutherről írt munkái miatt. *Kvékerek* az egykori George Fox és a kivándorolt William Penn kései utódai, a mai „barátok” (friends), vagy kvékerek, kevesebb entuziazmussal, mint néhány nemzedékkel ezelőtt, de még mindig sok szeretettel, becsületességgel, emberséggel, pacifizmussal. A szabadegyházakhoz tartoznak a William Booth által alapított *Údvhadssereg* hulló emberi életek között munkálkodó tagjai is.

A XIX. században a szabadegyházak egyúttal az angol társadalmi haladás emberei is voltak, szemben a konzervatív államegyházzal, gazdasági és társadalmi perspektívában is haladó módon gondolkodtak.

A szabadegyházak és az államegyház közötti egykori ellentétek elsimulóban vannak, anélkül, hogy jóslni mernénk, azt hisszük, az erős egyesülési vágy s a kívülről megtapasztalt rendkívül nagymértékű szekularizmus nemcsak barátságot és segítő viszonyt hoz hamarosan létre, hanem esetleg egyesülést is, legalábbis több ágazatnál.

Amennyire az angol keresztyénség kivette részét az ökumenikus mozgalmakban, azok kezdete óta, és olyan jelentős személyiségeket adott a világ keresztyénségének, mint William Temple és George Bell, akik az EVT gondolatának kezdeményezői és első vezető emberei is voltak (Temple ugyan nem tudta megérni az EVT megalakulását, de Bell az első ciklusban az egyik elnök volt, hosszú, fáradságos munkájának elismeréséül), ugyanannyira ma erőfeszítéseinek jelentős része a szigetország keresztyénségének egyesülését célozza (Home Reunion), aminek talán az egyetlen igazi akadály máris csak a püspökség elismerése ill. el nem ismerése. A közös szolgálat a világban, a közös teológiai problémák mind az egységet segítik elő. Bizonyára sokat nyerne a reformáció népe Angliában az

egységgel, ha az oly sokat vitázott, szenvedett, harcolt angol protestantizmus nem fecsérelné el erejét, hanem összpontosítva azt a világ szolgálatára fordíthatná, amire küldetett is. A már többször említett Temple püspöknek volt egy, az ökumené köreiből sokszor idézett mondása: „Máris van egy bizonyos egység az egyházak között, a mi Urunkhoz való kötöttségben. Ezt nem nekünk kell megteremtünk, ezt nekünk csak felfedeznünk kell. Ennek nyilvánvalóvá tétele a mi dolgunk.” Ezt az egységet kell felfedeznie, komolyan vennie és nyilvánvalóvá tennie az angol protestantizmusnak az egész világ javára.

Dr. Hafenscher Károly

4. Evangélikus népegyházak Északon

Amikor ezeket a sorokat írom, útból vagyok Észak felé. Nem véletlenül írjuk nagybetűvel ezt a szót. Számunkra ez nemcsak a táj irányát jelzi, nemcsak a hidegebb, zordabb éghajlatot s nem is csupán a sajátos tájat Európa északi felén: a tengerek határolta erdőket, zordon sziklákat, mérhetetlen számú tavakat, vagy a félelmetesen szép fjordokat a skandináv félsziget csipkézett északi peremén. Nekünk ez a szó, így nagybetűvel kezdődően, a világ evangélikusságának legtömörebb, legtisztább, és tömörségében a legnagyobb számú tömbjét jelenti.

Hullámok hátán úszva, nesztelen sebességgel kígyózó svéd villamos-vonaton haladok észak felé. Az imént vontatták ki a vasúti kocsikat a hajó gyomrából, amelyen ötórás tengeri út után kikötöttünk a hideg parton, ahol hosszú szál, szőke svéd vámtisztek és hideg, sárgás neonfény fogadott. Most a világos északi éjszakán rohanunk erdők sziluettjei s tavak tündöklő tükrei között. Némelyik olyan, mint egy zöld szőnyegre ejtett, monumentális zsebtűkör. De nekünk nemcsak ennyi ez a táj. A városokban és falvakban, amelyeken áthaladunk, a templomtornyok mind evangélikus gyülekezetek felnyúló ujjai, s a szőke kalauz, az elszigetelt zárkózottságban újságot olvasó öregúr, a nagy, fehér nyári kalapos hölgy, a szakállas, dús hajú, pipázó ifjú, s a többi utas is, mind-mind evangélikusok. Észak nekünk azért nagybetűs, mert ez a világ evangélikus világ, oly tömören, mint sehol a világban.

Hogyan lett azzá, s mivé lett napjainkban? Mik a problémái s feladatai?

Valóban mind túlnyomó többségben evangélikus népek. 90% körüli, legtöbbször fölötti arányban. Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia, sőt Izland és Grönland is.

Lényegében egységesek abban, ahogyan a keresztyénséget fölvették, bár időben és eseményeiben különböző módon. A keresztyénség hatalmi előretörés eredménye mindenütt, noha nem mentes az előzetes lassú kultúrhatás nyomaitól sem. Finnországon illusztrálom. A keresztyénség első nyomaira az ásatások sírleletei mutatnak, ke-

rek egy évezreddel ezelőtti időből. Kelet—nyugat kereskedelmi útvonala volt ez a táj akkor Európa északi felén, s a kereskedő-hozta keresztyénség keleti volt, ortodox. Az útvonal gócain komoly bázisai voltak már, de az erdőkbe húzódtott finn törzsek érintetlenek maradtak. E lassú hatás után, mintegy 800 éve, jött az erőszakos térítés. Az akkor már keresztyén Svédország uralkodójának a keresztes háborúk idején messzi lett volna a Szentföldre vinni hadait — keresztes háborút indított hát a pogány finn törzsek ellen. Így kapott nyugati, keresztyén kultúrát és egyházat Finnország. Erik király volt a hadak élén, hajókkal kötöttek ki a délnyugati partokon, s Henrik püspök jött velük, s maradt ott a leigázott finnek között. Szívós, bátor, tervszerű ember volt. Lényegében megalkotta az egyházszerkezetet, s ha jelentős mértékben energikus, sőt erőszakos ember volt is, munkája nyomán megnyílt az egyház kapuja, amelyen át kora nyugati kultúrvilágával összekapcsolódott a finn nép. Henrik sorsa — akit Róma később szentté avatott, s lett belőle Finnország egyetlen szentje — hasonló volt a mi Gellértünkéhez. Őt ugyan nem szikláról taszították a vízbe, hanem egy Lalli nevű finn paraszt verte agyon, amikor utolsó zsák gabonáját Henrik püspök személyesen akarta elvinni egyházi adó fejében. (Erről nem a szentek legendái sorában olvasunk, hanem egy annál sokkal régebbi finn népénekben.)

A keresztyénség lényegében mindenütt ugyanazt jelentette északon: bekapcsolódást Európa közösségébe, a nyugati kultúrvilágba.

A keresztyénség és népek kölcsönös formáló ereje a reformációban vált legjobban nyilvánvalóvá. Az északi, elmélkedőbb típus, mint talajforma, elősegítette a reformáció terjedését, de annak győzelme nem a talaj alkalmasságán dőlt el, hanem a tisztán felhangzó evangélium erején. Hamarosan győzelmessé lett szerte északon, éppúgy, mint akkor hazánkban is — csak hogy ott nem következett rá erőszakosan katolizáló Habsburg-politika, ott nem vont maga után véres emléket hagyó ellenreformációt.

De ne idealizáljunk. Nem úgy történt, hogy egyszercsak tisztán hirdettetett az evangélium, a nép beszívta, mint az ózondús levegőt, s „egyből” evangélikussá lett Észak. Ott is hozzátartozott vezető politikai körök állásfoglalása, Gusztáv Adolfok személyes döntése nyomán népet, társadalmat formáló és irányító szerepe, s a megnyert nép harca is. Bizony harca is. Ismert dolog, hogy a svéd Gusztáv Adolf seregének legharcosabb, legbátrabb, s oly sok győzelmet elért része az ún. „hakkapeliták” voltak. A kifejezés finn eredetű, a formája csatakiáltás, s annyit jelent: „vágd a fejét!” A hakkapeliták finnek voltak. A reformáció korának északi embere nem egyszerű típus, nem az „elmélkedésre hajlamos csendes ember”. Sokkal összetettebb, s élete problémáival akkor szó szoros értelmében véresen küzdő ember. Ezt az embertípust rajzolja meg Mika Waltari „Mikael” című regényének hőisében (magyarul is megjelent), akit Turkuban harcok közben ér a reformáció kora, eljut hányódásaiban egy Lutherrel folytatott beszélgetésig is — s elsodródik a reformációtól.

Ilyen embersorsok között ott és úgy tudott hatni a reformáció, ahol észak reformátorai, mint a magyarokéi is, „iszákjukban a Bibliával nemzetet mentettek” (Kodolányi). Nálunk ugyan török világ volt, ott nem volt, de a hívős észak korántsem kínált hívős kényelmet.

Hiába lettek volna Gusztáv Adolfok, ha nincsenek Agricola Mihályok, akik a reformáció üzenetét a népek szívéig prédikálták, észak reformátorai voltak. Ezek név szerint is felsorolhatók, élet-történetük világosan beszél, az egyes országok bő emberanyagában éppúgy, mint a személyekben szűkülő, de hatásfokukban erőteljes Izland és Grönland reformátoraiban és hittedjesztőiben (mindkettő a dán egyház gyümölcse).

Az Agricola Mihályok típusaként hadd említsük meg magát Agricolát. Ő a finnek reformátora. Finnebb Luther, mint amilyen magyarban az Dévai. Pozíciója nem sok. Skytte püspök *mellett* szolgál hosszú évekig, s csak élete alkonyán püspök ő maga is. De a finn nép hitében és kultúrájában ma is úgy él, mint sejtjeinkben az anyatej. A tiszta igét kapták tőle olyan finn nyelven, mint amilyen német a Lutheré, s magyar a Bornemiszáké, Károlyi Gáspároké. Kegyeséget és népegészségügyet, iskolákat és irodalmat forrásként tőle kaptak. Élete vége párhuzamban is jól példáz. Henriket glóriával a szentek emberfölötti magasságába emelték. Agricola népe békéjének szolgálatában járt követségben a cári birodalomban, s onnan hazajövet halódva szállt ki útközben a szánból Viipurinál. Ott temették el. Sírja ismeretlen. Reá is illik a költői szó: „leszek sehol és mindenütt leszek”.

Reformátóri vonásokat hordoztak ők mind: az evangélium aktuális hirdetését, s a népközelséget. Az egyház maga pedig Északon szervezetét és szokásait, egészen az istentiszteleti szertartásokig és miseruháig, töretlenebbül hozta át régi életéből, mint bárhol mást a világon a lutherizmusban.

Az északi egyházak története izgalmas és színes. Bővölködik harcokban is, csak egy hiányzik belőle, legalábbis a mi méreteinkhez viszonyítva: az ellenreformáció. Átment rajtuk is minden szellemi és lelki áramlat, ami az egyes korokban végighullámszott Európán és táplálta a népeket. Hogyan történt mégis, helyesebben, mi a titka annak, hogy megmaradt észak evangélikus Északnak? Ehhez egy körülményre kell rámutatnunk, s ez — ha szokatlan is a kifejezés — az emésztési mód. Észak egyházai sajátos módon dolgozták fel magukban, sajátosan érlelték tájízú gyümölcset a reformációt éppúgy, mint később azon belül az egyes áramlatokat. Annyira sajátosan, hogy az már átültethetetlen. Amit befogadtak, az az övéké lett, a magukévá tették. Termel-e valahol is más egyház Grundtvig-ot, mint a dán, Ruotsalaint, mint a finn, Haugét, mint a norvég, vagy Söderblomot, mint a svéd egyház — hogy csak egyet-egyét említsünk a sok közül? A megemésztett evangélium pedig tudott kultúrhatás lenni, bár lelki emberről volt szó (Agricola), tudott gazdasági hatás lenni, bár papról volt szó (Grundtvig), tudott lelki

hatás lenni, bár világi tudósról volt szó. (Lönnrot. Lásd: „Irgalma-
dat éneklem” c. könyvben Lönnrot énekét).

Igy emésztette magáévá és lemásolhatatlanná Észak a pietiz-
must a maga idejében, s termelte ki az ún. ébredési mozgalmakat,
amelyek egymással keverhetetlenek: Grundtvig, Beck Vilmos (dán),
Hauge (norvég), Olaus Petri és Rosenius (svéd), Ruotsalainen (finn),
Laestadius (lapp), hogy csak a nevesebbeket említsem. Némelyike
oly mértékben lett népivé, hogy etnográfiailag meghatározható nép-
réteggé vált, mint a finn „körtti”-ek (Ruotsalainen).

De sokszínűségükben, sajátosságaikban és keverhetetlenségük-
ban mind hordoznak egy közös vonást: jelentősen támaszkodnak
Luther tanítására. A finn „ímádkozók” fő alakja, Renquist, Luthert
fordít és ad ki. Hedberg, az „evangéliumnak” megindítója ugyanezt
teszi. Raattama, a laestadianizmus fő tanítója Lutherral érvel. Olaus
Petritől sem lehet ezt elvitatni. És így tovább.

A számok, a sajátossá tevő folyamat, az egész nép számára köz-
vetítő széles törekvés, a Luther tanításából kiinduló felépítés, mind
ahhoz a képhez tartoznak, amit északon így neveznek: népegyház.
Ez nem csupán az általános, keret és szervezetként ismert fogalmat
jelenti náluk. Nemcsak a statisztikai adatokat, s az egyházba történő
belekeresztelés hagyományos folyamatát jelzi. Hanem mindennek
alapján azt a tényt és törekvést, hogy ez az egyház az egész népé
akar lenni, s az egész nép minden életmegnyilvánulásában jelen
akar lenni.

Éppen ez az, ami a mai helyzetben felveti a kérdést s a témát: a
reformáció népének ma Északon milyen az arculata? S a népegyházi
keretek felbomlása, ami ma világjelenség, vajon Északon hogyan
jelentkezik, s melyek azok az új utak, amelyeket a reformáció népe
keres?

Az a helyzet, ami a régi kereteknek, ha nem is a felbomlását,
de megrendülését, átalakulását jelzi, kétségtelenül felismerhető. Ál-
talános jelzéssel értékelik ezt nyugaton, így: szekularizáció. A temp-
lom mellett elfut az élet — érzékelték azok, akik a régi képhez
szokva a háború okozta szünet után az elmúlt évtizedekben újra
északra látogattak. Az egyház általános törekvése arra irányult,
hogy utolérje a minőségében és tartalmában mellette elfutó életet.
A gyülekezeteknek és egyházi egyesületeknek programjában ez vi-
lágosan felismerhető volt. Nem lényegtelen helyzetű különbség az,
hogy a reformáció egyházai eddig mindig elől jártak, utat mutat-
tak, vezettek, s most új valósággal kellett lépésről lépésre megis-
merkedni, amit így nevezünk: nagykorúsodott világ. Ez a helyzeti
különbség, ami az „elől járni” és az „utolérni” között van, rengeteg
feszültséget, energia- és lendületbeli különbséget, s megoldatlan-
ságot rejt magában.

Vannak területek, ahol — úgy tűnik — nemcsak utolérte az
egyház a maga korát, hanem meg is előzte. Ilyen pl. éppen északon
a templomépítészet. Amióta a francia Corbusier meghalt, a finn
Alvar Aalto a világ legnagyobb építészeinek számít. Tervezésében és

tanítványai tervezésében olyan mértékben újszerű templomsodákat ismer meg az ember, amelyek a középülettervezésben messze elől járnak. Oltárképekben, absztrakt reliefekben, s a két új „építőanyag”, a fénynek és térnek alkalmazásában hasonló viszonyulásban hozzájuk fogható alig találunk. De ez vajon az egyház egészének helyzetét jelenti? És egyáltalán: az új templomépitészet és egyházi művészet magából az egyház lényegéből, teológiájából ered, vagy csupán járulékos jelenség, a világ betörése az egyházba? Aminthogy a fejlett technika ezerféle „modernségének” alkalmazása a gyülekezeti életben az. Vajon az egyház, mint egyház jár elől akkor, amikor széles skálában használja fel a világ által kínált járulékos jelenségeket? (Film, magnó, rádió, tv, bútorkultúra, fűtés-technika stb.)

Vajon mi van az egyház tudományával, a teológiával, s az egyház működésének dinamizmusával: az igé hirdetéssel?

Nyitott kérdések. De az északi jelenségek ebben nem mutatnak sem biztos út találásra, sem egységre. Az északi teológiának ma aligha tudnánk olyan dominánsan vezető teológusára rámutatni, mint volt egykor a finn Pietilä, vagy a közelmúltban a svéd Nygren. Viszont tudunk arról, hogy van nagy port felkevert „lundi teológia”, mint irányzat, a finn egyház tekintélyes, jónevű dogmatikusa, Tiilikä tündetően kivált az egyházból, és az alig lélegző, fiatal Pursiainen megírta „Legújabb evangélium”-át, az „ötödik ébredés” a botrányokig, skandalumig menő helyzeteket provokál s az irodalmi életben arról vitáznak, hogy alkalmazzák-e a régi állami törvényt, amely bünteti Isten nevének káromlását, vagy más módon birkóznak az ateizmussal, sőt ezt megelőzően azzal a szemlélettel, amely ha az egyházra néz — ásit. Ez pedig önmagában a legszörnyűbb kritika.

Persze, ezek hirtelenjében kiragadott kirívó tünetek, s mondhatja valaki, hogy nem tipikusak, nem jellemzők. De mi a jellemző? A megszokott egyházi élet, amely mellett lassan megürülnek a templomok? Nem, ez sem. De nehéz ma jellemzőt mondani. Hiszen áldozatban, misszióban, felelősségvállalásban hatalmas bátorsággal hatalmas dolgokat tárnak az északi egyházak a világ elé.

Azt is tudjuk, hogy Észak egyházai sok nehéz időt küzdöttek át, s ebben mindig az döntött, hogy az evangélium erejével eltaláltak-e a rájuk bízottak szívéig. S mert ebben „van gyakorlatuk”, bizonyosan pozitív lehet a válaszuk abban, hogy merre megy a reformáció népe Északon, s a népegyházi forma megbomlásának idején tudnak-e — bármilyen formában — a nép egyháza lenni.

D. Koren Emil

5. A reformáció mint Róma dilemmája

A reformáció népének századunk folyamán két nagy meglepetésben volt része. Az egyik az a tény, hogy az Egyházak Világtanácsában szervezeti formát öltött ökumenikus mozgalom nem szakadt darabokra a második világháború után kettéhasadt világunkban sem, sőt hatékony tényezővé kezd válni népek, nemzetek és egyházak között.

A másik jelenséggel csaknem napjainkban lepi meg a történelmi fejlődés az egyházat. Ez pedig nem más, mint a hivatalos *római körök megváltozott magatartása* az ökumenikus mozgalom irányában. Alig lehet nagyobb ellentétet elképzelni annál a két álláspontnál, amely a Vatikánnak annak idején a Gyakorlati Keresztyénség és a Hit és Egyházszervezet mozgalmak irányában tanúsított első megnyilatkozásai, és a XXIII. János pápa által kezdeményezett — olyankor ugyan erős ellenállásba ütköző — új magatartás között fennáll.

Erdemes volna egyszer ezeknek az utolsó évtizedeknek a fejlődési görbéjét vizsgálat tárgyává tenni. Most azonban korlátozódjunk a legutolsó évek eseményeire. XXIII. János pápa a *Keresztyény Egység Titkárságának* megalapításával új barázdát szántott.

A Titkárság élére Bea, majd ez évi halála után addigi helyettese, Willebrands bíboros került. Az EVT új-delhi világggyűlésére (1961) ők, a II. Vatikáni Zsinatra (1962—1965) mi küldtünk hivatalos megfigyelőket. Az EVT akkori főtitkára, dr. Visser't Hooft a következő évben már megállapíthatta, hogy *Róma felhagyott évszázados monológjával*, látja, hogy más keresztyén egyházak is vannak körülötte, és elérkezettnek látja az időt, hogy *dialogust* kezdjen velük.

Szüksítsük le most még jobban az ökumenikus kapcsolatoknak ezt a területét, és reformáció-heti sorozatunkban irányítsuk ma figyelmünket egyetlen kérdésre, Róma „dilemmájára”: *a katolicizmus és a lutheri reformáció viszonyának alakulására.*

1. Ki volt valójában Luther?

A protestantizmus katolikus megítélése ma csaknem kizárólag *Luther Márton* személyével van kapcsolatban. Az elmúlt évtizedekben sem Kálvinnak, sem a többi reformátornak nem szentelt Róma még megközelítőleg sem annyi figyelmet, mint neki. Egy müncheni katolikus teológus nemrég így nyilatkozott: „*Luther a reformáció!*”

Az értékrendszernek ez a módosulása annál figyelemre méltóbb, mert a *Tridenti Zsinat* a 16. században eredetileg viszonylag nagyobb figyelemmel kísérte Melancthon vagy Kálvin teológiáját, mint Lutherét. A mai „klímaváltozásban” kétségtelenül a „*Luther-kutatás*” kapja az első helyet. Ha ennek körét idővel szükségszerűen ki is kell majd szélesíteni a reformáció teljes horizontja felé, mi mégis örömmel fogadhatjuk azt aényt, hogy ezáltal a reformációnak való-

ban sajátos talaját kutatja és eredeti gyökereit tárja fel a katolicizmus.

Rómának Luther személyével kapcsolatos „dilemmája” történetileg 1939-ben kezdődött, amikor Joseph Lortz „A reformáció Németországban” című műve Freiburgban megjelent. Ez is Luther életével, egyéniségével, indítékaival és hatásaival foglalkozott elsődlegesen, míg teológiájának behatóbb elemzése csak a későbbi években kezdődött.

Mindeddig a katolikus Luther-képet egy 16. század közepéről (Johann Cochläus-tól) származó látás határozta meg. A reformátor eszerint egy nyugtalan tévtanító volt, aki eretnekségével számtalan lelket sodort kárhozatba; ő rombolta szét az egyház egységét; demagógiájával a parasztháború óta csak bajt és nyomort hozott az egész kereszténységre.

Ez a Luther-kép uralkodott még a századfordulón is, amikor az elfogult dominikánus *Denifle* képmutatással, hazugsággal, tudatlansággal, sőt aljas, „állati” indulatokkal vádolta meg őt. Még a megigazulásról és a jócselekedetekről vallott felfogását is ezekből a tényezőkből igyekezett levezetni. — Még a néhány évvel későbbi jezsuita munka, *Grisar* „Luther”-je is pszichopatologikus szempontból vizsgálta, és öröklött terheltséggel, epileptikus hajlammal és ezekből folyó szüntelen kompenzáló tevékenységgel vádolta a reformátort.

A második világháború óta már csak elszórtan jelentkeznek ezek a hangok. Sőt — főleg a neves würzburgi *Merkle* írásai nyomán — egyre erőteljesebben jelentkeznek az a törekvés, hogy igazságot kell szolgáltatni Luthernek és személye bemo cskolását be kell szüntetni.

Róma figyelme az ekkortájt meginduló „Luther-rehabilitáció” során kezd a nagy reformátor felé fordulni. A kutatók feltárják a késői középkor egyházának mély romlottságát, amely még jóval a reformáció előtt gyökeres megújulás után kiáltott. Különösen a pápaság elvilágiasodása és a késői skolasztika alkonya volt az a sötét háttér, amely nyilvánvalóvá tette a reformáció szükségességét és a katolicizmusnak az egyházszakadásért való közös felelősségét. Másfelől Luthernek, mint mélyen vallásos embernek az újrafelfedezésével egyúttal ráirányult a figyelem imádságos életére, theologia crucis-ára, a Szentírás iránti mély szeretetére. Mindez máris pozitív irányba kezdte terelni Luthernek és a reformációnak az értékelését.

Bár a legtöbb, Luther személyét viszonylag pozitívan értékelő katolikus írásmű is végső soron elmarasztalja — egyoldalúsággal és egyházszakadással vádolja — a reformátort, Róma „dilemmájára” mégis jellemző, hogy e művek közül is a legtöbb csak igen nehezen kapta meg az „Imprimatur”-t.

Szakkörökben közismert, de a gyülekezet széles rétegei előtt kevésbé tudott dolog, hogy néhány katolikus egyháztörténész, így főleg *Erwin Iserloh*, a hatvanas évek elején megkísérelte annak a tételnek

alátámasztását, hogy a 95 tétel kiszögezése valójában meg sem történt. A Luther saját feljegyzéseire és más forrásokra támaszkodó állítás persze *nagy vihart* váltott ki, főleg evangélikus körökben. Néhányan azonnal megcáfolták a vádat, mások azzal érveltek, hogy ha valóban nem történt volna meg a tételkiszögezés, az csak azt bizonyítaná, hogy Luther nem szánt szándékkal lett reformátorrá, és hogy távolról sem volt az a nyugtalan, az egyház egységét megbontó egyéniség, akinek őt katolikus körökben századokon át ismerték. Ha valóban csak az illetékes püspökeinek küldte volna meg a tételeket, és azok reagálásának hiányában végül is barátai terjesztették volna el azokat, ez csak a katolikus püspökök közömbösségét és az egyházszakadásban való közös felelősségét bizonyítaná.

Más katolikus teológusok a lutheri mise elemzése során mutatták ki az elmúlt években, hogy milyen erősen határozta meg a reformációt *Luther kétfrontos harca* a pápasággal és a rajongókkal. E harcban kristályosodott ki egyfelől a mise áldozatjellegének tagadása, másfelől Krisztus reálprezenciájának erős hangsúlyozása.

Róma e felismerések ellenére sem vonta vissza azt a vádját, hogy Luther szubjektivista és egyoldalú felfogást képviselt. Az ebből folyó „eretnekségének” a dialógus során történő esetleges rehabilitálására általános katolikus vélemény szerint csak akkor van remény, ha „elegendő *katolikus örökséget* lehet majd a reformatori felfogásban fedezni”.

Ez azt bizonyítja, hogy Róma dilemmája a reformáció irányában nemcsak történeti, életrajzi vagy lélektani probléma, hanem elsősorban teológiai kérdés.

2. Mi volt valójában a reformáció?

A Luther-kutatók 1966-os finnországi *järvenpää-i* konferenciáján feltűnően nagy volt a *katolikus kutatók* és szakértők száma. Ahhoz, hogy ne csak Luther személyének, hanem a reformatori teológia megítélésének a tekintetében is komoly előrehaladásról lehessen szó, teológiatörténetileg is mélyre kellett ásni. Hiszen a *Tridentinum* Róma részéről hivatalosan is eretneknek minősített több reformatori tételt és véleményt.

Az első meglepetést az a katolikus felismerés okozta, hogy Luther teológiája sok tekintetben más, legalábbis lényegesen differenciáltabb, mint amilyennek azt a Tridentinum ítélete kimondta. Különösen áll ez a *megigazulástanra*, amely — egészen a legapróbb részleteiig — mindmáig a katolikus Luther-kutatás homlokterében áll.

A legfőbb törekvés napjainkban a lutheri teológia *katolikus* elemeinek, annak *reformatori-eretnek* tételeitől való *szétválasztása*. Összefügg ezzel a nagy középkori teológusnak, *Occam* Vilmosnak a megítélése, akit Róma korábban még „nem katolikus”-nak bélyegzett. A mai katolicizmus ezen a téren is másként lát. Luthert annak idején az úrvacsorai tanokkal kapcsolatos tételeiért — a consubstantiatio és ubiquitas hangoztatása, valamint a miseáldozat elutasítása

miatt — erős occamizmussal vádolta meg az ellenreformáció. Most Róma egyre inkább hajlik *Luther augustinus hatása*inak és ezzel együtt teológiája „katolikus” elmeinek elismerése felé.

A reformáció alapvető irataival lassan egyenként is kezd foglalkozni a katolikus teológia. Első Zsoltár-magyarozatának elemzése során pl. kimutatják, hogy már a fiatal reformátorban jelentkezett az eredeti alakotó erő, sőt annak a tételének a hangsúlyozásával, hogy „Isten ígéje a maga teljességében csak a hívő ember életében válik hatékonnyá” — a modern existencialista teológia irányába is megpróbálnak egyesek előremutatni.

Más *katolikus teológusok* a két birodalomról szóló tanítását (van Laarhoven), egyes dominikánus tudósok (Yves Congar) a reform és a reformáció viszonyát, mások (Pfürtner, Pesch) Aquinói Tamás teológiájához való kapcsolatait, olyan világhírű egyéniségek pedig, mint Karl Rahner vagy Hans Küng a reformátori „Simul iustus et peccator” elvét teszik napjainkban vizsgálat tárgyává és a megigazulás „fiktív” és „valóságos” voltát elemzik behatóan.

Egyre gyakrabban ismerik be tehát katolikus tudósok könyveik és folyóirataik hasábjain vagy doktori értekezéseikben, hogy a *Tridentinum reformáció-ellenes itélete nem mindenben volt jogos és igazságos*, mert a reformátori alapvonalak „ugyanakkor erős katolicizmust is tükröznek” sok római teológus véleménye szerint.

A kutatás köre — és ezzel együtt Róma dilemmája — tehát egyre szélesül. A reformáció kisugárzása Róma és a protestantizmus közötti dialógust eredményez. Ez alól VI. Pál, a „diplomata-pápa” sem tudja majd bizonyára kivonni magát. Róma politikája azonban mit sem változott. Egységstörekvésének mind háttere, mind következménye józanul csakis „az egyedül üdvözítő egyház” koncepciójából érthető és értékelhető helyesen. Ha Róma a „*katolikus Luther*” iránt kezd napjainkban feltűnő érdeklődést mutatni, és olykor megkísérli „Luther gazdagságát hazavinni a katolikus egyházba” — nekünk különösen is ügyelnünk kell, hogy e valóban gazdag reformátori örökségből *semmit fel ne áldozzunk*. Mert semmiképpen nem igazolható az a — dominikánus Congar által megfogalmazott — tétel, hogy „minél tisztábban lesz az Egyház ön maga, annál inkább tűnik majd ideiglenesnek, történelmi pillanathoz kötöttnek a 16. század reformációja”.

Összefoglalóan: az ellenreformáció által emelt *falak*, amelyek csaknem a 20. század közepéig meghatározták a katolicizmus fejlődését, napjainkban *inogni kezdenek*. Melyek azok az erők, amelyek ezt a fejlődést meghatározzák? Róma évezredes épületeiben az elmúlt évtizedekben kétségtelen *ajtó- és ablaknyitás történt*. Egyfelől újra felfedezték az őskereszténység és az ősegyház szellemi és teológiai kincseinek a jelentőségét. Másfelől az „*aggiornamento*” a jelenkor filozófiai irányzataival és az evangélikus teológiával való szembenézést is eredményezte.

Akár a nagykonstantinuszi korszakkal együtt fokozatosan eltűnő biztonságérzet hiánya, akár több más tényező okozza Rómának

ezt az új tájékozódását, a százados választófalak lerontása hozzájárulhat egy új, emberibb viszonyulás kialakulásához.

Ugyanakkor azonban a reformáció elalkudhatatlan, drága örökségét e klímaváltozás közben is legnagyobb értékünknek kell tartanunk, amellyel adószai vagyunk a világ keresztyénségének és az egész emberiségnek.

Dr. Fabiny Tibor

6. Utunk a szolgáló egyházig

István király idején népünk a nyugati keresztyénséggel találkozott. A nyugati keresztyénség pedig századok óta az uralkodó egyház útját járta. Ki a nagyobb: császár vagy a pápa? Kíméletlen volt a harc. Az elsőségért vívott harc ellenfeleit mégis összekötötte két alapvető szempont: ha bármi népi megmozdulás fenyegette a feudális rendet, közös erővel törtek ellene s mindkét rivalizáló hatalom vallásos mezbe öltöztette uralkodói igényét. István király döntése így ötszáz éven át meghatározta magyar népünk helyzetét. Szórványosan ugyan kifejlődtek keresztyén jellemek hazánkban is — hiszen Isten igéje nincs bilincsbe verve! — de népünk életét nem hatotta át a keresztyén kovás. A hatalom birtokosainak vallásos öngazolása miatt pedig századokon át élt népünk szívében, ha titkon és rejtetten is, a régi pogányság számtalan eleme. A völgyben királyi parancsra monostor épült, de a Bükk félelmetes rengetegében, a „köveken” fehér lovat áldozott a nép.

Népünk a reformációban Jézus Krisztussal találkozott. Nagy, nemzeti megtérési mozgalom bontakozott ki. Mindenki számára érthetően, anyanyelven csendült fel az evangélium. Akik hirdették, azok egyszerre voltak koruk műveltségének felső szintjén álló férfiak és a Mohács óta széthullott országban, mérhetetlen szegénységben élő jobbagyokkal szolidáris lelkipásztorok. Amikor a régi világ romokban hevert, valóban új világ tárult fel népünk előtt. Nem a „túlvilág” új megismerése, hanem Istennek ezen a földön is már érvényes akarata és rendje került a centrumba. Maga Jézus Krisztus. Hiszen Ő a Közép. Egy ütemben tárta fel Isten országának titkait, hozta nagyon közel, küszöbön állóan az eredeti, isteni világrendet, és hajolt le mérhetetlen szeretettel az elnyomottak, ínségesek, kifosztottak, betegek és bűnösök szenvedő életéhez. A megtérés hitre szólít, nem vallásos tanok szajkózására, hanem az egy, igaz Isten megismerésére. A megtérés reménységre szólít, hogy a kétségtelenül bizonyos jövődő felől legyen elég erő a harchoz és türelem a várakozáshoz. A megtérés szeretetre szólít, hogy a hitben felismert isteni rendért reménységben vállalt küzdelemben megnyilvánuljon az új, az eredetei emberi élet valósága, a szolgáló szeretet! Sokszor nagyon hosszú az út a hitbeli megújulástól a diakóniai megtérésig. Ezért „káromoltatik Isten neve ezen a világon”. A magyar reformáció felbecsülhetetlen értéke — egyúttal európai sajátossága — éppen az

volt, hogy őseink a fenti utat röviden járták meg. A hitbeli megújulás végbement. Világos, szabatos módon fogalmazódott meg magyar nyelven a keresztyén tanítás. Az akkori nyomdatechnika felhasználásával a XVI. század végéig a nép kezébe került az újszövetség, majd a teljes Szentírás, káték, a kor társadalmi problémáit kitűnően elemző iratok, irodalmi művek. A magyarországi reformáció mint egy hatalmas explozió, kihatott az egész életre, világra, egy csapással támadt az önző emberszívre és a társadalmi igazságtalanságokra. Kíméletlenül leleplezte a vallásosság ellentmondásait. 1559-ben jelent meg Sztáray Mihály darabja, a magyar dráma kezdete, „Az igaz papság tüköre”. Amint ez az írásbeli, nagyhatású alkotás, úgy valamennyi magyar reformátor működése keményen és nyersen tártá fel a főurak és a papság visszaéléseit. Szkhárosi Horváth Andrásra gondoljunk, majd arra az Ozorai Imrére, aki a Dózsa-felkelés levereése után néhány évtizeddel félreérthetetlen szolidaritást hirdet a jobbsággal, az elnyomott, állati sorban tengődő magyar milliókkal. Lélegzetállítóan antifeudális mű Bornemissza Péter 1578-ban megjelent alkotása „Ördögi kísértetek”. Milyen hű szövetséges a jobbság nyúzásában főnemes, nemes és a katolikus klérus! Heltai Gáspár társadalomkritikájában bátran rámutat a fejedelmek és bírák züllöttségére. S mivel a magyar reformáció indulása egyúttal a magyar iskolapolitika és művelődésügy nagyszerű prologusa — gondoljunk Stöckel bártfai iskolájára — népünk egészét áthatotta az evangélium tisztza, hamisítatlan ereje és Isten evilági rendjének, akaratának ismerete. A századfordulóra esik a sárvári evangélikus lelkésznek, Magyar Istvánnak nagyszerű könyve, az 1602-ben megjelent „Az országokban való sok romlásoknak okairól”, még kellőképpen nem méltatott, prófétai erejű könyve. A társadalmi kérdésekben az evangélium fényével tájékozódó szerző rámutat arra, hogy magyar népünk nyomorúságát három negatív tényező adja és szaporítja: *a klérus erőszakos térítése*, ami összeférhetetlen Jézus Krisztus lelkületével és példájával, *a feudális rend embertelen önkényessége*, ami meggyalazza Isten teremtő és megváltó emberszere-tétét és végül *a bécsi udvarnak országunkba zúdított idegen zsoldos-serege*, amely lehetetlenné teszi az alkotó, termelő munkát, a föld művelését, az állattenyésztést, az ipart, kereskedelmet, a városi céhek virágzását, az egész ország gazdasági életét. Magyar István katolikus ellenfele, az agyonmagasztalt Pázmány Péter pedig tanulságosan és az „uralkodó egyház” büvkörében így érvel: „ne zúgólódjék a szolga vagy jobbágy . . ., hogy Isten őtet nagyobb állapotra nem emelte, hanem azzal elégedjék, amiben vagyon . . ., az is előtte forogjon, hogy a világi szegénységben, lelki jókkal bévelkedőbb lehet ő az uránál, *nagyobb dűcsösségre is juthat mennyországban.*” Íme, az „uralkodó egyház” társadalompolitikája, a kath. főpapság vigasza. Az „engedelmes” jobbágy azután kövesse a földesurat hitében, ha az konca megtartásáért vagy gyarapításáért visszatért a császár és hű szövetségese, a katolikus egyház hitére . . .

A XVII. századdal megkezdődött az ellenreformáció. Cél az el-

veszített hatalmi pozíció visszaszerzése, a restauráció. Egy király, egy törvény, egy hit! A bécsi császár és a katolikus klérus vállalja a hatalomért vívandó harcot annak minden embertelenségével, intrikájával, szőzeggessel, törvénytíprással, az ország koldusbotra juttatásával. Hiszen a századfordulón ezrelékben volt csak kifejezhető a magyar katolikusság létszáma. Népünkkel egybeforrt magyar reformáció társadalmi konzekvenciái alapján veszélyeztette a feudális „rend” mindkét szövetségesét, a császárt és a klérust. Velük szembenállt az ország népe a jobbágyágtól a városi polgársáig a nemesi rend jórésze és a magyar főurak java. A *politikai szabadság összekovácsolódott a vallásszabadság ügyével*. Elég számba venni a megújuló szabadságharcok jelszavát. Bocskai István „Az igaz hitért és országunk szabadságáért” fogott fegyvert. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György a „nemzeti függetlenségért és vallásszabadságért” indította harcát. Thököly Imre programja: „leküzdeni a lelki és testi szabadságtalanságot és a közjót segíteni!” Zászlóján a felirat: „Szabadságért és igazságért”. Majd a katolikus főúr (!), II. Rákóczi Ferenc „Istennel a hazáért és szabadságért” vállalta vagyoni és származási előnyeinek, sőt életének kockáztatását. Zászlóján piros selymen kihímezve a legtömörebb parola: „*pro libertate!*” Seregeiben a kurucok közt rengeteg a jobbágy, hiszen „a jobbágyok most először tartoznak az édes hazához és nemzethez!” 1705-ben a szécsényi országgyűlés elhatározza, hogy a jobbágy nem köteles követni földesura vallását. Az egész európai gondolkodás áttörése ez az országgyűlési törvény. S az emlékpénzen a három felekezetet képviselő három figura közösen éleszti az oltár tűzét...

A katolikus restauráció győzött. 1600 körül pl. 300 dunántúli evangélikus gyülekezetéről tudunk. 1750 táján alig 60 gyülekezetéről van adatunk. Nemcsak a szabadságért küzdő magyarság politikai, katonai elszigeteltsége, anyagi támogatás hiánya, nemcsak az uralkodó rend maximális erőfeszítése magyarázza a vereséget. Bebizonyosodott, hogy a nép nélkül nem vihető diadalra a szabadság ügye. Mohácsnál el kellett buknia az akkori magyar államnak, mert a korábbi Dózsa-felkelés brutális letörésével kapcsolatban egyszerűen nem mertek fegyvert adni a parasztság kezébe. A reformáció társadalmi és politikai győzelmét sok tényezőn kívül az is gátolta, hogy *a patronált protestantizmus nem tudott eljutni a szolidaritás elvi hangoztatásán túl magának a jobbágyágnak felszámolásáig*. Végül is mindig magára maradt az egyszerű nép. Az elnyomás századában titkon égett kis viskókban a szent láng, a reformáció hite. Átvészelte a legsúlyosabb időköt is. Jellemző, hogy a liberális, átmenetileg könnyebb időben, 1783—1784 táján mint az ezékieli megelevenedett csontok, a semmiből tört elő 165 anyagyülekezet és 586 filia. A reformatori hit nem aludt el, csak nem volt képes megvalósítani velejáróját, a társadalmi igazságtalanságok kiküszöbölését, Isten rendjének megközelítő kiformalását. Metternich fogalmazta meg a nyílt abszolutizmus idején legtalálékosan a protestantizmussal rokonszenvező nemesi rend támadhatóságát: „kezemben vannak a zsilipek,

reátok zúdítom az árt, agyonüttetek benneteket a parasztokkal!" *Mint bumeráng, visszasújt a hitbeli megújulás etikai-szociális következetlensége.* Mégis felmérhetetlen jelentőségű volt, hogy a reformátori kereszténység a legsötétebb korszakokban is a szenvedő és elnyomott népünk szívében megőrizte az „igazi” Isten ismeretét, minden (!) ember iránti szeretetét, felszította a gonoszság elleni harcot és türelemben hordozott reménységként ébren tartotta a társadalmi, átfogó szeretet megvalósulásának álmát.

Újabb esélyt jelentett az 1848-as szabadságharc a reformáció átütő, nemzeti győzelmére. Tudjuk, hogy az evangélikus hittől átütésített Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Táncsics Mihály stb. nagyszerű szabadságharca végül is milyen katonai, politikai stb. okok miatt bukott el. De valamiről nem szabad elfelejtenünk. A jobbagság végre megoldódó problémája mellé lépett a *nemzetiségi kérdés.* Országos ügy volt, de elsősorban evangélikus egyházi ügy. A reformkorszak nacionalizmusa kiélezte a szlovák evangélikusság helyzetét. Így terveződött az „unió” a református egyházzal annak a nem is leplezett szándékával, hogy az ún. „magyar vallás” tömegével felerősödjön az evangélikusság többsége jut nemzetiségi tagoltságában. Ugyan nem lett az ügyből semmi, de a fullánk maradt. Nem is sikerült Kossuthéknak a nemzetiségeket mindenestül a szabadságharc zászlaja alá tömöríteni.

Súlyosabb vereség érte a magyar reformáció, tehát a szolgáló egyház megvalósulásának ügyét a szabadságharc elvesztése után. A feudalizmust lassan felváltó kapitalizmussal új rend lépett a történelem porondjára, a *munkásosztály.* S a magyar protestantizmus, benne a reformáció örökségét őrző gyülekezetek a múlt század második felében csak az abszolút-monarchikus királyság vagy a feudális, kapitalista rend közti választást érzékelték s egyházi létük biztosításáért a második utat választották. Elfelejtődött a történelmi tény, hogy a reformáció kisugárzik a nép egész életére és az Istennel megújult közösségével együtt jár az alapjaiban megújuló emberi-társadalmi viszonyulás is. Elfelejtődött a történelmi tény, hogy mindig akkor volt hódító a reformáció szolgálata, ha egybeforrt a különböző társadalmi rendek elnyomottjainak szabadság- és életvágyával. S ha számtalan történelmi tényező ennek realizálását hátráltatta is, a szellemi közösség és sorsvállalás frissen megőrizte az evangélium hódító erejét, csak a kedvező történelmi pillanatra várva. Gondoljunk az elnyomatás gyászos korára. Amint természetesen a katolicizmus, úgy a magyar protestantizmus sem lépett szövetségre az új renddel, a proletariátussal. *A magyar feltörő munkásosztály, mint másutt, nálunk is magára maradt.* Pedig Jézus igéje akkor is hangzott: „ha valaki meg akarja tartani az ő életét, elveszíti azt . . .!” Az egyház önféltése, önfenntartása, közjogi érvényesülése, törvényben biztosítandó elismertetése idegen útra sodorta a világtörténelem talán legnagyobb választóján a reformáció egyházeit. Az ezeréves katolikus érvelés „Regnum Marianum” képlete mellé kerül a protestantizmus szerencsétlen „Regnum Christi” illúziója. Megindult a

jogászokodás, a rivalizálás, a kíméletlen felekezeti harc. A licitálás sötét korszaka. Amikor egyházvezetőségünk harcolt az egyházi földbirtokért, s nem vette észre, hogy a hárommillió koldus országában elveszíti háromszázéves becsületét a parasztság előtt. Az uralkodó osztály partnerévé lett apró koncert, ócska ígéretekért a magyar szabadságharcok szellemi mozgatója, a magyar reformáció. *Keserű vetésre keserű aratás!* Elvesztette a munkásság bizalmát. S annak ellenére, hogy 1919-ben — a most folyó helytörténeti kutatások szerint az egyszerű evangélikus lelkészek és tanítók nagy része vállalta a Tanácsköztársaságban lehetséges egyházi életet — az egyházi vezetőség helyezkedve igyekezett továbbá is biztosítani minden szerzett pozíciót, ahogy átcsapott a történelmünk az ún. „Horthy-korszak”-ba, folytatódott az elhibázott út. A felekezetek egymásra licitálása a „fehér terror” évtizedeiben végképp szembeállította a munkásságot az egyházakkal. A trianoni szerződés miatti hamis bánat korszaka volt ez. Sovinizmus, irredentizmus, Urmánczy-zászlók és még iskolák, hivatalok falán is függő pogány fohász („Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország”) korszaka. Minden társadalmi problémáért, egyre súlyosodó nemzetgazdasági helyzetért nemcsak a katolikus, hanem az átlagos protestáns fel fogás szerint is ketten felelnek: a Moszkvából izgatott szocialista munkás és a zsidó. Amennyi gyalázat hullt a Vörös Emberre, annyi mitikus jelzöt kapott a „magyar keresztyén élet” garantálója, Horthy. Az antikommunizmus és antiszemitizmus már a faszizmus ördögi zenekarának hangolása volt. A magyar reformáció egyházainak mindenkinél súlyosabb az ítélete. Hiszen kezünkben volt a teljes Szentírás, mögöttünk a nagyszerű múlt még mindig elevenen élő haladó hagyománya, szószékeinken Isten ígéje volt a textus, szabadon taníthattunk a kötelező iskolai hitoktatás keretében, eszméltetnie kellett volna bennünket a történelem leckéin át is tanító Istennek végzetes eltévelyedéseinkre... — s püspökök a felsőházi tagságuk számbeli növeléséért küzdöttek, a közegyházi megnyilatkozások kritika nélkül átvették a korszak sötét ideológiáját, lényegileg szó nélkül folyt munkásmozgalmi emberek üldözése, kivégzése, száz-ezernyi zsidó deportálása, munkaszolgálatos táborok üzemeltetése stb., stb. *Rejtetten megmaradt a kontinuitás az ősök reformátori látása és gyakorlata között, a szolgáló egyház szent öröksége, de — még saját egyházától is elnyomva és üldözve.* Gondoljunk a sárszentlőrinci evangélikus lelkész sorsára, a Bohár-perre. Mivel egy Tolna megyei munkáslapban 1919 tavaszán úgy köszöntötte a vörös hajnalt, mint a kézezeréves keresztyén eszmények megvalósításának lehetőségét, meghurcolták, bebörtönözték Szekszárdon majd Szegeden, állásvesztésre ítélték, élete végéig nem kapott rehabilitációt, pedig — húsz évig élt még a felszabadulás után is!!

1945 után tökéletesen új történelmi szituációba került nemcsak a magyar keresztyénség, hanem a reformáció népe is. S a hűséges Isten gondoskodott arról, hogy egyházaink, a magyar evangélikus egyház is — tán sorsában és történetében legnagyobb! — esélyt

kapott szemlélődésre, küldetése vállalására és betöltésére, a szolgáló egyház egzisztenciájának megvalósítására. *Reménységünk szerint ma már a szolgáló egyház történetét éljük.* Nem ment könnyen. A felszabadulás óta eltelt időnek majd a fele pazarlódott el tétovázásban, a tegnap sötét emlékeinek és rossz beidegzettségeinek felszámolásában, a kevesek által megütött prófétai hang elfogadásában. Bebizonyosodott, hogy az „uralkodó egyház” ideálja annyira mérgező, s oly nagy mértékben virulens, hogy csak halálos birkózásban öldökölhető meg. Talán nincs is vége ennek a harcnak. Hiszen minden nap a „természetes”, azaz a megromlott és vérünnké vált ó-emberi gondolkodás és cselekvés ellen hív kemény harcba az evangélium Jézusa! Vele csak a szolgálat útján van közünk. Követése a szolgáló szeretet új élete. Bűnbocsánata válaszfalakat dönt le, eltöröl minden diszkriminációt ember és ember között, mert mindnyájunk előtt szélesre tárja az „igazi”, az örök élet ajtaját. Nem vagyunk a megvalósítás stádiumában. De ismét rajta vagyunk az élet útján. A gyümölcstermő úton. Ahol ismét hitele van a bizonyágtételnek, mert *nemcsak részt veszünk, hanem részt kérünk* a világot átfogó harcban a jobb, igazabb, emberibb életért, a népek közötti békességért, mindenki kenyeréért, az emberiség boldogságáért. Új világkorszak — új egyháztörténeti korszak. Az egyház számára az eredeti újszövetségi, a reformációban újra megtalált szolgáló egyház korszaka ez. S ha vigyázunk hitünkre, hogy hamissá ne legyen, ha élő reménységgel bízunk a megígért és eljövendő teljességben — kibomlik a szeretetben, szabadságban, szolgálatban élő magyar reformátori keresztyénség élete a maga szépségében!

Balikó Zoltán

A balatonfüredi tanácskozás

1969. május 27. és 30. között a közép-európai református egyházak Balatonfüreden konzultációt tartottak. A tanácskozás témája a római katolikus egyházzal való dialógus problematikája volt. A vendéglátó Magyarországi Református Egyház meghívására ausztriai, NDK-beli, jugoszláviai, romániai, lengyelországi és szovjetunióbeli egyházi képviselők jelentek meg a tanácskozáson s megfigyelőt küldött evangélikus egyházunk, valamint az ortodox egyház és a Szabadegyházak Tanácsa is.

Dr. Bartha Tibor püspök megnyitó beszédében — ahogyan ezt a tanácskozásról készült jegyzőkönyv lerögzítette — „felsorolta a konzultáció összehívásának okait. Indokolttá tette a konzultáció összehívását mindenekelőtt a Református Világszövetségnek az a szándéka, hogy a közeljövőben párbeszédet kezd a Vatikáni Egységtitkársággal. Emellett azonban a részt vevő egyházak hasznosnak ítélték, hogy átgondolják a római katolikus egyházzal való kapcsolataikat és saját álláspontjukat. Szolgálatuk legfontosabb feladatának látják, hogy a többi egyházzal testvéri közösségben, a bibliai üzenet és a reformátori felismerések alapján munkálkodjanak az egyházak evangélium szerinti megújulásán.”

A tanácskozás résztvevői meghallgatták dr. Szabó László Ambros debreceni professzor, dr. Erwin Fahlbusch (Bensheim, Hitvalláskutató Intézet), dr. Dieter Frielinghaus drezdai lelkész és dr. Bakos Lajos püspök előadásait, majd kölcsönösen tájékoztatták egymást a különböző országokban tapasztalható református—római katolikus egyházi kapcsolatok pozitív és negatív jelenségeiről.

A pozitív és a negatív jelenségek bemutatása különben — természetesen — meghatározta az egész tanácskozás menetét akkor, amikor akár a II. Vatikáni Zsinat hozta változásokról, akár pedig a mindennapi élet területén történő kölcsönös érintkezésről esett szó.

Így a tanácskozás pozitíve értékelte azt, hogy „A római egyház dialógust kezdett az évszázados, sőt évezredek monológ után. Nagyobb megértéssel figyeli korunk társadalmi, politikai és nemzetközi kérdéseit s ugyanakkor védekezni kényszerítve érzi magát modern világunk szellemi hatásaival szemben. Ez soha nem látott feszültségeket, ellentmondásokat teremtett; az új bor szétszakadásig feszíti az ó tömlőket. Az erjedés szétrobbanással fenyegeti az egyház évezredek struktúráját. Sőt azt is mondhatnánk, hogy amikor a tekintélyi elvre épülő hierarchikus struktúráról a római egyház párbe-

szédet kezdett a világgal és általában mindennel, ami rajta kívül van, megindult egy párbeszéd a római egyházon belül is.” — Ugyanakkor negatív jelenségeként jelölte meg a konzultáció a következőket: „A megindult folyamatban a római katolikus egyház, mint az egész emberi nemzetség ‚anyja’ asszimilálni akarja a humanista és a nem katolikus egyházi értékeket is. Ne felejtsük el, hogy a II. Vatikáni Zsinat újra értelmezte és sajátosan alkalmazta azt a teológiai felfogást, amely szerint a római egyház ‚sacramentum salutis totius mundi’, azaz az egész világ üdvösségének sákramentuma. Míg az első Vatikáni Zsinat így magyarázta a híres tételt, ‚extra ecclesiam nulla salus’; ‚ha valaki nincs ebben a bárkában, elnyelik az özönvíz hullámai’, a most szemünk előtt végbement teológiai fordulat során kialakult új tétel így fogalmazható: ahol kegyelem van, ott van az egyház. A római egyház határai így olyan szélesre vannak húzva, hogy elméletileg nincs többé extra ecclesiam. Ez olyan veszélyes pont, amely több okból aggodalmat ébreszt még akkor is, ha az átmenetet az egyház üdvszerző szükségessége és a pansoterikus tanítás között a koncentrikus körökben elhelyezkedő üdvhatás teológiája biztosítja.” „Kétségtelen, hogy a II. Vatikáni Zsinat enyhítette a nem római katolikus egyházak irányában korábban tanúsított merev római álláspontot, amely szerint Krisztus egyháza azonos a római katolikus egyház történelmi megjelenési formájával. A II. Vatikáni Zsinat álláspontja abban a vonatkozásban változatlan maradt, hogy a Krisztus katolikus, szent és apostoli egyháza szerintük ma is a római egyházban valósul meg, bár rajta kívül is feltalálhatók az üdvösség és igazság sokszerű elemei. A római egyház birtokolja a teljességet, a kegyelmet és az igazságot (De Oecumenismo, IV), míg az elszakadt egyházak e teljesség töredékei maradtak csupán, ezért ezek is egyházak ugyan, de hiányos, defektus állapotban levő egyházak.”

Az „öröm és az aggodalom” érzésével, gondolataival nyugtázta a konzultáció azt, hogy a római egyházban — a Szentlélek Isten munkája nyomán — „az elmúlt évtizedek során tért hódított a biblicitás, a bibliai tudományok megerősítése, az egyetlen kijelentés forrásának jobb ismeretére való törekvés”, de ugyanakkor: „Országaink némelyikében még egyáltalán nem érződik a II. Vatikáni Zsinat jó hatása, illetve azoknak a római katolikus haladó köröknek a befolyása, amelyek a dialógus mellett vannak. Más helyeken különösen a vegyesházassági gyakorlat, amelyre a gyülekezetek mindennapi életéből vett példák utalnak, nem felel meg az új szellemnek. Másutt szintén a gyülekezetek szintjén jelentkező magatartás azt mutatja, hogy az ökumenikus közeledéssel a katolikus lelkészek visszaélnek és azt a látszatot keltik, mintha az ökumenizmus egyet jelentene a római katolikus partner szempontjainak érvényesítésével.”

Végül pedig a konzultáción „hangsúlyt kapott, hogy két területen külön is fontos a párbeszédet folytatni a római katolikus egyházzal: a bibliai tudományokban, a Szentírás értelmezésében való

közös elmélyedésben és az egyház új teológiai orientációja kialakításában, amelyet mi — ahogyan az EVT közössége is — azzal jelölhetünk a legtalálóbban, hogy a keresztyén egyházak legfőbb feladata ma az uralkodó egyház képletétől elszakadva a szolgáló egyház útján járni. Általánosan elismert igazság ma már, hogy a keresztyén egyháznak csupán egyetlen létértelme van korunkban: a szolgálat.” „Amire ma különösképpen szükség van, az az evangéliumi szolidaritás minden emberrel. Párbeszédünknek ezt kell szolgálnia, hiszen sem a dialógus, sem az egység nem lehet öncél. Eltévesztett dolog lenne valami egyházmentésből vagy éppen támadó frontalkotásból kiindulva dialogizálni és keresni az egységet. Egyházaink csak a másokért való élés (proexistencia), a szolgálat lelkületével folytathatnak dialógust. Ez azt jelenti, hogy a párbeszédnek azokról a kérdésekről is folynia kell, amelyek az egyházon kívül élő emberek millióit a legjobban foglalkoztatják. Hogyan is imádkozhatnánk és dicsérhetnénk Istent együtt, ha közben elfeledkeznénk az emberek millióiról, akik békére vágnak és akik nagyobb igazságot és emberibb életet akarnak?”

Amikor pedig az előbb idézetteket és a tanácskozás során elhangzottakat röviden értékelni akarjuk, akkor jó lélekkel mondhatjuk azt, hogy a magunk egyháza, amely már régebb óta foglalkozik a római egyházzal való, dialógus kérdéseivel (LVSZ. kisebbségi konferencia — 1968, segédlelkész-konferencia — 1968, kötelező LMK téma — 1968, nemkülönben az LVSZ különböző rendezvényein való részvétel stb.) ugyanolyan szándékkal és céllal óhajt akár az EVT, akár a LVSZ keretén belül, akár pedig hazai környezetünkben a római katolikus testvérekkel „szót érteni”, mint ahogyan ezt református testvéreink Balatonfüreden a maguk részéről leszögezték: „... az evangélium szerinti reformációt kérjük Istentől mind a magunk, mind a római katolikus atyánkfiai számára. Ennek pedig két elkötelező feltétele van: az evangélium Krisztusa felé való fordulás és a mai ember szolgálatának hűségesebb végzése.”

Dr. Vámos József

Mit és hogyan ?

Ezt a két kérdést nem kerülheti meg a homiletikai előkészítő. Nélkülözhetetlen a bő és világos vázlat, melyben utalásoknak csak akkor lehet helyük, ha tartalmuk nem kétséges, konkretizálható. Többször megtörtént, hogy nem tudtam mit kezdeni saját egykori vázlatom „bökszavaival”, melyek pár évvel azelőtt, a készülés feltöltődési folyamatában dinamikusak voltak. Száraz szóképletté soványodtak azóta a papíron.

A stílus is sokkal több holmi külsőségnél. Felfogásunk, szolgálatunk struktúrája ölt benne testet. S ma egyre komolyabb probléma a „mit” mellett a megszólaltatás mikéntje. A gyógyszeriparban ez a vehiculum, a hordozó közeg. A quomodo-t megközelíteni pedig igazán *csak a legkonkrétabban* lehet: lássuk hát, hogyan is próbáljuk megszólítani a mai embert adott esetben.

A „mit” és „hogyan” persze a legszorosabban összefügg. Válaszadásra aránylag szerény a terjedelmi keret, de tudnánk csak kihasználni! *Egy* alapos, kerek, friss vázlat többet ér, mint öt szokvány-skicc. De azért *az egyért*, azért meg kell küzdenünk.

Bodrog Miklós

A laikus kérdésekről

Amikor a lelkészek beküldik a Laikus kérdéseket és szempontokat, rendszerint néhány sorban beszámolnak tapasztalataikról is. Ezekből emelünk ki néhány — mások számára is tanulságos — mondatot. Az útkeresés fáradtsága, öröme és áldása tükröződik bennük.

Nagy örömmel teszünk mindig eleget ennek a feladatnak, mert láthatóan szívesen vesznek részt benne híveink, s túlmenően nekem magamnak is nagy segítség a készülésben a Laikus kérdések át-tanulmányozása.

A Laikus kérdéseket a bibliaórai gyülekezet és templombjáró fiatalok véleménye alapján írtam le.

Úgy tapasztaltam, hogy kezdetkor híveink nagyon nehezen len-

dülnek bele a textus elemzésébe. Később, együttes beszélgetések során azonban már igen érdeklődve mondták el véleményüket.

A gyülekezet felnőtt és ifjú tagjai nagy érdeklődéssel kérdeznek és igen szükségesnek tartják, hogy a lelkész az igehirdetésre való készülés közben meghallja a gyülekezet kérdéseit.

Szeretném, ha áthelyezésem nem befolyásolná ezt az igen kedves munkámat.

A négy kérdésre csupán két válasz érkezett, abból is csak az egyik volt használható — az idős és helyel-közzel intelligensnek számító gyülekezeti törzstag abszolúte semmit sem tudott kezdeni a textussal, a fiatalban viszont annál nagyobb volt a visszhang.

Késéssel küldöm kéziratomat. A mégkérdettek megbetegedtek, s külön utánajárással kaptam meg válaszaikat. A bibliaórás nénikkel most nehezen haladtam előre. Összeállítottam azért néhány felingerlő kérdést és értelmiségi fiatalok kezébe adtam. Az ilyen írásos kérdések adnak némi indítást, de úgy látom, feszélyeznek is. A vállalkozás azonban félzségségeink ellenére is hasznos. Örömmel kapcsolódnak bele az emberek.

Utolsó percben küldöm a „laikus hozzászólás”-t, de tegnap este került csak rá sor a fiatal dolgozóink bibliakörében. Ritka izgalmas beszélgetés, kár, hogy oly kurtára szabott a lehetőség. Amennyire hangsúlyozod a lelkészek részéről érkező elismerések fokozódását, annyira hangsúlyozom, hogy pl. nálunk ez a szolgálat sokat segített az eszmecsere megvalósításában, minden erőltetés nélkül. S a gyülekezeti lelkész gazdagodik. Annyi alapvető tanítás homályos még sokak előtt, s néha mennyire zavaros a látás döntő dologban.

Ez alkalommal csak fiatalokat kérdeztem meg a textus felől, illetve írtam le velük a véleményüket. Nekem is sok örömet szereztek.

Élményszámba ment két alkalommal a bibliaköröm buzgósága. Hagytam beszélni őket. A gondolatok feljegyzése kissé rapszodikus, de így élethűbb.

A feladatnak igyekeztünk a gyülekezetben eleget tenni, bár sokkal nehezebb volt, mint az ember előre sejtette. Nem tudom, mit tudsz felhasználni belőle.

A „mit érez érthetetlennek, elfogadhatatlannak” kérdést jobbnak láttam fel sem tenni, mert eddigi tapasztalatom szerint csak felborzolja a kedélyeket, és fölöslegesen provokál kételyt.

Új helyemen a bibliaórák gyülekezetnek szokatlan és új volt a feladat. Nehezen indult az ige megbeszélése, de talán mégsem volt hiábavaló fáradozásunk.

Két bibliaórán is kértem véleményeket. A kevés kérdés és megjegyzés bizonyára összefügg azzal, hogy képekkel zsúfolt, nehezen érthető szakaszo^ról van szó. (1c)

Eltérve az eddigi gyakorlattól, a beszélgetés menete helyett, mozaikszerűen jegyzem le a megnyilatkozásokat.

Végre küldhetem az anyagot. Az egyik munkatársunkat három-

szor sürgettem meg, igaz, az illető igen elfoglalt. Örülök, hogy várunk rá.

Jón 3,1—10 ígéhez: Időt ehhez a munkához alig bírtam biztosítani, de nem akartam a feladatot Jónás módjára elhárítani magamtól. Így tehát küldöm, amit küldhettek!

A gyülekezet tagjai nagy megtiszteltetésnek vették, hogy ők is részt vehettek és kérdéseikkel segíthettek egész lelkészi karunknak az igehirdetés elkészítésében, s különös örömmel és lelkesedéssel hozták hozzám névtelenül az ígével kapcsolatos kérdéseiket.

Hozzászólásainkkal kapcsolatban előre kell bocsátanom, hogy azok nem minden tekintetben az „intellektus megnyilvánulásai”, amit pedig már a Lelkipásztor laikus kérdéseinél megszoktunk. Félreértés ne essék, magam is ezeknek a kérdéseknek az alapján kapom készüléskor a legtöbb segítséget. Néha azonban az embernek az a büntudatos érzése támad, hogy a mások gyülekezetének tagjai csupa kiművelt, barázdált főből állnak.

Itt küldöm az ifjúsági bibliáorai hozzászólásokat. Amolyan „borzas” hozzászólások ezek, mint amikről Káldy püspök úr beszélt, amikor azt kívánta, hogy a laikus hozzászólások ne legyenek jólfésültek, minél inkább készítsék fel a lelkészeket a ténylegesen meglévő ellenvéleményekre. Hát ezek a mostani hozzászólásaink igazán nem „jólfésültek”.

A minőség természetesen nagyban függ a bibliáorák részvevőitől, összetételétől. Legszerencsésebb megbeszélések mindig az ifjúsági körben történnek.

Szíves elnézédet kérem, hogy csúsztam a határidővel. Az elmúlt hónap igen zsúfolt volt számomra. Még voltak hittanóráim, számvevőszéki munkám is lefoglalt. Ezenkívül családi természetű dolgok miatt kellett utaznom. Apósom kórházban feküdt, anyósom lábtrombózisa kiújult, feleségem is beteg. Háztáji kertemet magam művelem. El is keserít, hogy ilyen természetű dolgok örölik fel az erőmet és nem tudok kedvemre foglalkozni a teológiával. De élni is kell, édesapámat is 10 év óta én tartom el. Bocsáss meg ezért a személyes hangvételeért, de leveledben ahelyett, hogy összeszidnál volna, türelmesen várakozol. Ez váltja ki belőlem, hogy magamról is írjak egy pár sorban.

Sikerült újabb gyülekezeti tagokat ebbe a munkába bekapcsolni. Remélhetőleg még színesebbé és használhatóbbá válik ezáltal munkánk.

A beszélgetés ismét nagyon jó volt. A pár, tipikusan pietista vagy tipikusan racionális hozzászólást kihagytam, mert a többség nem vállalta, sőt parázs vitában mindkét irányban elhatárolta magát tőlük. Még annyit, hogy növekszik ennek a munkának haszna. Észrevétlenül belesodrónak a megbeszélésbe a nagy hallgatagok is. Fraternitást képző erővé vált máris.

Az igehirdető műhelye

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 19. VASÁRNAP

1 Móz 1.26—28.31

Az ember istenképüése (Imago Dei, Ebenbild Gottes)

Hogy az ember Isten képére teremtett lény, ez a Szentírás alapvetően fontos tanítása. A keresztyén dogmatikák teológiai-anthropológiai része sokat foglalkozik ezzel a valóban fontos kérdéssel és különböző módon igyekszik megközelíteni ennek a kifejezésnek belső lényegét és tartalmát. Az ótestamentumi apokrif Sirachtól kezdve (17,3kk) a különböző exegetikai és dogmatikai értelmezéseken át egészen az első hitágazat lutheri magyarázataiáig igen színes skálát lehetne összeállítani ezekből a tudósításokból. Hogy csak néhányat említsünk: egyesek szerint az ember Isten képére teremtsége csupán azt jelenti, hogy Isten ezzel egyszerűen az állatvilág fölé rendelte az embert, hogy „az egész földön” és az összes állatokon uralkodjék (mikrotheosz-elmélet); mások szerint a teremtett ember úgy hordozza magán a teremtő Isten képét, mint ahogyan a gyermek atyja képét viseli magán; ismét mások azt hangsúlyozzák, hogy itt nem az Istenhez való külső hasonlatosságról van szó, és így tovább. (Lásd erről Muntag A. könyvismertetését „Az Ótestamentum etikája” címen. Szerk.)

Az evangélikus dogmatikák általában megegyeznek abban, hogy az imago Dei arra a sokak által kutatott kérdésre adja meg a pozitív választ: kicsoda tulajdonképpen az ember? Csak röviden emlíjtük meg a legfőbb irányzatokat: a naturalista-realista, az idealista-spiritualista irányzatot, a misztika és romantika tanítását és szemléletét, az „utca filozófiájának” azon állítását, hogy az ember „önmagának ellentmondó lény”, továbbá a már említett ember-mikrotheosz elmélet, stb.

Evangélikus egyházunk ebben a kérdésben a Szentírás tanítását elfogadva vallja, hogy az ember Isten képére teremtett lény, Isten képmása, akit Isten a többi teremtmény közül kiválasztott, megszólított, magához emelt s Lelkével megajándékozta, személyes közösségébe vonta őt. Homo sapiens-szé és homo ethicus-szá, a teremtés „koronájává” tette, de ugyanakkor önmaga alá is rendelte. Ez az istenképüség nem jelent tehát Istennel való azonosságot, vagy egyenrangúságot, de embertársainkhoz való viszonylatban Isten és emberek előtt való egyenlőséget, egyenjogúságot és egyenrangúságot. Ez az, amiről a történelem folyamán a magukat keresztyéneknek tartó népek közül sokan és gyakran megfélemdkeztek s ami súlyos és szégyenletes katasztrófához vezetett. Gondoljunk itt az emberiség jelentős részét sújtó faji és nyelvi megkülönböztetésekre, az égbekiáltó gazdasági és társadalmi igazságtalanságokra, valamint a gyarmatosítás és félgymatosítás kizsákmányoló, bűnös rendszereire.

1. Isten teremtményei vagyunk!

Igehirdetésünknek nem lehet célja, hogy vitába szálljunk, hadakozunk a deszcendencia, evolúció, származástani elméletekkel, polemizáljunk a darvinizmussal, vagy a marxizmussal ebben az összefüggésben. A tudományos kutatások bizonyított és megcáfolhatatlan eredményeit mindenkor elfogadjuk, sőt elősegítjük. Ezek azonban nem ingatnak meg bennünket abban a *hitünkben* és annak alázatos, de örvendetes megvalósításában, hogy Isten teremtményeinek tudjuk és valljuk magunkat. Valljuk, hogy az egész világot is Isten teremtette, nincs tehát semmi szégyellni való abban, hogy Isten akarata állított bennünket, embereket is a teremtmények sorába.

2. Isten a maga képére teremtett bennünket!

Nem vagyunk tehát „akármilyen” teremtményei Istennek. A világmindenség sok százezerféle előlénye közül éppen bennünket, embereket ajándékozott meg saját képmásával. „Előlegezett” szeretetével kiválasztott, Lelkét adta belénk, értelmes, öntudatos, személyes lényvé teremtett, hogy a vele való életközösségekben találjuk meg életünk boldog és boldogító tartalmát, értelmét, célját és rendeltetését. Ennél többet, szebbet, jobbat valóban nem tehetett velünk, ennél magasabb „polcra” nem állíthatott! (Zs 8,5—7) Végtelenül megtisztelő az a feladat és rendeltetés is, amellyel teremtő Urunk bennünket megbízott: hogy „uralkodjunk” a földön és annak teremtményein. Ez persze nem jelenti azt, mintha Isten lemondott volna a teremtett és élő világ fölött való mindenhatóságáról és teljesen átengedte, mintegy „albérlésbe” adta volna nekünk mindazt, amit az emberen, rajtunk kívülről teremtett. Inkább arról van szó, hogy Isten szeretetével és bizalmával tüntetett ki bennünket, amikor „munkatársi” rangra emelte fel egyik teremtményét, és ebben a vonatkozásban szabad akarattal ruházta fel, hogy nem valami zsarnok módon, hanem becsülettel munkával élve és másoknak szolgálva, a Neki való számadás felelőségével intezze a maga és e világ dolgait, saját javára és a Teremtő dicsőségére.

3. Isten jónak és jóra teremtett bennünket!

A teremtő Isten minden munkája jó. Ezt a megállapítást olvashatjuk a teremtéstörténet minden napjának végén. Ez vonatkozik az ember teremtésére és istenképűségére is. De az ember *jónak* teremtése nem jelent önmagának élő, csak befelé forduló, nyugalmi állapotot, hanem jelenti a *jóra*, a jó cselekvésre való teremtettséget is, vagyis az embernek azt a célját és rendeltetését is, *amire* Isten teremtette. Tehát az ember addig és olyan mértékben tölti be Istentől rendelt hivatását a jónak teremtett földön és világban, ameddig és amilyen mértékben ezt a *jót* igyekszik munkálni és megvalósítani ezen az „uralkodására” rábízott földön a maga és a teremtett világ számára. A „jóra” teremttség magában foglalja az önzetlent, másoknak javát munkáló életfolytatást, amelynek rugója és ismertető jele keresztyén talajon a „Krisztus törvénye”: a szeretet (Jn 13,34—35; Gal 6,2; Jn 3,14—18).

4. Szembe az Istennel!

Sajnos, mindez nem volt elég az embernek. Függetleníteni akarta magát Istentől, egyenrangú akart lenni vele, a teremtmény a Teremtővel. „Olyanok lesztek, mint az Isten”, mondta a csábító (1 Móz 3,5) s az ember engedett ennek a nagy kísértésnek. Inkább hitt a hazug, de szépen

hangzó ígéretnek, mint Annak, aki őt a maga képére teremtette. Szembe fordult teremtőjével, megszegte parancsát, elkövette a bűnt. Nem szűnt meg ugyan Isten teremtménye lenni, de Isten képe elhomályosodott, eltorzult rajta, „az isteni pecsét negatívjává” vált. Tudja ugyan, mi a jó és mi a rossz, de nem a jót cselekszi, hanem a rosszat teszi (Rm 7,14—24). Az Istennel való közösség „boldog rabságából” a teremtőjével szembe fordult ember „felszabadul” a bűnök elkövetésének tragikus sorozatára. Mert ha a teremtmény szembe fordul teremtőjével, akkor nem csoda, ha szembe fordul a többi teremtménnyel, magával a teremtett világgal is. Az Isten áldásával a boldog élet útjára bocsátott ember (28a), a „teremtés koronája” atokká, „farkassá” válhatik embertársai számára. A teremtett világon való „uralkodás”, amelynek lényege a teremtett világ javának szolgálata helyett zsarnokságra tör. Megfelelkezik arról, hogy a rendelkezésére bocsátott természeti erőket és kincseket a teremtés rendjének megfelelően kell felhasználnia és szolgálatába állítania. Ennek figyelmen kívül hagyásával újra testvérgyilkossághoz, Bábel tornyának építéséhez, szodamai bűnökön át az özönvízhez, majd a történelem folyamán kisebb-nagyobb, végül világméretű háborúkhoz, pótolhatatlan szellemi és anyagi értékek pusztulásához vezetett. Miközben az „életet” akarta megnyerni, elveszítette azt. „A bűn zsoldja halál” (Rm 6,23a): ennek a bibliai igazságnak valóságát kellett megtapasztalnia a maga és embertársai vonatkozásában.

A Szentírás arról tudósít bennünket, hogy Isten már egyszer „ megbánta, hogy teremtette az embert a földön” (1 Móz 6,5—7), pedig eredetileg „igen jónak” teremtette (31. v.) s vízőzönnel sújtotta a bűnös emberiséget. S bár Isten megígérte, hogy nem lesz többé vízőzön (1 Móz 9,11), okuljunk a múltakon s a magunk részéről tegyünk meg mindent, hogy ne legyen „tűzőzön” sem a földön.

5. Vissza Istenhez!

Amilyen könnyű volt az embernek elveszítenie bűne miatt az Istennel való közösséget, olyan nehéz, „az ember számára lehetetlen” visszacserezni az isteni képmás tisztaságát. De „az Istennél minden lehetséges” (Mk 10,27): mert ő úgy szerette ezt a világot, s benne az Őellene fordult bűnös embert is, hogy nem kímélte tulajdon Fiát, hanem őt mindnyájunkért halálra adta (Jn 3,16; Rm 8,32), csakhogy ez a közösség újra létrejöhessen és *Jézus Krisztusban*, mint „Isten képében” (2 Kor 4,4) *való hitünk által* mi is „az ő Fiának képmására formáltassunk” (Rm 8 29, Ef 4,24; Kol 3,10). Valljuk ugyan, hogy „aki Krisztusban van, új teremtmény az” (2 Kor 5,17) már itt a földön, de hitünk már most boldogan tekint a kezdet és vég Urára, aki a teremtés hajnalán a maga képére teremtett bennünket, s a bűn uralmának végén eltorzított isteni képmánkat újra visszaállítja a maga tisztaságába újjáteremtő igéjével: „Íme, mindent újjá teszek!” (Jel 21,5). Így lesz újra „jó” az, amit Isten jónak teremtett.

Mekis Ádám

Laikus kérdések és szempontok 1 Móz 1,26—28.31-hez

Különös és furcsa a mai ember füle számára Isten „monológja”. Miért van többes számban a 25. vers (teremtsünk)? Az Istent körülvevő szellemi lényekre kell-e gondolnunk, vagy a Szentháromságra utal rejtetten a szöveg? Miért az ember az utolsó foka Isten teremtési aktusának? A legkiválóbbat a végére hagyta az Ő teremtett világában? (17) A mai természettudományi világnézet alapjáról nézve naivitásnak tűnik a

teremtéstörténet. Bizonyos fejlődési rend mutatkozik a teremtéstörténetben. Az ember természeti lényét nem lehet elkülöníteni az őt körülvevő állatvilág, növényvilág által meghatározott feltételektől. Az embernek van egy óriási többlete a teremtett világgal szemben, mégpedig az, hogy Isten képére és hasonlatosságára teremtette Alkotója és hatalmat adott neki a természet világa felett. Mit jelent az „Isten képére és hasonlatosságára” megjelölés? Nem az ember vágyainak a kivetítése? Érdekes, hogy a pogány népek az ő isteneiket, bálványukat emberformájúnak, vagy valamely más teremtett állat vagy objektum képében imádták, a bibliai felfogás azt tükrözi, hogy nem Isten hasonló az emberhez, hanem az emberben van hasonlóság az ő Teremtőjéhez. (17) Van-e ellentét az emberiség nagy felfedezései, tudományos haladása, kifejtett kultúrája és az Isten határozott parancsa között: „Hajtsátok uralmatok alá”? Azt teheti az ember, amit akar? Van-e szava az egyháznak az emberi gonoszság különféle próbálkozásainak megfékezésére? Ennek a textusnak alapján úgy kell prédikálni, hogy felrázza az alvó lelkiismeretű embereket, hogy úgy éljenek, ahogyan Isten akarata kívánja. Istené a teremtett világ, az emberiség csak akkor teljesíti hivatását, ha tudatában van, hogy csupán megbízott és nem önhatalmú ura a világnak. (17) A természettudományos gondolkodású ember ellentétet érezhet a bibliai teremtéstörténet és a természettudomány tanítása között. Valójában ellentét nincs, ha hit és tudomány nem avatkoznak egymás „jogkörébe”. A természettudománynak feladatát lehet kutatni: mikor, milyen körülmények között jelent meg az ember a földön. Erre a Biblia, mely nem természettudományi könyv, nem hivatott válaszolni. Viszont csakis a Bibliában kapunk választ arra: milyen kapcsolatban van, vagy lehet az ember Istennel. (12) Időszerű az egész textus, de különösen a „kultúrparancs”. Isten egyenesen megparancsolja a föld uralmunk alá hajtását. A technikai fejlődés akkor válik csak bűnné, ha Isten parancsával szembekeverül. (12) Milyen nyomatékos, hogy Isten az ő képére teremtette az embert de mivé lett ez a bűn miatt! Homályos lehet a napokra oszló teremtés, de Isten időszámítása nem a mi naptárunkhoz igazodik. Aktuális kérdés a „sokasodjatok” parancs. Ma már a túlnépesedés a probléma több helyen. Isten ezt is megoldatja a tudomány folytonos haladása útján. Feladatunk a jobb, szebb, igazabb emberi életet már itt e földön keresni és visszahasonulni az isteni képhez. (12)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 20. VASÁRNAP

Ézs 5,1—7

Az ót-i költészet gyöngyszeme alapigénk. Benne a próféta kedvencéről, barátjáról énekel, de nem a maga énekét zengi, hanem barátját, Istenét. Úgy, hogy az drámai prédikációvá lett hűtlen népe számára. A hűtlenség annál drámaibb, minél inkább Isten nagy szeretetének fényébe és tükre elé kerül az. — Valószínűleg az őszi sátoros és egyúttal aratási hálaadó ünnep alkalmával hangzott el ez a szinte dalba sűrített prédikáció. Jeruzsálem és Juda népének jelenléte erre emlékeztet, mert ennek az ünnepnek 8. napján volt „szent gyülekezés” (3. Móz. 23, 34—43.) Az öröm és hála ünnepe volt ez az ünnep (5 Móz. 16, 13—17). A fenti igehirdetés elhangzása bizonyos nyugodtabb időszakot tételez fel. A szírefraimi háborút megelőző időszakra kell gondolnunk.

1—2 v. Igénk képei és hasonlatai az ót-i gyülekezet számára könnyen érthető dolgok voltak. A próféta kedvence, kedvese, barátja Isten maga. A kedves, a barát szőlőhegye, szőlőskertje, szőlője a választott nép, Izráel háza. A képben a vőlegény és menyasszony viszonya bukkan elő. Elterjedt és ismert volt a szőlőskert hasonlatként való használata a menyasszonyra. A próféta, Isten szolgáljaként és népének tagjaként mindkét irányban nagyon közelvalónak tudhatta magát. (L. Ján. 3,29-et). — A szőlőskert kiemelt helyzete a választott nép kiemelt helyzetét villantja meg. Ezt a csupa lehetőség helyzetet kétszeresen is kinagyítja a „bökeren ben-sámen” kifejezés és a gazda féltő, reménykedő gondoskodása, áldozata és fáradalma. Ezt akkor is figyelembe kell vennünk, ha különben nem volna helyes és célravezető a mozgalmas, mozdulatos képek részletes boncolgatása és alkalmazása az igehirdetés szempontjából. A gazda áldozatos hűsége, a nemes vessző, valamint a nemcsak élvezhetetlen, hanem káros „vackor” ellentéte már az alapige mondani-valójának egyenes vonalába esik. Isten nem vackort és ellentmondást, hanem jó gyümölcsöt akar. Értelmezés szempontjából azért kell idekapcsolnunk a 7. verset. Isten, szeretete és messzetekintő célja alapján, nem „miszpá”-t (a cél elérésének akadályozása, törvénytelenység, túlkapás, jogtalanság, Isten egészséges jogrendjének lábbal-tiprása), nem „cőáká”-t (az elnyomottak, kismizmizettek panasza, jajkiáltás, segítségért vagy bosszúért kiáltás) várt. Isten „mispát”-ot (Isten akaratának és jogrendjének érvénye, jogosság, helyes, igazságos ítélet és eljárás), „cödáká”-t (igazságosság, Isten és emberek előtti helyes magatartás) várt, a családi életben, a közéletben éppen úgy, mint más népek viszonylatában. Mindent beleadó szeretete ilyen gyümölcsre, ilyen „fürtökre és mustra” célozott. Ellentéte, az élvezhetetlen és káros vackor ítéletre hívja ki a csalódott gazdát, Istent.

3—6 v. Leleplezés és ítélet. Maga a hűtlen partner lesz dühös vagy piruló tanúja Isten szeretetének, hűségének és ajándékainak egyfelől és saját szégyenletes hűtlenségének, visszaélésének másfelől. Ebben a leleplezésben nem egy bűnlajstrom kerül elő elsősorban, hanem a bűn gyökere válik szinte érzékletessé. Az a romlott viszony, amelyik legbensője szerint engedtlenség, szeretetlenség és hálátlanság. Isten a célbataláló igehirdetéssel mindig szeretete, hűsége tanújává, a „másként kellett volna és sürgősen másként kell” tanújává tesz, hogy lezárjon és újat kezdjen. Ebbe a vonalba esik büntetése is. Nem a sértett Isten-önérzet bosszúja az. Inkább a megtérés és megtérítés alkalma, nyitott ajtóval és tárt karokkal. Azért nem sújt le közvetlenül, hanem kiszolgáltatja népét a maga választotta út minden következményének. Ahogyan üdvösségszerző cselekedetei a történelemben ágyazottak, ítéletei is ilyenek. Elég nagy büntetés az, hogy leveszi kezét népéről. Hadd lássa inkább előbb, mint utóbb, hogy mire megy szerető partnere nélkül, mire megy a „tékozló fiú” a maga akarta messzeségben „atyja” nélkül. Ez azonban csak közvetett cél. Az igazi mindig az újat kezdés, a jó gyümölcsért. Isten újat céloz meg és jót vár az ítéleten keresztül és annak eszközével is.

Mit prédikáljunk?

A prédikációnak minden esetre a példázat éléből kell kinőnie, hogy annak üzenetét vigye célba egészen más életviszonyok között is, mint amilyen Ézsaiás népéé volt. Vagyis: Isten nem ok nélkül és főleg nem cél nélkül fordul oda népéhez, a gyülekezetekhez és tagjaikhoz. Odafordul pedig szavával, szívével, testi-lelki szellemi ajándékaival. Bőven van

„vesztegetni” valója, de elveszteni valója semmi sincs. Jézusban mindent ránk vesztegetett. Szerette és szereti a világot. Isten szeretet. De nem egyéni kisajátításra és haszontalanra az, hanem életre, üdvösségre. Mégpedig úgy, hogy útközben is kiütköztek igazi célja, a jó gyümölcs. Sokszor megtorpanunk vagy teológiailag vagy gyakorlatilag — talán még pánikoskodunk is —, amikor már a konkrét lépések felvonása következnek és kerekednek elélnk az igéből. Isten szeretete és ítélete valóság és komoly dolog, tehát nem következhetik „úr” utána és belőle. Igénk nem hagyja felejteti azt az igényes Istent, aki soha be nem éri bármilyen pietásba csomagolt vackorral, a szív, az ész, a kéz jó gyümölcse helyett. Tehát nem fogad el frázist tettek helyett, forró élményperceket házastársi, gyermeki, hazafiúi és embertársi helytállás, hűség helyett. A jöttévi Isten mindig jót vár.

Igehirdetési vázlat

Istenünk jót váró Isten

Nagyon közel férközött Isten szíve és nagyon közel volt ajándékozó keze ót-í gyülekezetéhez. Jó helyre plántált nemes szőlőhöz hasonlíthatott, amelyik a jó gyümölcs érdekében annak minden lehetőségét és feltételét ajándékolta Istentől. Abban a szövetségben, amelyet népével szerzett, az istentiszteleti életnek, a prófétai szolgálatnak, az anyagi javaknak minden gazdagsága kéznél volt. Azzal a messze tekintő céllal, hogy saját háza táján túl a népek számára is áldássá legyen (Ézs. 49,6). Ilyen előzmények után csak jót várhatott Isten népétől. Bőven van azonban előzménye annak is, hogy ma élő népétől is csak jót várhas-son.

A jót váró Isten előbb mindig jót ad és jót tesz (1. Róm. 8,32-t). Nem előzőtt-e meg bármelyikünket a keresztségben személyes szeretetével, igéjével, élő Krisztussal, az úrvacsora ajándékaival, különösen pedig bűnbocsánattal? Testi, lelki, szellemi javaink sem cseréértékek, hanem ajándékok. Ha nem is hatnak ezek a friss újság hírével, jelentőségük miatt mégis ezeknél kell kikötnünk, amikor Isten jótéteményeit kell látnunk. Ezeket bizony nem pótolhatják mélylélektani, nyelvi eszmefuttatások, vagy egyéb káprázatos szellemi sziporkázások. A gyülekezeteknek ismételten nyitogatniuk kell szemüket Isten szeretetének és ajándékainak látására. Tagjaik akkor találnak helyükre időszerűen mint keresztyének, ha az evangélium jóhírével Isten szeretete teszi készvé őket arra a jóra, amit joggal elvár tőlük. Gondoljunk Róm. 12,1-re!

A jót váró Isten tehát méltán vár jó gyümölcsöt egyházától. Ezt a jó gyümölcsöt a jogosságban és igazságban jelöli meg az alapige. Itt persze sokkal többről van szó paragrafusokba szorított jognál és igazságnál. E szerint az Isten szeretetével gazdag emberi szív ítéli indokoltnak és szorgalmazza célba a felebarátnak szántat és szükséget. Egyre élesebb szemmel kell az egyháznak is számba vennie a jogtalanság, túlkapás megrövidítettjeit és áldozatait, mégpedig világhorizonttal! Magatartásában, életszemléletében, irgalom és igazság dolgában ki kell nőnie a röpke alamizna gyerekcipőjéből. Felelőségében el kell jutnia a nagy sebek gyógyításáig, az elég kenyérig, az elég békéig és szabadságig, az egymásért való jó szív, jó szó és tett nélkül természetesen csak szövegdekoráció marad mindez azokra nézve, aki messze estek a kapunktól. Pedig Isten szeretetének ölelésében azok is benne vannak. Ezért nem ereszhetjük le a felelőség sorompóját a család, a gyülekezet és hazánk határánál.

Hol tart e tekintetben imádságunk, a mindennapi gondolkodásunk, a mozdulásunk és a betársulásunk másokhoz? Erre is áll ám: aki szűken vet, szűken arat. Minden összefügg azon a területen, ahol Isten a jót várja. Korlátozott felelősséggel féllábbal már a menekülés útján vagyunk.

A jót váró Isten, noha Atyánk, mégsem tűri vég nélkül a gyümölcstelenséget. Az ártalmatlan még úgy sem. Fanyar vackorral akkor sem éri be, ha megtévesztő csomagolásban találjuk eléje, vagy mások elé. Ha saját szőleje, azaz saját népe megcsalja, keres magának más terepet a jó gyümölcserért. Az egy-egy házzal odább talált gyümölcs azonban már másé, nem a miénk. Isten végül mindig eléri célját és nem csúfoltatik meg. De számunkra akkor már csak az ítélet marad. A talentomot elásó gyülekezet ugyanis a hiába vett Isten-szeretet ítéletes jövőjét provokálja. Ebben pedig nincs semmi vigasztaló, semmi ígéretes. A könnyelmű vagy mesterséges felejtés nem torlaszolhatja el az ítélet érkezését. A büntetésül saját vágyaira vagy éppen maradiságára hagyott egyház kényelmes póza váratlan meglepetést, késő bánatot sodor a gyülekezet küszöbére. A gyümölcstelen gyülekezet hitetlen gyülekezet és mint ilyen, beteg, sorvad és veszni tér. Vonzása, hitele csak a jó gyümölcscsel ékes keresztyénségnek van. Miért ne lehetne ilyen a miénk is? Isten ígéje nem csak beszéd, hatalom is. Cselekszik egyúttal ott, ahol szól. Szívével hatalmával újat kezd. Leleplez, de megtérít megszentelt életre, újat kezdésre.

Miért várná hiába Isten éppen a mi életünk jó gyümölcset? Alapja adott. Alkalmom van rá bőven. Sok problémás kor gyülekezete vagyunk. Zsugorodott és mégis terebélyesedett világunk békesség, béke, kenyér, szabadság, igazság, irgalom-problémákkal terhes. Isten szeretetére éhes és ez annyit jelent ma: egyházának gyümölcseré is éhes. Isten várja ezt a gyümölcst. Irgalmára tekintettel ne várja hiába! Ez legyen, mert lehet, megszentelt életünk hiteles prédikációja.

Szabó Gyula

Laikus kérdések és szempontok Ézs 5,1—5-höz

Alapos magyarázatra lesz szükség, hogy a hallgatók magukat személyükben találva érezzék. Lesz, akinek eszébe jut a mostani politikai feszültség az arab és zsidó állam közt, s talán túlságosan is konkrétan érzik Jeruzsálem ítéletének bejelentését. Különös a szöveg felépítése: szépen kezdődik és megindító az intonálás, azután hirtelen hangváltozás és egyszerűen fejbeveri a hallgatóságot a próféta. Isten a tettesekkel mondatja ki az ítéletet, semmit sem hozhatnak fel mentségükre, semmivel sem vádolhatják Istent, mindenért csak és kizáróan ők felelnek. (11) — Izraelnek az lett volna a dolga, hogy a nekik osztályrészül jutott istenismeretet propagálja, (Tényleg erről van szó? V. ö. Ézs 1,11—31 és 5,8—30! Szerk.) tanúsítsa a környező pogány népeknek. Ők viszont monopolizálták Isten ajándékát. Amit szolgálatra kaptak, azt maguknak akarták megtartani, s ezért elveszítik. (1) — Lépten-nyomon hallunk váratlan halálról. Meg kell értetni a templomban levőkkel, hogy sürgős az Istentől kapott szolgálat végzése, mert az idő nincsen hatalmunkban. Mégsem fejeződhetik be a mondanivaló a fenyegetéssel. Itt ugyan nincs szó róla, de nekünk fülünkbe cseng az újszövetségi vincellérnek közbenjárása még egy kegyelmi évért! Igen, de ez akkor leveszi ismét a prófétai ige élet. A törvény mellett az evangélium is felcsendüljön, mégis mindenki komolyan vegye Izrael példáját. (11) — Nem értem minek

kell a szőlő közepére torony? Azt, hogy mit jelent sivar, köves helyen a szőlőművelés, városi ember alig érzékelheti. A „földszeretnek” indulata előtte idegen. Pedig ebben a lírai próféciában ez pozitív s nagyon lényeges vonás. A szőlősgazda — Isten — áldozatos szorgoskodását példázza. A lelkészeknek a eretnet mellett erőteljesen meg kell hirdetni az ítéletet is. Egy bizonyos idő után nincs jogunk elvárni Istentől, hogy körülvegye életünk szőlőjét (15) — A lírát ma sem szereti, érti mindenki. Ezért azoknak, akik prédikálni fognak erről a szakasról, ki kellene találniuk egy olyan mai példát, ami hozzánk közelebb hozná a vers üzenetét. (15) — Az emberben meglévő jótulajdonságok, tehetség stb. mind Isten ajándéka, melyekkel azért ruházta fel az embert, hogy a többit segítse, boldogítsa, de nem öncélúan, hanem az Ő dicsőségét, nagyságát hirdetve. Ezeket az értékeket, melyeket az Isten adott, senki sem „rejt-heti véka alá”, hanem hasznosítani kell — Isten szolgálatába állítva, hogy Isten gyönyörködhessen benne. A mai keresztyének nagy részének ítéletét is kimondja Isten ebben az igeszakaszban. Sajnos sok mai keresztyén csak vadszőlőt terem, vagy még azt se. (15)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 21. VASÁRNAP

Jón 3,1—10

I. Jónás könyvének értelmezése

Jónás könyve költött talmító elbeszélés, mely egy prófétai igazságot önt történet formájába. A feltehetően 400 körül íródott könyv régebbi anyagot is felhasznál, hogy megírja ezt a költői történetet, *azzal a bizonyágtevő célzattal, hogy Isten irgalmának nincs határa*. A könyv bármely részletét csak ennek a fő tendenciájának megvilágításában szabad értelmeznünk, éspedig egyetlen pontján sem mint valóságos történetet.

Az alábbi igehirdetés jelen írásom készítése közben, s ennek érdekében, elhangzott a budapesti kőbányai gyülekezetben, 1969. május 4-én.

II. Igehirdetés

Jónás könyve: *tükör*, melyet ismeretlen írója saját nemzedéke elé tartott. A zsidó nép babiloni deportálása után vagyunk. Ebben a történeti helyzetben íródott a könyv, figyelmeztetésül Isten népének. Anogyan egy tükör üvege különböző anyag (mészko stb.)) összeolvasztásából készül, a Jónás könyvébe foglalt elbeszélés is magába olvasztott sokféle hagyományanyagot. Találunk benne ősegi mitikus motívumot, mint amilyen a Jónást elnyelő hal különböző ókori népeknél ismert gondolata. Kr. e. 760 körül valóban élt egy Jónás nevű próféta, akiről nevéen kívül más biztosat nem tudunk. Ő lett a költői elbeszélés főszereplője a Kr. e. 400 körül íródott műben. A híres ókori városról, Ninivéről sok monda keringett, különösen 612-ben bekövetkezett pusztulása után, amikor ellenséges hadak feldúlták. Ókori méretek szerint hatalmas város volt, átmérője 4 kilométer hosszúságú és sűrűn, zsúfoltan lakták. Ki tudja, milyen régi legendák lehettek ismeretesek a könyv keletkezése idején valamilyen régi prófétáról, aki messze Keletre utazott Isten nevében. Talán a sokszáz éve halott Jónásról szállt ilyen régi hír a nép ajkán. S mirdebből a sok százból megfonta a könyv írója Jónás történetét teremtő képzeletével, ahogyan ma a Bibliában olvashatjuk.

De most nem az a fontos; hogy sokáig vizsgálgassuk, milyen *anyagból* készült ez a *tükör*, hanem hogy meglássuk, *mit akart megmutatni vele a*

prózaí tanító költemény prófétái lelkű írója Isten ószövetségi népének; sőt ennél is fontosabb, hogy észrevegyük, mit akar velünk megláttatni Isten ebben a régi bibliai tükörben?

1. Ez a tükör megláttatja velünk mindenekelőtt, milyen rettenetesen önző tud lenni a hívő gőg! Az elbeszélés szerint Jónás próféta másodszorra már engedelmeskedik Isten küldő parancsának és elmegy a meszsi pogány Ninive városába, s az utcákon kiáltva jövendőli pusztulását. „Ezt hirdette: Még negyven nap, és elpusztul Ninive!” Aztán fogta magát, mint aki jól végezte dolgát, kiment a városból biztos távolba, ott kunyhót tákolt össze, s annak árnyékából figyelte, mi fog történni a várossal, hogyan zúdul rá az Isten ítélete.

Nem ismernek magukra hívő keresztyének? Régi hívő kísértés: kivonulni a világból, és hagyni sorsára. Jelentkezett ez a kísértés abban a formában, amikor egyes hívő emberek lelki emigrációba mentek: csak „lelki” dolgokkal akartak törődni, felelőségük leszűkült környezetükre, vagy korlátozódott mások térítésére, de hívőhöz nem méltó dolognak tartották a politikai, társadalmi kérdésekkel való törődést.

Ma nehezebb lenne a jónások dolga, annyira közös az emberek, sőt népek sorsa, hogy senki sem figyelheti kényelmes páholyból, biztos távolból: mi történik a világgal? A hidrogénbomba, ha elpusztítana városokat, vidékeket, nem tenne különbséget hívő keresztyén és nemhívő között. A mai „Jónás” hiába képzelné, hogy a bomba majd a „bűnös világra” zuhan, ő kívül maradhat az „Isten nélküli tömegben”. A hívők élete és sorsa össze van szövődve a társadalom, a nép, az emberiség sorsával, javával vagy kárával. Az elmúlt világháború komoly lecke volt hazánkban arról, hogy Isten történelmi ítélete alól nem élveznek mentességet a hívők. Nem egy vallásos ember hite bele is rendült azokba a csapásokba, amelyeket neki és övéinek kellett átszenvedni a háború következményeként.

A sorsközösség vállalása jellemzi az önzetlenül hívőt, aki nem akar külön kedvezményt Istentől, amikor mások küzdenek vagy szenvednek, s nem is érzi kívülvalónak magát az embervilágban. A pusztulásnak a nyugati világban egyik mai prófétái hírnöke, a svájci *Dürrenmatt író*, lelkész fia, egyik elbeszélésében, az *Alagútban* elmondja, hogy a zürichi menetrendszerű gyors olyan útszakaszon, ahol nem kell hegyeken keresztülhatolnia, váratlanul és érthetetlenül alagútba futott bele. Múlnak a percek, a tízpercek, egy fiatalember utas nyugtalanodni kezd, az alagút nem akar végetérni. A vonatvezetővel előre megy a mozdonyig, a mozdonyvezető nincs a helyén, leugrott, a sebességmérő egyre ugrik, már 220 kilométeres száguldást mutat, majd 250-et. A véget nem érő, ismeretlen alagútban lefelé száguld a vonat. Az utolsó mondatot így adja az író egyik szereplő ajkára: „Isten elejtett minket, és feléje zuhanunk”. Most nem azt böncoljuk, mennyire lehet igaz Dürrenmatt jövendölése a katasztrófa felé rohanó társadalmáról, csak arra figyeljünk, hogy *többes szám első személyben* hangzik el a vészt jelző mondat. Csak ilyen többes szám első személyű gondolkodás lehet a keresztyén ember sajátja. Az egész világgal együtt él, együtt küzd, együtt reménykedik, együtt érez, vagy együtt kétségkedik.

2. A Jónás könyvből élénk tárult tükör azután megláttatja velünk, hogy a hívő emberek sokszor nem tudnak őszinte bűnbánatot tartani. Az elbeszélésnek az a részlete, hogy Ninive lakosai és királya megbánták bűneiket, s a bűnbánat nyilvánvaló jeleinek kíséretében megtértek — világos célzás Jónás könyvének korabeli hallgatóira, a száműzetésből hazatért zsidó népre és elődeikre. Ezzel a részlettel nem a po-

gányok megtérítéséről akar a könyv elsősorban beszélni, hanem Isten népe ellen fordítja a mondanivaló élet: lám, Ninive megtért Jónás próféta szavára, nektek ellenben hiába hirdették a próféták számtalanszor Istennek bűnbánatra és életváltásra hívó szavát, nem hallgattatok rájuk; ezért jött rátok Isten ítéleteként az ország pusztulása és a babiloni deportálás.

Ez a tükör most nekünk, mai keresztyéneknek mutatja bűnbánatunk hiányait. A második világháború után sok szó esett a hazai protestantizmusban az egyház bűnbánatának szükségességéről. Vajon hányan alázkodtak meg közöttünk igazán Isten ítélő karja alatt?! De lépünk a mába! Keresztyének őszinte bűnbánatához hozzátartoznék, hogy észrevegyük — fejünket mélyebbre hajtva Isten előtt —, nemhívó emberek sokszor becsületesebbek, inkább segítőkészek, mint mi, több szeretetet, emberi jószágot mutat fel életük, mint a miénk. Keresztyének őszinte bűnbánatához hozzátartoznék a magabiztosságról való lemondás, Isten kegyelmének alázatos, óhajtó, reménykedő várása. Az a mondat, melyet Jónás könyvének írója a bűnbánó niniveiek ajkára ad, talán a korabeli zsidó bűnbánati liturgiából származik. Mindenestre ugyanabban a korban, 400 körül író Joel próféta könyvében is találkozunk vele majdnem hasonló formában (Joel 2,14). Ennek a bűnvalló könyörgésnek legjellegzetesebb szava a „talán”, a „hátha”: „Ki tudja, hátha visszatér és megszán az Isten” (Jónás 3,9 — az új magyar ószövetségfordításból idézve). Isten kegyelmének Jézus Krisztusért való bizonyossága nem törölheti el a bűnbánó keresztyén szívből ezt a „talán”-t. Csak így nem lesz fölényes, hanem rimánkodó és könyörgő, tehát őszinte a bűnbánatunk: hátha megszán az Isten és elfordítja rólunk haragját. — Hívó keresztyének bűnbánatának őszinteségét fenyegeti a gépiesség megszokása (úrvacsoravételek előtt!), de a megjobbulási igyekezet hiánya is!

3. Végül: ez a tükör megláttatja velünk, hogy *Isten irgalma áttöri népének, az egyháznak határát*. Ez Jónás könyve írójának legfőbb célja egész prózai tankölteményével. A nagy mondanivalója: Isten az elbeszélés szerint megkegyelmezett Ninivének! Meglepo igazság volt ez Izrael népe számára, mely sokáig túlságosan szűkeklűen nézte Isten szeretetét, és magának sajátította ki Isten iralmát. Első alkalommal a babiloni fogságban hirdette Második-Ésaiás próféta, hogy Isten nem köti az üdvöt népének határához, hanem minden népet, a pogányokat is részesíteni akar benne.

Isten kegyelmének egyetemessége gyakran ma is szokatlan egyes keresztyén füleknek! Pedig Isten *gondviselő* szeretete egyaránt ott van hívő és hitetlen fölött. Gondoljunk Jézus szavára: „a ti mennyei Atyátok felhozza napját mind a gonoszokra, mind a jókra, esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak” (Mt 5,45): De Isten *bűnbocsátó és üdvözítő* szeretete is korlátlan: nincs köteve a hívőkhöz. *Szabad* kegyelem az övé: „Könyörülök, akin könyörülök; irgalmazok, akinek irgalmazok” (R 9,15).

Dante, a középkor csúcán, az isteni *Színjátékban* a pogányok közül többeket az üdvözültek közé helyez. Egyikük üdvözüléséről ezt mondja: Történt „oly mélyből fakadott kegy által, hogy forrásának sose szállt teremtmény ős hullámáig szeme sugarával”. Isten kegyelmének mélyére teremtmény szeme nem hatol. Egy másik pogány üdvözült esete a túlvilági vándorral megláttatja, „mit kétségtől gyötörten nem lát a föld: az Űr kegyelme titkát”.

Evekkel ezelőtt, az „*Édes élet*” olasz film azzal kezdődött, hogy helikopter szállít egy hatalmas, többméteres feszületet Róma városa felett valahová. A feszület himbálózik a kötélén a levegőben, alatta a mélyben zajlik a modern világváros élete, minden fényével és szennyével. Jelké-

pes filmkockák! Krisztus keresztje föléje magasodik a több milliós városnak, sőt az egész Földünknek. Jézus Krisztus mindenkiért meghalt és feltámadt! Isten kegyelme nem áll meg az egyház határánál!

Ez a tükör utolsó képe, immár nem magunkról, hanem Isten irtalma nagyságáról!

Veöreös Imre

Laikus kérdések és szempontok Jón 3,1—10-hez

Jónás könyvét igazán plasztikussá számomra Babits: Jónás-a tette. Jó 30 évvel ezelőtt! Imádságaimban gyakran kérem Istent, hogy félreérthetetlenül mutassa meg akaratát, s tennivalóimat. Nagy az affinitás mai életünkben a menekülésre. Jó lenne kissé világosabban tudni, felismerni, hogy a laikusnak mi a korszerű prédikálása? Lehet, hogy csupán egyféle életformának élése, lehet, hogy ennél több is. (18) — A barmok zsákbaöltöztetése és böjtöltetése nem zavar, mert ott van: „Kiáltának az Istenhez erősen, és térjen meg kiki az ő gonosz útjáról és az erőszakosságból.” „Ki tudja, talán...” a bűnbocsánat nem dukál bűnbánatra, s Istennek nem az a foglalkozása, hogy „megbocsásson”. Hajlamosak vagyunk ma arra, hogy éreztse megtiszteltetésnek az Isten, hogy egyáltalán hiszünk benne. (18) — Mi volt Jónás prédikációja erejének a titka? Ma miért nincsenek ilyen hatású igehirdetések? Ninive és Jónás mást, mást képviselnek. Mit jelképez az egyik, mit a másik? Jónás neve = galamb? Van-e valami jelentősége a 40-es számnak? Az ítélet rettentése hatott a régiekre, de hatni tud-e a modern emberre is? (18) — Hogyan beszélt Isten a prófétákkal? Vajon elég itt az inspirációt emlegetni? A barmok böjtöltetése, zsákruhába öltöztetése elősegíti-e a megtérést? A parancsszóra történő megtérések igazi megtérések-e? Böjtöléssel lehet-e engesztelni Istent? A vezetőktől parancsolt bűnbánat kollektív megtérést, és kollektív bűnbánatot tudhat-e eredményezni? Mindenesetre a reformációban ez másként ment végbe. (Csakugyan? Szerk.) Nagyon ember-szabású Isten az, aki megbánja, hogy embert teremtett, és megbánja valamilyen más elhatározását is! A biblia kifejezés-formái valahogyan nem azonosak a mi mai fogalmainkkal. (18) — Miért nem vállaljuk szívesen Isten küldetését? Örömet hirdetni mindig könnyebb, mint ítéletes veszedelmet. Istennek a világ és az emberiség életében mindig vannak meghatározott időpontjai: 40 nap! (16a) — Tornyai Gyula aranyérmes hódmezővásárhelyi festőnek „Bús magyar sors” című képe kiegészít legelőn, rozszant gémeskút mellől, viharfelhő alatt sűrítő széllel szemben lógó fejjel meginduló elerőtlenedett, sovány gebét mutat. Nincsen szánandóbb, megrendítőbb az ember számára, mint éhségtől, szomszúságtól megkínzott állatnak látása és bögésének hallása. Milyen megfontolás alapján kell az állatoknak az emberekkel együtt böjtölni, gyászolni? Az egyház igényekben megjelölt böjtöt hogyan kívánja alkalmazni ma? Fel tudja-e mérni az egyház bűnbánatra hívó szavának hatását? Meri-e az egyház feltárni az erőszaknak az emberi életre kiható szörnyű következményét? (16a) — A megbocsátásnak ára volt: meg kellett változni az életnek Ninivében. A megbocsátásnak ára van: Jézus Krisztus életáldozata, meg kell változni belső életünknek, hinnünk kell. Jónás gondolkodású ember felelősséggel vállalja az atomháború-ellenes álláspontot. Istennek van hatalma, hogy ítéletes döntését visszavegye. Ő nem pilátusi ítéletet hirdet: „Quod scripsi, scripsi”! Ahol Isten komoly megtérést lát, ott megkegyelmez. (16a)

5 Máj 4, 1—2

Az ünnep jellegéről

A mai reformációi igehirdetés sokban különbözik a régebbiektől. A történeti, egyháztörténeti, társadalmi és politikai helyzet szembetűnő változáson ment keresztül, amelynek hatása általában is, speciálisan is észrevehető az igehirdetésben. Három évtizeddel ezelőtt és azt megelőzően a protestáns igehirdetés tele volt harciassággal a r. k. egyház többségi, uralkodó, sokszor erőszakos magatartása miatt, de a polgári államrend miatt is, amely ezt lehetővé tette, sőt támogatta. Ezért volt igehirdetésünk a kisebbség feljajdulása, vagy annak meghirdetése, hogy a magyar protestantizmus évszázadok alatt mit adott népünknek főleg a kultúra területén és mennyire képviselte tagjaiban és összességében a szellemi haladást. Ma viszont egy kimondottan r. k.-ellenes, kizárólag polemikus, felekezeti sovínizmustól átitatott beszéd elszáll a fejek felett. Gyülekezeteink a II. vatikáni zsinat óta kezdenek türelmesek és várakozók lenni egy fájdalmas pontot kivéve: a vegyesházasság kérdését.

Mellőzhető annak hangsúlyozása is, hogy a reformáció 1517-ben, Luther fellépésével kezdődött és vele együtt a protestáns egyházak életének kezdete, mert a reformáció lényege nem az új egyházak keletkezésében van adva, hanem az egész keresztyén egyház megtisztulásában és megújulásában. Az is illúzió, ha azt állítjuk, hogy a reformáció visszavezetett az őskeresztyénséghez, életének és szolgálatának egyenes folytatása, mert a kettőt egymással azonosítani nem lehet.

Ha pedig felvetődik a lutheri döntő kérdés: wie kriege ich einen gnädigen Gott? — akkor gondoljunk arra, hogy a mai embert általában ez a kérdés aligha szorongatja. Számára az Isten-kérdés más mélységekből tör elő. A mai ember nem a bűnei miatt rendül meg, hanem a világ sorsának állandó bizonytalanságai miatt, a teljes megsemmisülés lehetőségei, az apokaliptikus borzalmak fenyegetései miatt. Az Isten-kérdés nem az eljövendő Ország, az üdvösség kérdéséhez kapcsolódik, hanem az emberi existencia kérdéséhez. A középkor sem azonosítható a modern korról, a lényeg mégis ugyanaz marad: az emberi félelem, amely feloldódást keres és ezért keresi Istent.

A *reductio ad Christum* viszont minden korban át a reformáció, a keresztyénség, szolgálatunk kérdése marad, mert ez a teljes Szentírás kérdése, lényege és ezzel a látással kell alkalmaznunk minden textust mind a reformáció emlékünnepe, mind bármely más igehirdetésünkben. Így máris felvetődik a bűnbánat dolga s ebben igaza van annak a r. k. teológusnak, aki évekkel ezelőtt javasolta, hogy a reformáció emlékünnepe minden keresztyén egyház közös bűnbánati napja legyen a közös bűnök és mulasztások miatt.

A szöveghez

A *történelmi háttér* világos, egyben emberileg nagyon megrázó. Mózes megtudta, hogy nem mehet be az ígért földjére. A vezérséget át kellett adnia a fiatalabbnak, Józsuénak. Nem csak úgy ímmel-ámmal, kényszeredetten, elkeseredetten, hanem azzal a megbízással, hogy erősítse Józsuét és a népet. Mózes ismerte az „emésztő tűz, féltőn szerető” Istent és hatalmát, és engedelmeskedett. Pedig tudatában volt annak is, hogy nemcsak az ígért földjének kapuja záródott be előtte, hanem az

élet kapuja is. Így szavai végrendeletszerűen hangzanak el, Isten megmásíthatatlan parancsaként. Maga a textus csak bevezetés, hiszen a 4. fejezettől a 33. fejezetig tart a nagy összefoglalás, de a textus az alapvetés, amelyre épül minden más, ami utána következik. A beszéd befejezése: Mózesnek fel kell mennie a Piszga hegy tetejére, hogy egy széles látással az ígélet földjére tekintsen és búcsút vegyen az élettől.

Az 1. versben a „Hallgass Izrael” kifejezés arra utal, hogy minden igazságot a hallás, meghallás közvetít. (A hit hallásból van...) Ez a meghallás az út a megvalósulás felé. Az ótestamentumi ember számára előírás, parancs az, hogy minden esetben „kérdezze meg” és „hallgassa meg” a törvényt ahhoz, hogy dönteni tudjon. Mózes „tanította” azt, amit mondott, azaz nemcsak lediktálta, írásba foglaltatta, hanem kimondta, hogy ne csak fogalmi felismeréssé legyen, hanem olyan tanítássá, amely a gyakorlati beteljesedést tartja szem előtt. A tanított és meghallgatott törvénynek való engedelmesség teremti meg azt az életet, magatartást, amelyet Isten a jövőben, az ígélet földjére való megérkezés után is elvár népétől.

A 2. versben a „se hozzá tenni, se elvenni” kifejezés hosszú történetre vezet vissza. Kánonforma. Egyiptomban a szövegírók számára való utasítás volt, amely az ótestamentum világában is érvényes maradt (Jer. 26,2 — Péld. 30,6 — Préd. 3,14), de ugyanúgy az apostoli korban és az egyházatyáknál is. Isten szavának integritását, érinthetlenségét jelzi. Minden hozzátétel vagy elvétel megmáskítja az igazi tartalmat. Ez a parancs a változtathatlanság biztosítása. (Jézus Krisztus tegnap és ma...) Hamisítás az, ha az örök isteni gondolatot összekeverjük a halandó ember pillanatnyi érdekeivel.

Mindkét versben a szöveg többesszámban van, azaz nemcsak a hívő emberre, hanem a gyülekezetre, az egyházra is vonatkozik.

Isten ígéje nem változik

A változhatatlan ige tartalma — *törvény*. „Annak kifejezője, hogy mit tesz és mit akar az állandóan élő és cselekvő Isten. A törvény Isten akaratának eszköze, az ígélet szolgálatában áll, annak teljesülését készíti elő. Ádám olyan korszak kiindulópontjává vált, amelyben a bűn és halál uralkodik. Isten azonban teremtő beavatkozásával kiengesztelte az emberi bűnt, mert elküldte az emberhez az életet, az igazságot, a megmentést — Jézus Krisztust, aki betöltötte a törvényt.” (Brink)

Az ige tartalma — *evangélium*: az élő Jézus Krisztus. „Az ige testté lett!” „Nincs élő ígéje Istennek, amelynek nem Krisztus a lényege és amely nem Őt nyilatkoztatja ki. A Szentírás Isten ígéje Krisztusban, nem rajta kívül. Rajta kívül betű. A betű pedig öl.” (Prenter)

Az ige *engedelmisséget* követel s ez *hit által* történik. A hit az élő Krisztus jelenléte, uralkodása az emberi szívben az ige eszköze által. Luther: in ipsa fide Christus adest. A hitben elhagyjuk önmagunkat, érdemünket, cselekedeteinket, saját erőnket. Az ige Isten határtalan szeretetének kifejezése, a hit pedig az ember válasza az engedelmisségben és a hálaadásban. Az ige az embert totálisan igénybe veszi. Nem azért, hogy kihasználja, hogy elvegye az ember egyéniségét. Döntő, hogy az Isten ígéje Úrrá legyen, hogy a keresztyén ember és az egyház szolgáljon és ne uralkodjék. Az egyház az élő ígének szolgáljon, ne magának, saját erejének, tekintélyének. Ha nem ez az élő ige szól, akkor minden más, kultusz, liturgia, egyházszerkezet és kegyesség csak bálványimádás. Az egyházaknak is ebben az élő ígében, Jézus Krisztusban kell egységre jutniok és jaj lenne, ha egységre jutnának az ige nélkül.

Az egyháznak Ura van és soha egyházzól nem beszélhetünk önmagában, csak Urával együtt. Milyen sokszor elválasztja egymástól a kettőt igehirdető is, gyülekezet is. (Lásd Jer. 42,6 és 43,2! — de saját példáink is vannak arról, mi mindent ért ki a gyülekezet az igéből és igehirdetésből.) A prófétai szó éppen egy adott helyzetben válik döntővé, hiszen se időfeletti emberek, se időfeletti egyház nincsen, Isten maga is az adott időben és helyzetben szólal meg. Az egyház küldetése az, hogy úgy szeresse a világot, mint Isten; hogy felismerje: nem a világ adósa az egyháznak, hanem megfordítva.

Az egyház, a gyülekezet és az igehirdető egy népben él, mi a magyar nép tagjai vagyunk. „A saját népünk élete az az első számú terület, ahol a keresztyének és az egyház tartoznak szolgálni a legjobbal, ami nekik adatott.” (Bereczky)

A világ mellett való állásfoglalásban tartozunk szolgálni a népek egymásközötti békességét és megértését, azok igazságát. Az egyház szétosztóan él számtalan nép körében és ennek Istentől adott előnyei vannak, amelyekkel élni kell.

Elkötelezettek vagyunk a rk. egyház felé is dialógusra az Isten által velünk elkezdett párbeszéd alapján.

De bármilyen a témakör, egyházban vagy világban, a legkonkrétabb tényező az a bűn, amely mindkettőben jelen van, mert uralja az embert és amelynek erőtlenné válása mind az egyházban, mind a világban a leleplezésével kezdődik. Ezt végzi el az élő ige, Jézus Krisztus a Szentlélek által. Ha ezt a kérdést megkerüljük, akkor elveszünk az igéből és meghamisítjuk azt. Azért a reformációi textus is, minden más hirdetett igével, az igehirdető számára és gyülekezet számára kimondhatatlan szenvedést, lelkiismereti küzdelmet jelent, jákóbi tusakodást az Úrral és önmagunkkal Isten népéért és minden népért. Csak a legyőzöttek számára adatik győzelem — kegyelemből, hit által.

Igy fejezi ki ez a textus az örök reformáció lényegét, a törvényt, az ígéretet, a reménységet: *vissza Jézus Krisztushoz!*

Várady Lajos

Laikus kérdések és szempontok 5 Móz 4, 1—2-höz

Hogyan lesz ebből eleven igehirdetés? A „rendelések, végzések”, így is mondhatnók: ige. Az Isten igéjének, szavának olyan értelme van, mint a KRESZ-tábláknak; sajátmagának használ és környezetének az ember, ha figyelembe veszi a „rendeléseket”, s ahol veszélyes kanyar következik, lelassít; saját érdekében tiszteli a szakadék feletti fehér korlátot. Ezért jelenti az igére hallgatás az életet. (20) — Az ígének megvan az emberi, tévedhető oldala is. Szörnyű, hogy az ember „elvevéssel” és „hozzáadással” mennyire el tudja torzítani Isten szavát (Mária-imádás, coelibátus stb.). Jézus is ilyen eltorzított vallást talált. (20) — Ha a Biblia szíveközepét, Jézust megismerjük, vele járhatjuk végig a Bibliát az első laptól az utolsóig úgy, hogy helyesen értjük Isten igéjét. Krisztus az irányítú a Biblia nagy erdejében, Luther is Órá talált és Vele olvasta az igét. (20) — Oly érthető ez a rész, hogy nincs mit kérdezni. — A reformációt az evangélium újrafelfedezésének tartják: mi ebben a textusban az evangélium? — Az izraeli törzsek vándorlás révén jutottak Kánaán földjére, amelyhez hasonló sokszor előfordult más népek életében is: miből következik, hogy Isten adta nekik ezt a földet? Hasonló

törvények más népeknél is található: mivel bizonyítható, hogy Izráel törvénye Istentől van? A törvényhez nem szabad sem hozzátenni, sem belőle elvenni: minden része ennyire örökérvényű? Megváltoztathatatlán? Az egyháznak csak azt kell őriznie, ami régi, ami már megvan? Ez az ige szigorúan óv attól, hogy az igéből elvegyünk, vagy hozzátegyünk, mintha előre látná Isten népének az útját, sokfelé szakadozását, ahol talán arról van szó csak, hogy valamely igét túlértelmeznek, másról meg megfeledkeznek. — Az Úr ezt Izráelnek üzenete, hogyan értelmezzük ezt ma ránk, az egyházra? A földet, amelyet az Úr ad a törvényt megőrző népének, nekünk az üdvösségre kell értenünk, vagy a népek földi boldogságával is összefügg az Isten törvényeinek megtartása? Isten törvényének tartják, hogy az ember ne lopjon, ne hazudjon, ne öljön, de mindezt a nem hívő emberek, sőt a világi törvények is elítélik. Tényleg Istentől kapta Izráel a törvényt? Ha a tíz parancsolatot végig gondolom, talán csak az első három parancsolat az, amit nem lehet világi törvénykönyvekben megtalálni. Az egyházi esztendő egyik vasárnapján sem hallunk ilyen komoly intést a törvény megtartására, mint éppen az evangélium ünnepén. Miért? (33)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 22. VASÁRNAP

1 Móz 50, 15—21

Tisztázódó élet

Az élet tavaszába általában nagy lendülettel veti bele magát az ember, s ez így is van jól. Lassacsckán azonban mind elkerülhetetlenebbé válik annak tisztázása, hogy tulajdonképpen *miért is vagyunk ezen a földön*, mi a célja az egésznek, hová tegyük magunkat — belső nyomorúságainkkal együtt — a világban, és hová tegyük a világot magunkban, annak követelményeivel, buktatóival s lehetőségeivel együtt. Egyszóval: *mit kezdünk a külső és belső valósággal, emberi világunkkal?* Hogyan emészthetjük meg múltunkat, hogyan állhatunk helyt a jelenben, s mit várhatunk a jövőtől — sőt, az mit várhat tőlünk?

A **MŰLT TISZTÁZÁSA** elengedhetetlen. Először is: *sorsunk nyílt elfogadása*. Félreértés ne essék: nem beletörődésről van szó, hanem pozitív igenlésről, mely sem öngazolás, sem hamis vigasz nem akar lenni, hanem világos tekintettel méri fel a mögötte levő, külső-belső árnyékoktól ugyancsak tarkított utat, *s azon a ponton, ahol a múlt a jelenbe torkollik, szilárdan meg tudja vetni lábát*, s határozott léptekkel halad a jövő felé — *mert hisz rendeltetésében!* Jung professzor megállapítása szerint „az emberi személyiség nem fejlődhet sorsának vállalása nélkül; különben az ember merő véletlen marad, halandó semmi”. Egészen más szellemű *Sartre* megnyilatkozása: „Sorsunk belelógat a semmibe.” *Kafka Margit* hősnője a *Szinek és évek*-ben — olyan 60 éve — még képes lehetett „egyhelyben ülni, soká, egyedül, és eltűnődni — százféleképp fűzve, magyarázva, felújítva — a messzi, messzi élet dolgain.” Azóta két világháború és egy zaklatott ütemű világváltozás felszínre rázta a tulajdonképpeni kérdést: *mivégre élünk, s mit tegyünk tehát*. Rendkívül meggondolkoztató, hogy többek között például *dr. Jacobi Jolán* pszicháter az idegbántalmakban szenvedők számának növekedését nem utolsó sorban azzal magyarázza, hogy igen sokan nem látnak *rendeltetést* az életükben s ezzel összefüggésben nem tudják feldolgozni múltjukat, vesz-

teségeiket, kudarcaikat; úgyszólván belerokkannak abba, amit már jóvá nem tehetnek, vagy nem remélhetnek.

Igénkben egy olyan élet birkózik meg a múlttal, amelynek az emberi hitszegésből, aljasságból, álnokságból sokkal jobban kijutott, mint másoknak. Saját testvérei akarták megölni, aztán „csak” eladták rabszolgának; kiváló dolgozóként „feltört” ugyan, de becsületessége miatt egy hiú, hisztériikus, ám befolyásos nő lecsukatta, börtönben penészedhetett évekig; ellopták az ifjúságát, kiradírozták a legszebb éveit, úgy beletiportak az életébe, ahogy csak lehetett. És aztán — szédületes fordulat: egyetlen nap a hatalom csúcsára dobja, milliók reszketve tisztelt urává lesz, a fáraó jobbkezevé, teljhatalmú kormányzóvá. Mit tenne ilyenkor „az ember”? Azt, amit *Monte Christo grófja* tett: szép nyugodtan, egyenként, szórakozva „kinyírja” azokat, akiket fogságának átkozódásai közben épp eléggé megjegyzett magának. Mellesleg évezredekkel ezelőtt is ez volt a divat: mit is tett *Odüsszeusz*, az ókor nagy hőse, a felesége körül lebzselő vetélytársaival? „Zordul nézve körül, hős Antinoost lenyilazta. És azután nyögető nyilait másokra röpítve célzott, lött, és sűrűn hulltak előtte a kérők.” Vagy idézzük a *Korzikai testvérek*-et? „Megfordultam. Chateau-Renaud a földön hevert. Közelebb léptem a holttesthez: a golyó halántékánál hatolt be, pontosan ott, ahol Lucien mutatta.” Ez igen, ugyebár. Ezt „eszi” a közönség, mert ez hasonlít ránk. Ez az indulati töltés, mely azonban egyre rombolóbb feszültséget okoz.

A *JELEN TISZTÁZÁSA* is itt kezdődik viszont. Mitől volt képes József egyensúlyban maradni, s nem sújtani le, amikor testvérei teljesen gyanútlanul bejöttek az utcájába? Hogy-hogy nem alázta meg azt az aljas nőszemélyt? Miért nem érezte kényszerítve magát a megtorlásra? Egyáltalán: *mi tisztázta benne az életet?*

Látta küldetését! Az életnek hajmeresztő kanyarai között és mögött húzódoó isteni tervet, mely a mélységek iskolájában készítette fel őt arra, hogy inséges időkben *jól szolgáljon* hatalmával milliók javára! Megtapasztalta, hogy a Mindenható Rendező hogyan építheti be tervébe még az emberi bűnt is; hogy az Isten vezetése hogyan képes *átprogramozni* a leggaládabb cselekedetet is és *előrevívó erővé* tenni annak az embernek életében, aki látja és vállalja rendeltetését mások javára!

Megbocsátani is így volt képes. Nem ködösíti ő el a lényegét; a bűnt bűnnek nevezi. De az a *hitbeli felismerés*, hogy Isten mindezek *ellenére*, sőt *ezek által* készítette fel őt mások jó vezetőjévé, használható eszközzé, s hogy az egész kálváriát nem azért volt érdemes kiállni, hogy aztán annál kellemesebb legyen a fantasztikus egyéni happy end, hanem azért, mert ő *másokért* van a világon — nos, csakis ez tarthatta Józsefet egyensúlyban a sorskerék legmélyebb és legmagasabb pontján egyaránt. Mert akármelyiken „kiborulhat” az ember, ha nem tud lényével igent mondani küldetésére!

Így gyógyíthatta az ellene vétkezettek lelkibetegségét. Mellébeszélés, póz, magamegjátszás, nagyképűség nélkül. „Bizony az ember benne élhet egy történetben, amelyet nem ért” — mondatja Józseffel *Thomas Mann*. „Nekem kell tőletek bocsánatot kérnem, mert nektek kellett a gonosz szerepét játszaniatok... És vajon most arra használjam a fáraó hatalmát, hogy ismét elrontsam, amit Isten jóvátett?” Nos, József Isten által birtokba vett és rendbe tett élete képezte a testvérek számára azt a „gyógyító miliót”, üdítő légkört, amelyet az orvos hiába írna föl receptre, mert épp nekünk kell szolgálatnunk, pontosan a hozzánk legközelebb levőknek, akikkel persze súrlódási lehetőségünk is a legnagyobb. Velük ítélte egymásra minket az Isten. És magunknak neveljük a sorsot aszerint, hogy vállaljuk-e az emberséget — másokért!

A **JÖVŐ TISZTAZÁSA** veszi ezzel kezdetét. Hiszen csak tisztázott múlt és jelen eredménye lehet a világos vonalú jövő. Enélkül csak úgy behaluppanunk egyik nappól a másikba, s nem *megyünk*, hanem sodródunk a jövő felé — ha ugyan nem zuhanunk. De nagy különbség! Nézzük hát a leglényegesebb pontokat.

1. **Vállald sorsodat!** Miben áll ez?

a) *Ismerd el egyéni boldogságért reszkető beállítottságodat!* Józsel kis karrieristaként indult el és került nagy csődbe, de szolgálni akaró emberként lehetett csak áldássá — és kiegyensúlyozottá! Beismerni önzésünket: első lépés a gyógyulás felé.

b) *Fogadd el Isten szeretetteljes kihívásaként tehertételeidet!* Rengeg ember lelki bénultja annak, hogy valahol elhibázta az életét, vagy valamit nem tudott elérni, esetleg döntő sérelem érte. Vegetálnak az élet útfelén, s lassan profi-boldogtalanokká lesznek, és kibírhatatlannak éreznék, ha nem lehetnének boldogtalanok. Az ilyen *lelki lenövések* ellen az egyetlen védekezés: minden energiát a meglévő lehetőségekbe fektetni: Istennel, másokért — mert remek dolgokra tud provokálni az Isten az elvett lehetőségek átirányító módszerével.

c) *Mások vétkei alakítsd energiává!* Ne megbotránkozási alapanyagá, hanem: *alázatossággá*, mert te is tehetted volna más helyében és adottságaival; *elkötelezettséggé*, mert a vétkezőn legjobban a sértett segíthet, s az energikus szeretetnek óriási az esélye; *önismeretté*, mert segítségével mérheted föl, mekkora benned az igazi szeretet hiánya — s mindez hajt! Japánban a fém-szemetet tömbökké préselik, házak kitűnő alapjául. Külső-belső nyomorúságainkkal nem teheti meg ezt Isten?

2. **Vállald a közösséget!**

a) *Istennel.* Amit helyére tennél, annak áldozatául esel. De a gyakorlati engedelmesség átformál és megszilárdít.

b) *Emberekkel.* Érzelmileg: József még tudott sírni; korunk beleszárad a blazírtságba; külön pokol az érzelmi sivatag, mely főleg férfiakat fenyeget. Tettben, életstílusban: József nem legyinteni és ítélkezni került Egyiptomba, hanem minden lehető jó véghezvitelére. Tournier idézi Péguy döbbenetes mondását a keresztyénekről: „*Kezük tisztá ugyan, de nincs kezük.*” Elmaradott népek nyomorúsága, szeretethiányban vergődők ínsége, emberi közösségek belső vérzései és nyílt sebei egyaránt olyan cselekvésért kiáltanak, amellyel együtt dobnak a szív — s azt Isten épp bennünk akarja megújítani.

Kóros fixálódások mérgezik életünket: amit elrontottam, amiből kimaradtam, amitől félek, amit „imádok” — szóval, amivel „meg vagyok akadva”. Ezeken a sötét csatornákon szöknek meg belső energiánk, vagy gyülemlenek robbanóanyagá. De a *keresztben beállt a fordulópont*: Isten hatalmas szeretete mindannyiunkat vállalt. Hogy egy életre szólóan vállaljuk mi is egymást! Így tisztázódhat jelen, múlt és jövő.

Bodrog Miklós

Laikus kérdések és szempontok 1 Móz 50, 15—21

Ember embernek adott bocsánata áll a középpontban. Nagyon nehéz megbocsátani olyan valakinek, aki jóvátehetetlen kárt okozott életünkben. Úgy tűnik, hogy Istennel könnyebb lehet megbékülni. A bocsánatadás nélkül nem állhat helyre a teljes közösség és a szeretet kapcsolata. A testvérek azért félnek, mert még a „szemet-szemért, fogat-fogért” elv alapján állanak. Meg kell-e bocsátanom akkor is, ha a másikat nem az

őszinte bűnbánat, hanem a félelem készíteti bocsánatkérésre? Megbocsáthatunk-e egy tömeggyilkosnak? Nehéz a bűnbocsánat parancsát és az igazságszolgáltatás szükségességét összehangolni. Ha Isten is megbocsátott nekünk, nekünk is meg kell bocsátanunk egymásnak. (22) — Az ige érvényességét nem szabad leszűkítenünk a testvérek közötti kapcsolatra, hanem ki kell tágítanunk az emberiség nagy családjára. Bár az is igaz, hogy olykor a legközelebb állóknak a legnehezebb megbocsátanunk. József túllépett a saját korán, mert „szemet-szemért, fogat-fogért” elv világában már az Újtestamentum szellemét képviseli. József azért tudott más lenni, mert tapasztalta az Úristen kegyelmét. Az ellentétek kiegyenlítése csak meggyőzés útján lehetséges. Csak a nagyobb szeretet tud meggyőzni. A bosszúállást Istenre kell hagynunk. Külön kell választanunk kettőt: A társadalom igazságszolgáltató tevékenységét és az egyéni bosszút és önbíráskodást. (22) — Jó párhuzam kínálkozik a textus és a tékozló fiú példázata között: mindkettőben megbocsátásról van szó, s mindkettőben Isten a főszereplő, aki megbocsát. (2a) Súlyos tévedés és teljesen korszerűtlen lenne Józsefet „agyonbálványozni” — Isten az, aki mindent jóra fordít, Ő az, aki cselekszik. Ami történt, az egyedül Isten „érdeme”. Maga József is tiltakozik, hogy isteni sék. Emberileg kicsit természetes is József nagylelkűsége — hiszen testvéreiről, saját véreiről volt szó. (2a) — Arról akarok hallani az igéből, amit József mond: Isten sok nép életét akarja megtartani. Megmaradás, megtartás — ez az izgalmas kérdés ma! Szép a családi béke akkori helyreállítása, meg-
ható a szinte drámai békülés, mégis nekem az a lényeg, hogy vajon én is közte vagyok-e a sok nép között, akik megtartatnak?! Hitünk szerint Isten szeretete univerzális! József ajkán keresztül nekünk szólhat a megbocsátás evangéliuma. (2a)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 23. VASÁRNAP

5 Móz 30, 8—10

Hétköznapi megtérés

A feladat most is az, mint minden igehirdetésben: hogyan tudjuk az egykor elhargzott ígét jelenidejűvé, gyülekezetünket megszólítóvá, „viva vox”-szá tenni.

Ez a deuteronomiumi ige a babiloni fogság helyzetében hangzik. Aki itt megszólal, arra emlékeztet, hogy Jahve bűnökből hívja ki Izraelt. A helyzet megoldása a megtérésben, Istennek való engedelmségben rejlik. Isten az új élet evangéliumát hirdetteti Izraelnek ezzel a feltétellel: „Ha teljes szívedből és teljes lelkedből megtérsz az Úrhoz, a te-Istenedhez”.

A kapcsolópont az akkori gyülekezeti helyzet és a mai között az, hogy Isten konkrét formában kívánja akarata teljesítését. A megtérés, Isten akaratának teljesítése és követése, nem elméleti fogalom, hanem a mindennapok sodrában megvalósuló magatartás: hétköznapi megtérés.

A megtérés a visszafordulás képét tartalmazza. Ennek az az eredeti jelentése, hogy Isten megfordulásra, Ő magához hajlásra hívja az embert. Úgy tesz Isten, mint amikor mi valakit a helytelen úton megszólítunk és felhívjuk, hogy a helyes utat kövesse. A megtérés az Isten útján járást jelenti. Az tért meg, aki követi Isten akaratát.

A megtérésre hívásnak oka van: a szent Isten előtt nem állhat meg

a bűnös ember. Önmagában halálra méltó az ember, s a bűn és halál törvénye be is következik rajta. Pál apostol ezt így fejezi ki, hogy Isten haragja alatt állunk, a kárhozat gyermekei vagyunk. Mégpedig nem ártatlanul, rajtunk kívül eső ok miatt, hanem a saját és tulajdon bűneinkért, amelyekért felelősek vagyunk.

A legmegdöbbentőbb az, hogy igénk a vallásos emberekhez szól. Isten szövetséget kötött Izraellel, amelyben megígérte, hogy egykor majd kiteljesíti választott népén gyakorolt irgalmát. Aki Izraelhez tartozik, azt jelentette, hogy beletartozik az Istennel kötött szövetségbe, tagja a választott népnek, Isten különleges szeretetét mondhatja magáénak. Nagy megnyugvással lehetett emlegetni, amikor a próféták Isten bűnt büntető haragját hirdették, hogy ez mind nem vonatkozik ránk, mert szövetségben vagyunk az Istennel.

Igénk elveszi azt a hamis biztonságot, mintha létezhetne kollektív üdvösség, amelyben csak azért, mert az ember valamilyen közösséghez tartozik, azért automatikusan, szükségképpen kapná az üdvösséget. Isten nem túri azt, hogy valaki a másik hitéből éljen, Isten előtt bármiféle érdemet, mentséget, kiváltságot emlegessen. Nem, ki-ki önmagáért felel, ki-ki önmagáért üdvözül vagy kárhozik el.

A megtérés, amit Isten megkíván: a hit cselekedeteiben mutatkozik meg. Itt válik a mai ige személyhez szólóvá. Mi kapjuk a Jézus Krisztusban való hit gazdagságát. De nincs mentségünk, mint atyáinknak sem volt. Isten színe előtt mi sem hivatkozhatunk arra, hogy jó evangélikusok vagyunk, templomba járunk, imádkozni is szoktunk, mert mindez csak azon a színvonalon van, amikor azzal mentegetőztek, hogy nekünk kijár a kollektív üdvösség. Jézus Krisztus sem nyugszik bele formai és látszatkegyességbe. Ő a cselekedetek gyümölcset várja. Jézus maga mondja: „Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki azt mondja nekem: »Uram, Uram!«, hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát” (Mt 7,21). Keresztyénségünk annyit ér, amennyit ezen a mérlegen le lehet mérni belőle.

A megtérés nem elvont fogalom, nemcsak kegyesek között érthető szó, amelyet valami belső szűk, hívő kör gyakorol, akik magukat megtérteknek, többiekhez képest tökéletesebbeknek tekintik. A megtérés itt nem is szentimentálisan történik. Mindenki tudna idézni olyan eseteket, amelyek a tékozló fiú példázatát vallhatják ősüknek, a megható fordulatokban, érzékeny jelenetekben. Nem tagadhatjuk, hogy vannak, voltak és lesznek ilyen esetek, különleges, megrendítő fordulatok a hívő emberek életében, amikor visszatalálnak az atyai házba. Van a megtérésnek olyan formája is, amely lélekben, az ember szellemi világában megy végbe. Itt azonban nem ilyenről van szó.

Hétköznapi megtérésről van szó. Egészen gyakorlati, konkrét kérdésekről.

Az egyik a segítség szolgálata. A megtérés a bajban levő ember megsegítésében mutatkozik. Aki megtért Jézushoz, annak rendeződött a másik emberhez való viszonya. Azt keresi, hol segíthet, javíthat, támogathat valakit. Aki megtért a názáreti Jézushoz, aki egyben a világ megváltója, az úgy hajol le a másik emberhez, ahogy Jézus lehajolt és megkérdezte, mi a bajod, milyen betegség gyötör, mennyire kívánod bűneid bocsánatát. A Krisztust követő ember ebből az alapvető jézusi magatartásból találja meg tennivalóját, már itt a templomban, és amint kilép a templomajtón, kint az életben.

Mi, mai keresztyének, olyan világban élünk, amelyben nemcsak ez az emberről emberre menő segítő szolgálat létezhet, hanem hétköznapi munkánkkal is részt vehetünk az emberi élet előbbrevitelében és gazda-

gíthatjuk hazánkat és közvetve az emberiséget. Az emberi élet szerveztségének a mai fokán millió és millió dolgozó ember hűséges munkája is szeretetet és segítséget lüktet, mert ebből fakad az átfogóbb és szélesebb emberi közösségek gyarapítása.

A segítségnek a lelkülete ma ennyire széles és átfogó, a másik embert, a szenvedőnek nyújtott pohár vízzel is, de a becsületes munkavégzéssel is tudjuk szolgálni.

Amíg az első konkrét eligazításban arról beszéltünk, mi legyen az a pozitívum, amin keresztül az ember segítheti a másikat, addig a második konkrét eligazításban arról beszélhetünk, mi az, amit ne tegyünk, amivel kárt okozunk embertársunknak.

A bűn jelenik meg ma is mindenütt, ahol nem tiszteljük a másik ember javát és érdekét, ahol egyik ember szembefordul a másikkal, ahol egyiknek félnie kell a másiktól, ahol ember válhat az ember farkasává. Az önző, maga érdekét hajszoló magatartás sohasem a keresztyén ember útja. A keresztyén ember mindig közösségi ember, a mások javát előmozdító ember.

A hétköznapi megtérés először is önmagunk lelkületének a jóra irányulását jelenti. Azt, hogy Jézus Krisztus erejével az ő tanítványaiként, krisztusi lelkülettel akarunk az életben járni.

A hétköznapi megtérés útja a családba is vezet. A segítségnek, a másokért való élésnek a legtermészetesebb közössége a család. Sajátmagad körében, ahol emberek várják a csak általad és senki más által el nem végezhető szeretetszolgálatot, gyakoroljuk a krisztusi ember cselekedeteit. Ugyanígy hangzik a tiltó jellegű eligazítás is, hogy kárt ne okozunk rossz példával, sem családtagok megkárosításával. Mennyi házasság válna boldoggá, ha a jézusi önfeláldozás lelkületével segítenénk egymásnak, és az egymás megkárosításának bűnétől iszonyodnánk, tudva, hogy minden vétek az égre kiált.

A hétköznapi megtérés útja a munkahelyre vezet, ahol emberek dolgoznak, a modern munkafolyamat szervezettségében, amelyben egyiknek a munkája a másikéra épül. Ebben a közösségi összefüggésben is érvényes az, hogy segítsünk a másikon, adjunk a másoknak, itt is érvényes az, hogy rossz munkával, időpazarlással kárt okozunk munkatársainknak.

A hétköznapi megtérés útja a gyülekezetbe és az egyházba is vezet. Az egyéni önzés a Krisztus nyájában is megtalálható. Itt még torzabban hat az ellentmondás, a megtérési fogadkozás és a szeretetlen, embertelen magatartás között. Itt, egymás között, konkrétan végezzük az egymásért való gondviselésnek, az egymáson való segítségnek, az egymás meghallgatásának, az egymáshoz fordulásnak a szolgálatát. A gyülekezetben, az egyházban is kárt tud okozni az önzés, amely botránkoztat és másokat is megakaszt a hitre jutásban. Legyen a gyülekezet, az egyház a közösségi emberek helye. Hiszen Jézus Krisztus számunkra mondotta: „Arról ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok” (Jn 13,35).

Befejezésül annyit, hogy valakit közölünk ezzel az igével akart megszólítani Isten. Valakit közölünk éppen ezzel akart felrázni, figyelmeztetni, megmenteni. Valakinek a címére személyhez szólóan éppen ezt az ígét küldte, mert éppen ez a legalkalmasabb és a legcélbatalalóbb a számára. És ki volt ez a valaki? Mindnyájan ezek vagyunk. Isten ma éppen a hétköznapi megtérésre akarta irányítani figyelmünket, éppen a hétköznapi cselekedeteinkben akar eligazítani minket.

D. Dr. Ottlyk Ernő

Laikus kérdések és szempontok 5 Móz 30, 8—10-hez

Ezek a mondatok nem ránk vonatkoznak, hanem Izraelre, arra a félnomád rabszolgánépre, melyet Isten valahol a Krisztus előtti második évezred közepén kiválasztott. Egész keresztyén gondolkodásunk „teológiai” homlokegyenest ellentétben áll ezzel a néhány verssel. Az egész szakazon végighúzódik a „do ut des” adás-vételi szerződési elv. Mózes idejében ez még így volt, de már a próféták korában Isten prófétái nem éppen az ellenkező tapasztalatról keseregnek? V. ö. Jer 12:1 kk. A mi élettapasztalataink is igazolják Jeremiást, hányszor tapasztaljuk, hogy a bővölködéssel, földi jóléttel, megelégedéssel és gazdagsággal nem feltétlenül kell együtt járnia a hitnek, Isten iránti engedelmességnek (35) — „Térj meg” — ez annyit jelent, hogy hallgassak Isten szavára, teljesítem parancsolatait és rendeléseit? Tehát mégiscsak nekem „kell” valamit csinálni, nem Isten a kezdeményező? Hol szól Isten hozzánk; templomban, bibliaórán, Szentírásban, egyszerűen csak az Igén keresztül s egyéb csatornákat nem használ fel szándéka, akarata közvetítésére (világ, társadalmi rend, felebarát...)? „Parancsolatai” és „rendelése” a két kőtábla?! E versek jelentése mögött — a teljes 30 fejezet összefüggésének figyelembevételével — ott feszül a megigazulás problematikája. Hogyan vezet el a törvény Krisztushoz, és hogyan, mivel állít bele a valóságos életbe? (35) — Világos az ige mondanivalója: az Úrnak akkor volna „öröme” bennünk, ha megtérnénk. Úgy tűnik az igéből, különösen a 10. versben hangsúlyos, hogy Isten is feltételekhez köti ajándékait. Lehet-e csodálkozni, ha az egyház még csak gyarapította ezeknek a „feltételeknek” a sorát (hit által, egyházhoz, gyülekezethez kötvé, meghatározott keretek és formák között stb.). Hangzik az „ingeny kegyelem” és közben szaporodik a „feltéve ha...” kitételek száma. Olyan ez a textus, mint egy szerződési ajánlat, himnikus, költői megfogalmazásban. (34) — A 9. vers ígéret az Istenhez térő ember felé. Az ilyesmit általában lelki síkon szoktuk értelmezni. Csakhogy itt kifejezetten test-anyagi áldásokról van szó! Valóban így segíti az Isten a hozzá tartozni akaró embert? Családomban nemegyszer elhangzik: te templomba jársz, miért nem segíts legalább rajtad az Isten? Szívesen hallja az ember az ilyen ígéretet, hiszen azért lesz hívővé, hogy „jól legyen dolga”, nem pedig azért, hogy „verje csak tovább az Isten”. (!!!) Ha nem megy minden úgy, ahogyan szeretnénk, akkor azt mondjuk vigasztalásképp: „Azt bünteti, kit szeret”. (34) — Barátommal hófúvásos területen mentünk. Barátom azt mondta: Gyere csak utánam, én az Istenben bízom, jó úton fogunk menni. Néhány perc múlva nyakig beszakadt egy gödörbe. Kinevettem. Így nevetik ki sokszor a kívülállók a keresztyén ember, hétköznapi dolgokra átvitt, naiv, Isten iránti bizalmát. (34) — Megtérés, új élet: hiába volt róla olyan sokszor szó, mindig megfoghatatlan, bizonytalan érzésem támad vele kapcsolatban. Elvont, elméleti fogalmak maradnak, hiszen mindig minden úgy megy, mint azelőtt. Így aztán az evangélium, a feltételekhez kötött evangélium sem lesz felszabadító, inkább, mint valami házszálon függő kard a fejem felett. Nem az én megtérésem és újjá születésem, hanem az Isten kegyelme az egyetlen igaz és megfogható valóság keresztyénségünkben! (34) — A 10. vers utolsó kifejezései felszabadítóan hatnak: „teljes szívedből, teljes lelkedből”. Belső őszinteségre, a szív őszinte odafordulására utalnak. (34)